

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

KAVALA'DA EĞİTİM (1869-1914)

Yüksek Lisans Tezi

CANAN ÇOKATAK

AMASYA
Ağustos-2021

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

KAVALA'DA EĞİTİM (1869-1914)

Hazırlayan
Canan ÇOKATAK

Danışman
Doç. Dr. Songül KEÇECİ KURT

AMASYA-2021

ETİK BEYAN

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 16/08/2021

Canan ÇOKATAK

ÖZET

KAVALA'DA EĞİTİM (1869-1914)

Canan ÇOKATAK

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Ağustos / 2021

Danışman: Doç. Dr. Songül KEÇECİ KURT

Osmanlı Devleti, çok uzun yıllar geniş topraklarda, farklı dinlerden ve kültürden olan insanların yaşadığı bir coğrafyada hüküm sürmüştür. Fetihlerin artması, coğrafyanın genişlemesi merkezi otoritenin sağlanmasını zorlaştırmıştır. Özellikle devletin son dönemlerinde, dış güçlerin de etkisiyle yaşanan problemler, çeşitli ıslahatları beraberinde getirmiştir. Askerî, toplumsal ve eğitim alanında yapılan ıslahatlar bunlardan birkaçıdır. Devleti toparlamak amacıyla yapılan ıslahatların tüm ülke genelinde uygulanması planlanmıştır ve Balkanlar bu ıslahatlardan etkilenen bir bölge olmuştur. Kavala, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da fethettiği ve Selanik vilayetine bağlı küçük bir kazâdır. Tarihi açıdan Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın doğum yeri olmakla hatırımızda kalsa da şüphesiz Osmanlı tarihi bakımından bundan fazlası vardır. Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen ıslahatlar tüm taşra gibi Kavala'yı da etkilemiştir. Osmanlı eğitiminin modernleşmesini, Selanik ve Kavala'nın bu modernleşmeden etkilenmesini konu alan araştırmamızın amacı devletin son dönemlerinde Kavala'da eğitim ile ilgili meydana gelen gelişmeleri ortaya çıkarmaktır. Selanik ve Kavala'nın özellikle 19. yüzyıl döneminde maârifini bilmek aynı zamanda bu dönemde Balkanlar'ın da eğitim durumunu bilmek demektir. Bu sebeple çalışmamızda Kavala kazâsı Osmanlı idaresine geçmesi, coğrafi konumu, nüfusu, eğitimi, okulları, dersleri, muallimleri ile maaşları gibi konularından bahsedilmiştir. Ana kaynak olarak Osmanlı arşiv belgelerinin kullanıldığı çalışmamıza, kitaplar, tezler ve makaleler yön vermiştir. Sonuç olarak Kavala'nın, Osmanlı eğitiminin modernleşmesinin pek çok yönden takip edildiği önemli bir yerleşim yeri olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Selanik, Kavala, Eğitim, Modernleşme

ABSTRACT

EDUCATION IN KAVALA (1869-1914)

Canan ÇOKATAK

Amasya University, Institute of Social Sciences

Department of History, M.A., August / 2021

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Songül KEECEĐI KURT

The Ottoman State had reigned over large lands for many years, in a geography where people from different religions and cultures lived. The increase in conquests and the expansion of geography made it difficult to provide central authority. Especially in the recent periods of the state, problems experienced by the influence of external forces had brought with them various reforms. Military, social and educational reforms are a few of them. The reforms were made to gather the state had been planned to be implemented throughout the country, and the Balkans was a region affected by these reforms. Kavala is a small town conquered by the Ottoman State in the Balkans and attached to the province of Thessaloniki. Although we remember historically as the birthplace of Mehmet Ali Pasha of Egypt, there is undoubtedly more to Ottoman history than that. The reforms that took place in the Ottoman State affected Kavala as well as in all the provinces. The aim of our research, which deals with the modernization of Ottoman education and how Thessaloniki and Kavala were affected by this modernization, is to reveal the developments related to education in Kavala in the last periods of the state. Knowing the education of Thessaloniki and Kavala, especially in the 19th century, also means knowing the educational situation of the Balkans in this period. For this reason, in our study, the subjects such as the transition of the city of Kavala to the Ottoman administration, its geographical location, population, education, schools, lessons, teachers and salaries have been mentioned. Books, theses and articles guided our study, in which Ottoman archive documents were used as the main source. As a result, it has been seen that Kavala was an important settlement where the modernization of Ottoman education had been followed in many ways.

Keywords: Thessaloniki, Kavala, Education, Modernization

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda birçok alanda reform yapmanın yanı sıra eğitimi de klasik bir kalıptan çıkarıp yenilikçi ve modern bir hal almasını hedeflemiştir. Tanzimat ve Islahat Fermanları bu yenileşme ve değişimlerde önemli yer tutmaktadır. Yapılan reform hareketleri ile vergi, askeri ve toplumsal alanlarda dönüşümler yaşanırken, eğitimin modernleştirilmesi gerektiği düşüncesi uyanmaya başlamıştır.

Eğitim alanında atılan adımlardan Eylül 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi, Osmanlı eğitim sistemi için bir dönüm noktası olmuştur. Tanzimat bürokratlarının eğitimin ıslah edilmesi ve çeşitli reformlarla iyileştirilmesi gereğini düşünmesi sonucu gelişen bu nizamnâme ile merkez İstanbul'da bulunan ve taşrada açılması planlanan yeni mektepler bir çatı altında toplanacaktı. Ayrıca tüm okullar belli bir nizama ve hukuka uygun olarak, yeni bir eğitim sistemiyle işleyişine devam edecekti.

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin yayımlanmasından sonra tüm ülke genelinde yeni okullar açma çabasına girilmiştir. Gerek padişahın gayreti gerekse bölge halkının yaşadıkları yerde eğitimi ilerletmek için okul açma istekleri ile birtakım çalışmalar yapılmıştır. Rüşdiye mektepleri yaygınlaşmış, taşrada maârif meclisleri kurulmuş, ilköğretim zorunlu hale gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin 18. ve 19. yüzyılda geliştirdiği ıslahatlar sonucu Kavala kazâsının eğitim durumunu konu alan bu çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Selanik ve Kavala'dan bahsedilmiş; bu iki yerin Osmanlı topraklarına dâhil edilmesi, buldukları coğrafya, Osmanlı Dönemi'nde nüfusları ile 18. ve 19. yüzyılda eğitim kurumlarından söz edilmiştir. İkinci bölümde Osmanlı Devleti'nin eğitimde modernleşme süreci, yapılan bazı ıslahat ve değişiklikler anlatılmıştır. Son bölümde ise Kavala kazâsında bulunan mektepler, burada görevli muallimler ve maaşları, okulda okutulan dersler, sınavlar, bazı öğrenci kayıtları arşiv belgeleri ışığında ele alınmıştır. Araştırmamızda 1869-1914 yılları arasında Osmanlı idaresinde Kavala kentinin eğitim durumu, okulları, öğretmen atamaları, maaşları, mektep hizmetlileri, Selanik ve Kavala'da cemaat okulları, yabancı okulların kuruluşu ve bölgede yayılması gibi konulara yer verilmiştir. Ekler kısmına gelindiğinde Selanik ve Kavala'da mevcut rüşdiye mektebinden mezun olan öğrencilerin şehadetnamelerine yer verilmiştir. Ayrıca araştırmamızda yer verdiğimiz imtihan

cevvellerinin, öğrenci not ve kayıtlarının orijinal arşiv belgeleri ile Kavala’da açılması planlanan kilise, okul gibi kurumların çizimleri de ekler kısmında sunulmuştur.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi’nde bulunan belgeler ışığında hazırlanan çalışmamızda, ek olarak kitaplar, tezler, makaleler, devlet salnameleri, seyahatnameler kullanılmıştır. Araştırmamızda orijinal arşiv belgelerinden yararlandığımız Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi’ne teşekkür ediyoruz.

Yüksek lisans bitirme tez konusuna karar verme aşamasında bana öncülük eden, zorlandığımda değerli bilgisi ile yanımda olan, araştırmaları ile bana yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Songül KEÇECİ KURT’a sevgi ve saygılarımı sunarım. Ayrıca yüksek lisans eğitimim boyunca kıymetli bilgilerini her daim benimle paylaşan Amasya Üniversitesi Tarih Bölümü hocalarıma teşekkür ediyorum.

Canan ÇOKATAK

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar DİZİNİ	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

1. SELANİK.....	4
1.1. Selanik'te Maârif	5
1.2. Kavala.....	9

II. BÖLÜM

2. OSMANLI EĞİTİMİNDE MODERNLEŞME SÜRECİ	12
2.1. 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi	18

III. BÖLÜM

3. ARŞİV BELGELERİNE GÖRE KAVALA'DA MODERN MEKTEPLER	22
3.1.Kavala İbtidâi Mektepleri	22
3.2.Kavala Hamîdiyye Rüşdiyesi	29
3.2.1.Kavala Rüşdiyesinde Dersler, İmtihanlar ve Öğrenci Notları	33
3.3. Kavala'ya Muallim Tayinleri	46
3.3.1. Kavala'da Öğretmen Maaşları.....	51
3.3.2. Öğretmenlerin İzinleri	52
3.4. Mektepteki Hizmetliler	53
3.5. Kavala Darümuallimîni	54
3.5.1.Darümuallimîn.....	54
3.5.2.Kavala'da Dârümuallimîn İçin Çabalar.....	57
3.5.3. Kavala Dârümuallimîni Muallim ve Maaşları	59
3.5.4. Kavala Dârümuallimîni'nin Ders Programı	60
3.6. Kavala'da Azınlık Okulları ve Yabancı Okulları	62
3.6.1. Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar.....	62
3.6.2. Kavala'da Azınlık Mektepleri	67

3.6.3.Alyans İsrailiyet Mektebi ve Kavala'da Varlığı.....	68
SONUÇ	73
KAYNAKÇA	77
EKLER	85
ÖZGEÇMİŞ.....	106

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Mekteb-i İbtidâ-i Hamidî Öğrencilerinin Notlarını Gösteren Cetvel	24
Tablo 2. Lisân-ı Osmanî Dersine Ait İmtihan Cetveli.....	34
Tablo 3. Lisân-ı Arabî Dersine Ait İmtihan Cetveli	36
Tablo 4. Coğrafya Dersine Ait İmtihan Cetveli	37
Tablo 5. Tarih Dersine Ait İmtihan Cetveli.....	38
Tablo 6. Farisî Dersine Ait İmtihan Cetveli	39
Tablo 7. Ulûm-ı Dinîye Dersine Ait İmtihan Cetveli.....	40
Tablo 8. Kavala Hamidî Rüşdiye Mektebi'nin Devam Cetveli.....	42
Tablo 9. Kavala Hamidî Rüşdiye Mektebi'nin Devam Cetveli.....	44
Tablo 10. Kavala Hamidî Rüşdiye Mektebi'nin Devam Cetveli.....	45
Tablo 11. Kavala Dârülmuallimîni Ders Programı	61

KISALTMALAR DİZİNİ

A: Sadâret

a.s: Aleyhisselâm

age: Adı geçen eser

bkz: Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

c: Cilt

ÇKÜ: Çankırı Karatekin Üniversitesi

DH: Dahiliye Nezâreti

DH. MKT: Dahiliye Nezâret Mektûbi Kalemî

DH. MUİ: Dahiliye Muhâberât-1 Umumiye İdaresi

DİA: Diyanet İslâm Ansiklopedisi

HR: Hariciye Nezâreti

İ: İrâde

MF: Maârif Nezâreti

MF. İBT: Maârif Nezâreti Tedrisât-1 İbtidaiye Kalemî

MF. MKT: Maârif Nezâreti Mektûbi Kalemî

s: Sayfa

S: Sayı

s.a.v: Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem

ŞD: Şura-yı Devlet

TFR: Teftişât-1 Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği)

Y: Yıldız

GİRİŞ

Osmanlı Devleti çok uzun yıllar üç kıtada hüküm sürmüştür. Yayılma politikasını özellikle Balkanlar'a doğru gerçekleştiren Osmanlılar önemli kentlere ulaşmakla birlikte bizlere bir kültür mirası bırakmışlardır. Balkan kentlerinden gerek liman ticareti gerekse konumu açısından önemli olan Selanik beş yüz yılı aşkın süre Osmanlı Devleti tarafından idare edilmiştir. Kavala ise Selanik vilayetine bağlı bir kazâ olmakla beraber küçük bir bölgedir.

Selanik Osmanlı Devleti'nin Balkanlara açılması yönünden önemli bir şehirdir. Şehrin fethedilmesinden sonra buraya nüfus iskânı yapılmış ve Türk-İslam kenti olması için çaba sarf edilmiştir. Çünkü Osmanlı Devleti için yönetimine kattığı yerleri Türkleştirmek ya da Türk-İslâm nüfusu yerleştirerek bölgeyi idare etmek daha kolay olmuştur. Zira gayrimüslim halkın çoğunlukta yaşadığı yerleri kontrol altında tutmak ve sükuneti sağlamak şüphesiz daha zor olacaktır.

Çeşitli din ve inançlardan insanların yaşadığı Selanik şehrinin tarihi milattan öncesine dayanacak kadar eskidir ve Hristiyanlığın büyük ölçüde yayıldığı bir bölgedir. Tarih boyunca Avarların, Slavların ve Makedonların istilalarına uğrasa da Ortodoks Hristiyanlığın bir merkezi olarak varlığını koruyabilmiştir. 1430 yılında Sultan II. Murad Dönemi'nde Osmanlı idaresine geçen Selanik şehrinin nüfusu hayli azdı. II. Murad fetihten sonra şehirden giden halka, dönmeleri karşılığında mallarını iade etmiştir. Şehrin çevresinde bulunan yerleşim yerlerinden bölgeye Türkler iskân ettirilmiştir. II. Murad şehrin ticari yönden gelişmesi ve nüfusunun artması için uğraşmıştır. Örneğin, şehir merkezinde tüccarların faydalanması amacıyla büyük bir han yaptırmıştır.

Kavala ise 1390 tarihinde Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı idaresine geçmiştir. Nüfus sayısı oldukça az olan Kavala, su sıkıntısı çeken bir kazâ idi ve Osmanlı padişahları özellikle bu sorunu çözmek için uğraşmışlardı. Örneğin, 1528 tarihinden sonra hem şehri canlandırmak hem de su sıkıntısını gidermek amacıyla Kanuni Sultan Süleyman tarafından Kavala'ya bir su kemeri inşa edilmiştir. Bunun yanı sıra hamam, imarethâne, mektep ve cami gibi yapılar oluşturulmuştur. Yeni yerleşimcileri çekmek ve nüfusu arttırmak için imtiyazlı vergi uygulamaları yapılmış, güvenlik için de Kavala Kalesi'ne askerler yerleştirilmiştir. Kavala kazâsı Yahudilerin, Hristiyanların ve Müslümanların beraber yaşadığı kozmopolit yapıda bir kazâ olmuştur. Bu kazâ ticari bir limana sahip olmakla beraber, Turmac tütününü ticaretinde de önemli rol oynamıştır.

Osmanlılar istimalet politikası çerçevesinde, idaresine aldığı bölgelerde hoşgörü ile ilerlediği için gayrimüslimlerin devlete karşı gelme veya yönetimi istememe gibi bir durumları genellikle olmamıştır. Fakat devletin son dönemlerinde azınlıkların bağımsızlık girişimleri, kendi milli duyguları doğrultusunda hareket etmeleri gibi meseleler yabancı devletlerin de çabaları ve kışkırtmaları sonucu meydana gelmiştir.

İşte bu dönemde devletin parçalanmaktan kurtarılması amacıyla düşünülen çarelerden biri de tüm Osmanlı vatandaşlarını açılan yeni eğitim kurumları vasıtasıyla bir arada eğiterek devlete bağlılıklarını artırmaktır. Bu amaç çerçevesinde en iyi araştırılabilecek yerlerden biride bir Balkan şehri olup çok kültürlü bir yapıya sahip olan Kavala'dır.

Devletin özellikle son dönemlerinde yaşanan askerî yenilgiler, toprak kayıpları gibi sorunlar devleti çeşitli alanlarda ıslahatlar yapmaya sevk etmiştir. Bu yenilikler, öncelikle askerî alanda başlasa da zamanla eğitimi de kapsamıştır. Başlangıçta ordunun ıslah edilmesi, modern bir askerî eğitim sistemi oluşturulması ve azınlıklara, devlete bağlı kalmaları için çeşitli haklar verilmesi gibi yenilikler yapılmıştır. Bu ıslah hareketlerinin yanında devletine bağlı, sadece ahiret için çalışan değil, dünya hayatında da başarılı olabilecek vatandaşlar yetiştirmek gereğiyle eğitim de ıslah çalışmaları arasına girmiştir. Özellikle Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin yayınlanması ile eğitimin birçok ayrıntısı ele alınmıştır. Bu nizamnâmenin yayınlanması ile Osmanlı eğitiminin bir düzene girmesi hedeflenmiş, eğitim kurumları, ders programları ve birçok konu tekrar gözden geçirilmiştir.

Kavala kazâsı maârifi, okulları, muallimleri gibi hususlar hakkında daha önce bir araştırmaya tesadüf edilmemiştir. Alandaki boşluğa katkı sunmak amacıyla bu konu tercih edilmiştir. Kavala ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında;19. Yüzyılda Balkanlar'da Bir Liman Şehri: Kavala, Kavala Şehrinin (Yunanistan) Turizm Potansiyeli, Balkanlarda Bir Osmanlı Şehrinin Kuruluşu; Kavala Örneği, Yunanistan'daki Türk Eserlerinde Kitabeler (Dedeğaç, Dimetoka, İskeçe, Gümölcine, Selanik, Kavala, Yenice-Karasu) başlıklı tezler, Kavalalı Mehmet Ali Paşa hakkında yazılan makale ve çalışmalar bulunmaktadır. Bunların dışında Kavala'nın eğitim veren kurumları ya da bu mekteplerin ders içerikleri, muallimleri gibi bilgiler yetersiz kalmaktadır. Araştırmalarımızın bu eksikliği biraz da olsa tamamlaması umulmaktadır

Bu açıdan önem kazanan çalışmada temel kaynak olarak Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi belgelerinden yararlanmakla beraber konu ile ilgili kitaplar, tezler, makaleler, ansiklopediler ve devlet salnâmeleri kullanılmıştır.

Bu çalışmada, eğitim alanında yapılan ıslahatlar, bunun Balkanlar'a yansımaları, Selanik ve Kavala'da açılan yeni okullar ve Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi çerçevesinde okutulan

dersler, bu derslerin imtihan cetvellerine yer verilmiştir. Kavala'da okulların açılış zamanları, öğretmen kadroları, ders programları ve bazen de öğrenci sayılarına yer verilmiştir.

I.BÖLÜM

1. SELANİK

Balkanlar'ın önemli liman kentlerinden birisi olan Selanik çeşitli yolların kesiştiği işlek bir bölgedir. Vardar Nehri'nin 16 kilometre doğusunda bulunup dinamik bir limana ve deniz ticaretine sahiptir (Yavuz, 2008: 150). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Selanik Limanı'ndan bahsederken; doğudan batıya uzunluğu yüz mil mesafe olan büyük bir liman olduğunu, Karadeniz, Akdeniz, Umman, Mısır, Cezayir, Şam, Süveyş, Trablus, İngiltere, Danimarka gibi ülkelerden gelen gemilerin bu limana tonoz bıraktığını yazmıştır(Kahraman, 2017: 149). Ayrıca Selanik Limanı'nda keten, şeker, pirinç, kına ve kahve ticareti yapılmaktaydı (Kiel, 2009: 352-357).

Tarihçesine bakacak olursak Selanik, bugünkü adı ile Thessaloniki milattan önce 316 senesinde Makedon Kralı Diadok tarafından eşi Thessalonike adına kurulan bir kenttir. Milattan önceki yıllarda Roma İmparatorluğu'nun, Ortaçağ'da ise Bizans'ın egemenliği altında yönetilen bu şehir, 1387 tarihinde Çandarlı Hayreddin Paşa ve Gazi Evrenos Bey komutasındaki birlikler tarafından ele geçirilmiştir. Ankara Savaşı yıllarında kent Bizans'a verilmiş ve daha sonra yaşanan taht kavgaları nedeniyle bölgedetam bir hakimiyet sağlanamamıştır (Delilbaşı, 1987: 77).Selanik, Sultan II. Murat Dönemi'ndetekrardan kuşatılmış ve 29 Mart 1430'da Osmanlı toprağı haline getirilmiştir(Kiel, 2009: 352-357). 1492 yılından sonra Yenice-i Vardar'dan Türkler, Portekiz, İspanya, Almanya gibi ülkelerden ise Hristiyan ve Yahudiler Selanik'e göç etmeye başlamışlardır (Yavuz, 2008: 150). Fetihden sonra Sen Demetrios Kilisesi Rumlara bırakılmış, diğer kiliseler ise cami haline getirilmiştir (Oğuz, 2013: 31). Selanik, liman ticaretinin yanında, askerî anlamda da Osmanlı Devleti için önemli bir yere sahiptir. 1732 yıllarına kadar kentin limanı, kapıları ile surları sıkı tutulmuş ve askerler için mühim bir sevkiyat karakolu olmaktan başka barut imalat merkezi misyonu da üstlenmiştir (Çakır, 2016: 14).

Selanik çeşitli etnik gruplardan ve dinlerden insanların yaşadığı bir şehirdir. Osmanlı Devleti zamanında kentte Müslümanların yanı sıra Rumlar ve Yahudilerde yaşamaktaydı. 1831 tarihinde yapılan nüfus sayımı doğrultusunda 12.368 Müslüman erkek, 21.669 Rum, 5667 Yahudi tespit edilmiştir. 1871-1872 Selanik Vilayet Salnâmesi'nden alınan bilgilere göre

bu yıllarda Müslüman sayısı 249.699'a, gayrimüslimlerin sayısı ise 460.802'ye yükselmiştir (Oğuz, 2013: 34).

1902-1903 tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi'nden alınan bilgilere göre bu dönemde Selanik; Merkez, Siroz ve Drama sancaklarından müteşekkildi. Kesendire, Yenice-i Vardar, Karaferya, Langaza, Vodine, Avret Hisarı, Gevgili, Tikveş, Ustrumca, Toyran, Katerin ve Aynaroz kazaları merkez sancağa, Razlık, Zihne, Menlik, Petriç, Temür Hisar, Nevrekop ve Cum'a-i Bala kazaları ise Siroz sancağına bağlıydı. Drama Sancağı; Kavala, Pravişte, Ropçok ve Sarı Şaban kazalarından oluşan bir yönetim birimiydi (Oruç, 2014: 87). Araştırmamıza konu olan Kavala, Selanik vilayetine bağlı, Drama sancağının bir kazası idi. Kavala'da eğitim konusuna geçmeden önce Selanik'in de eğitim ve mekteplerine değinmek önemlidir.

1.1. Selanik'te Maârif

Evliya Çelebi Selanik hakkında gözlemlerini aktarırken, bir adet medresesinin varlığından söz eder. Bu medresesinde Gazi Evrenos Bey'in ilim yuvası olduğunu bildirmiştir. Seyahatnâmede, medrese haricinde yedi tane sıbyan mektebi bulunduğunu, bunların arasında Yürekli Ali Bey Mektebi, Receb Çelebi Mektebi, İsa Bey Mektebi'nin olduğunu görmekteyiz (Kahraman, 2017: 168).

19. yüzyıl başlarında okullarda Müslüman cemaatleri, diğer cemaatlerden eğitim kalitesi olarak geride kalmıştır. Yüzyıl başlarında Selanik'te otuz üç bin Türk nüfusu vardı ve bunlardan sadece dört bini okula devam ediyordu. Vilayette Türk, Müslüman okulları olup da Yılan Mermer, Ahmet Subaşı, İshak Paşa, Çavuş Manastır, Ali Paşa, Zihni Paşa ve Yedigarı Hamidiye mahallelerinde bulunan mektepler mevcuttu. Vilayette bulunan rüşdiyelerde Tarih, Coğrafya, Matematik ve Hüsn-i Hat dersleri verilmekteydi. İdâdîlerde ise Ekonomi, Muhasebe, Kimya, ticari yazışma alanlarında dersler veriliyordu. Fakat batı dillerinde eğitim veren bir okul bulunmamaktaydı. Meslek sahibi olmak isteyen talebeler için asker, polis, jandarma okulları, ziraat ve öğretmen mektepleri bulunmaktaydı. Yahudi cemaati eğitim konusunda bu yıllarda ilerlemiş durumdaydı. Dr. Moiz Allatini 1856 yılında, hahambaşı olan Aaron Gattenyo ise 1874 yılında Selanik'te eğitim konusunda çalışmalar yapmış ve okul açmışlardır. Her ikisinde modern eğitimi destekleyerek okullarda buna göre eğitim verilmesini istemişlerdir (Akıncı, 2018: 103).

Hicri 1310 (1892) tarihli Selanik Vilayet Salnamesi'ne bakıldığında bu yıllarda Selanik'te bulunan mektepler, burada görev yapan muallimler ve okutulan dersler hakkında bilgi alabiliyoruz. Örneğin; Selanik merkezinde Mekteb-i İdâdî-i Mülkî, Mekteb-i İdâdî, Hamidiye

Mekteb-i Sanayi-i, Mekteb-i Rüşdiye-i Askeri, Kız Rüşdiye Mektebi ve Dârümuallimîn-i İbtidâî okulları mevcuttur. Bu okulların öğretim heyetine baktığımızda, “*Din dersi muallimi Osman Efendi, Arapça muallimi Cudi Efendi ve Osman Efendi, Türkçe muallimi Cudi Efendi ve Hayri Efendi, Ahlak ve Edebiyat muallimi Cudi Efendi, Farsî muallimi Osman Efendi, Fransızca muallimi Naci Efendi, Coğrafya muallimi Nadir Efendi, Tarih muallimi Faik Bey, Hesab ve Hendese muallimi Şükrü Efendi, Müsellaat ve Kozmoğrafya muallimi Tahir Bey, Fenni Makine muallimi Cemal Bey*” gibi eğitimcilerdir (Çakır, 2016: 75).

Sultan II. Abdülhamid Dönemi’nde devletdâhilinde bulunan diğer bölgeler gibi Selanik’te de seri şekilde eğitim alanında çalışmalara girişilmiştir. Selanik’in etnik yapısı çeşitli olduğundankentin eğitimi Osmanlı Devleti için önemliydi. Özellikle azınlıkların yaşadığı yerlerde eğitime önem vererek, okullaşmayı hızlandırıp devletine bağlı bir toplum yetiştirmek hedeflenmiştir. 1898-1899 yıllarına ait Selanik Maârif Salnâmesi’ne göre kentte “*İdâdîMektebi, SirozİdâdîMektebi, DramaİdâdîMektebi, Selanik Dârümuallimîni, Selanik Hamidî Ziraat Mektebi, Selanik Rüşdiyesi, Selanik İnas Rüşdiyesi, Selanik Rüşdî Askeriyesi, Gevgili Rüşdiyesi, Köprülü Rüşdiyesi, Karaferya Rüşdiyesi, Yenice Rüşdiyesi, İstrumca Rüşdiyesi, Tikveş Rüşdiyesi, Zihne Rüşdiyesi, Demirhisarı Rüşdiyesi, Praveşte Rüşdiyesi, Cuma-ı Bâlâ Rüşdiyesi, Kavala Rüşdiyesi*” eğitim veren devlet kurumlarıdır. Bu dönemde, zikredilen okullardan başka, gayrimüslim azınlık okulları ve yabancı okulların sayısı Müslüman mekteplerinden daha fazladır(Gölen & Temizer, 2017: 1421).

1902-1903 tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi’ndemaârif hakkında verilen bilgiler dâhilinde ise, şehirde Maârif Dairesi ve Maârif Meclisi bulunmaktadır. Maârif Dairesi müdürü Reşid Bey, muhasebe memuru Midhat Şükrü Bey, katibi Tefik Efendi, sandık emini Sadık Efendi, muayene memuru Edhem Efendi ve onun muavini Jan Efendi görevliler arasındadır. Maârif Meclisinde ise reis maârif müdürü Reşid Bey, üyeler; Hıfzı Bey, Tefik Efendi, Ahmet Efendi, İnyet Efendi idiler. İdadi müdürü Saib Bey ve muhasebe memuru da Midhat Şükrü Bey idi (Oruç, 2014: 153-154).

Aynı tarihli salnameden edindiğimiz diğer bilgilere göre Selanik Vilayeti dâhilinde, 10 tanesi idâdî, 63’ü rüşdî, geri kalanı ise ibtidâî olan toplamda 1817 mektep bulunmaktadır. Bu okullardan 1122’si Müslüman, 622’si gayrimüslim, 10 tanesi ise ecnebi mektebidir. Vilayette, Müslüman ibtidâî mekteplerinin toplamı 1084 olmakla beraber bunlardan 359’u usûl-i cedide ile yani yeni tarzda eğitim verirken, 725’i usûl-i atika, eski tarzda eğitim vermektedir. Mekteplerde eğitim gören öğrencilerin toplam sayısı 91.065’dir. Bu öğrencilerden 61.607’si erkek, 29.458’i kız öğrencidir. Okullarda 2246 muallim ve 321 muallime görev yapmaktadır.

Selanik Vilayeti'nde mevcut olan sekizidâdîden birisi yatılı eğitim vermektedir. İki Bulgar, bir Sırp, bir Fransız, bir İtalyan milletine mensup okul bulunmaktadır. Siroz'da Rum cemaatine ait iki idâdî, Drama'da ise bir adet nehârî, yani yatılı olmayan idadi mektebi mevcuttur. Ecnebi okullarının hepsi Selanik'te olup, dört ibtidâî, dört rüşdi ve iki idâdîmektebi bulunmaktadır. Salnâmede belirtildiğine göre MaârifNezâreti tarafından kabul edilen usul gereğince, mekteplere ara ara müfettişler gelmekte, teftişler yapıp mektepleri yeni usule hazır hale getirmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca diplomalı muallimlerin tayin edildiği bilgisi de verilmiştir (Oruç, 2014: 629-630).

İstanbul'da bulunan dârümuallimîn dışında Selanik'te de 35, Siroz'da 20, Drama'da 14 medrese bulunmaktadır. Bu medreselerde eğitim gören öğrenci sayısı 712, müderris sayısında 61 idi. Selanik vilayetinde eğitimin bir parçası olan ve okuma yazma konusunda önemli yer tutan kütüphanelerde mevcuttur. Vilayette toplamda on iki kütüphane bulunmakla beraber, bunların beş tanesi Selanik merkezinde, bir tanesi Siroz'da, altısı ise Drama'da mevcuttur. Bu kütüphanelerden en büyük ve muntazam olanı Kavala kütüphanesidir ve iki görevlisi bulunmaktadır. Vilayette mevcut kütüphanelerde el yazması eserlerde mevcuttur (Oruç, 2014: 631).

1902-1903 Selanik Vilayet Salnâmesi'nde bu yıllarda eğitim veren mektep isimleri zikredilmiştir. 1869'da yayınlanan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi gereğince taşrada okuma yazma oranını arttırmak, eğitimi yaygınlaştırmak gibi amaçlarla yeni mektepler inşa edilmesine ve eskiden bulunan okulların ıslah edilmesine karar verilmiştir. Burada yeniden inşa edilen ve ıslah edilen mektepleri açıklayacağız.

“Yeni baştan inşa edilen rüşdiye mektepleri; Toyran kasabası rüşdiyesi, Katerin kasabası rüşdiyesi, Kalkış kasabası rüşdiyesi, Petriç kasabası rüşdiyesidir. Yeni baştan inşa olunan ibtidâîmektepleri ise; Yadigar-ı Hamidîadında kız ve erkek mektepleri, Selanik Kal'â-i BâlâMektebi, Selanik Unkapanı Mektebi, Selanik Akçe Mescidi Mektebi, Petriç Yeni Mahalle Mektebi, Petriç Sokrat karyesi mektebi, Kavala kasabası mektebi, Drama'da Boyran karyesi mektebi, Gevgili'de bulunan Kara Sinan karyesi mektebi, Devetli karyesi, Ersele karyesi, Seydili karyesi, Perdeç karyesi ve Mustafça karyesi mektepleridir. İslah edilen mektepler arasında; Selanik Osmaniye Mektebi ve Hadika-i İrfan Mektebi, Karaferya kasabası mektebi, Menlik kasabası mektebi ve Menlik kazasında Sezevac karyesi mektebi, Vodine Karaca Abad nahiyesi mektebi, Toyran'da Hasanlı karyesi, Gölce-i Zir karyesi, Gölce-i Bala karyesi, Volohasi karyesi, Dorluba karyesi, Çeştova karyesi, Dubrova karyesi, Develi karyesi, Çavuşlu karyesi, Çilli Büyüklü Aşağı Mahalle mektepleri bulunmaktadır. Siroz'da Köprü Üstü

Mektebi, Kız Mektebi ve İncili Mektebi, Yenice-i kazasında İspirli karyesi mektebi, Menlik'te Çukurova karyesi mektebi, Cum'a-i Bâlâkazasında Simetli karyesi mektebi mevcuttur. Selanik'teyeniden inşa edilen ve özel okul olan kız ve erkek ibtidâî mektepleri"de bu okullar arasındadır (Oruç, 2014: 632-633).

1907 tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi'ne göre şehrin merkezinde;

"Mülkiye İdâdî Okulu, Rüşdiye Mülkiyesi, Kız Rüşdiyesi, Dârümuallimîn-i İbtidâî, Selanik Hamidî Ziraat Ameliyet Mektebi ile Numune Çiftliği, Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi, İdâdî Okulu, Askerî Rüşdiyesi gibi devlet kurumları eğitim vermekteydi. Bunun yanı sıra hususi mektepler sınıfında yer alan Mekteb-i Feyziye, Ticaret Okulu, Yedigâr-ı Terakki Okulu, gündüzlü ve yatılı Ticaret Okulu, olmak üzere eğitim kurumları mevcuttu. Hamidiye Kız Okulu, Selimiye Mektebi, Ali Paşa Okulu, Mustafa Paşa Okulu, Ravza-i Sıbyan Okulu, Hadika-i İrfan İbtidâîye Okulu, Çınarlı İbtidâîye Okulu ve Osmaniye Mektebi de ilköğretim eğitimi veren okullardı. Yeni Kilise'de bulunan İdâdî Okulu, Rum Mektebi, Rum İnas Rüşdiyesi ve İdâdîsi, Zükûra ait İbtidâîye Okulu, Vardar mahallesinde vâki İnas İbtidaiyesi, Çavuş Manastırı'ndan bulunan İnas ve Zükûr İbtidaiye Okulu, Tuşluçeşme'de İnas ve Zükûr, Yeni Kilise'de İnas ve Zükûr Mektebi, Şimendüfer İstasyonu'nda Rum İnas İbtidâîye Mektebi, Hamidiye Mahallesi'nde vâki Rum Fransız Ticaret Mektebi, Ayatnaş Mahallesi'nde Ulah Ticaret Mektebi ve İbtidâî Ulah Mektebi, Gelmeriye Caddesi'nde İtalyan Özel Kız Okulu, Eskicuma Mahallesi'nde Fransız Ticaret Okulu, İkinci Rıhtım Caddesi'nde İtalyan Ticaret Okulu, Bulgar Kız ve Erkek İdâdîsi, Ayatnaş Mahallesi'nde Kız ve Erkek Mektepleri, Hamidiye Mahallesi'nde vâki Kız ve Erkek İbtidai Okulu, Vardarkapısı'nda Bulgar Kız ve Erkek İbtidai Okulu, Alyans İsrailiyet Erkek Mektebi, Alyans Popolar Rüşdiye Mektebi, Alyans İsrailiyet Kız Mektebi, Gelmeriye, İsrailiyet Azil Erkek ve Kız Sıbyan Okulu, Alyans Kız bölümü, Vardar'da Alyans İbtidâîye Okulu, Dârüttahsil nam Sırp Rüşdiye Okulu, Sörler Mektebi, Vardarkapısı'nda Sırp İbtidâîye Okulu, Dârüttalim Sırp Kız Rüşdiyesi, Hamidiye Mahallesi'nde Sırp Muhtelit İbtidâîye Okulu" gibi pek çok daha gayrimüslim ve yabancı okulları mevcuttur (Gölen & Temizer, 2017: 1421-1422). Bu da bize Selanik'te yaşayan gayrimüslimlerin eğitimde ilerlemiş olduklarını, zaman zaman Müslüman mektepleri sayısından bile fazla okul açtıklarını göstermektedir. Özellikle yabancı devletler yardımı ve desteğiyle kurulan yabancı okullar azınlıkların eğitimi üzerinde şüphesiz etkili olmuştur.

1900'lü yıllara kadar Türk, Rum, Musevi, Bulgar, Katolik ve diğer farklı din ile etnik toplulukların yaşadığı Selanik'te ticaret hacminin giderek büyümesi ve tren yollarının uzanması dolayısıyla kentin nüfusu da artmıştır. 1906 Selanik Vilayet Salnâmesi'ne göre bu

yıllarda kentte dokuz medrese, otuz altı cami, yirmi dört mescid ve diğer cemaatlere ait kilise ile sinagoglar bulunmaktaydı. Bunların yanı sıra Osmanlı Dönemi'ne ait tekke ve zaviyelerde mevcuttu. Fakat Selanik kentinin Yunanistan'ın hakimiyetine girmesiyle ne yazık ki bu eserlerden geriye pek bir şey kalmamıştır. Kültür, ticari ve askerî alanlarda Osmanlı'nın önemli Balkan kentlerinden birisi olan Selanik, I. Balkan Savaşı sırasında 26 Ekim 1912'de Yunanlılara bırakılmıştır. 1923 Lozan Antlaşması ile Trakya ve Batı Anadolu'dan gelen Rumlar Selanik'e yerleştiği için, Türkler yapılan nüfus mübadelesi ile Türkiye'ye göç etmiştir. Selanik, önemli Osmanlı ilim adamlarının, şair, yazar, tarihçilerinin ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün doğum yeri olmakla kültür tarihimiz açısından kıymetli bir yere sahiptir (Kiel, 2009: 352-357).

1.2. Kavala

Osmanlı Devleti zamanında Selanik'e bağlı bir kaza durumunda olan Kavala, bugün Yunanistan devletinin bir kentidir. Coğrafi konum olarak ise Ege Denizi'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Tarihi süreçte Makedonya Krallığı'ndan, Osmanlı Devleti'ne ve bugüne kadar varlığını sürdürebilmiştir. Milattan önce 4. yüzyılda Makedonların, Normanların, Latinlerin ve 9. yüzyılda Bizanslıların egemenliği altında yönetilmiştir (Kurt& Sarı, 2017: 73). Osmanlı Devleti'nin kroniklerine göre Kavala, Serez ve Drama, Lala Şahin Paşa ve Deli Balaban komutasında 1383'de gerçekleşen fetihi sonucu Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Dönem dönem Osmanlı Devleti, burada sıkı bir idare kuramadığı için kentin yönetimi Cenevizlilere geçse de, 1390 tarihinde Kavala tekrardan Yıldırım Bayezid tarafınan fethedilmiştir (Kiel, 2002: 60-62).

Osmanlı egemenliğinde yaşayan her Balkan şehri gibi Kavala kazası da nüfus yapısı olarak çeşitli bir bölgeydi. Müslümanlar ve Hristiyanlar bölgede bir arada yaşamaktaydı. 1478 yılında yapılan tahrirlere bakacak olursak bu yılda Kavala kazasında 75 Hristiyan ve 12 Müslüman hanesi bulunmaktaydı. Buna göre nüfusun 400 ile 500 kişi arasında olduğu tahmin edilmektedir. 1519 yılında yapılan bir diğer tahrire göre 22 Müslüman, 61 Hristiyan hanesi sayılmıştır. 1528'de gerçekleşen tahrire görede 16 Müslüman ailesi ile 31 Hristiyan ailesi tespit edilmiştir. Nüfus sayımlarında sayıların yıllarda değişkenlik gösterme sebebi su sıkıntısına ve kıtlığa bağlanmıştır (Kiel, 2002: 60-62).

Kavala kazasında yaşayan etnik gruplar arasında Müslüman Türkler, Bulgarlar, Franklar, Yahudiler, Çingeneler ve Otodoks Yunanlılar bulunmaktaydı. Kavala Osmanlı yönetiminde Selanik vilayetine bağlı Drama sancağının bir kazası idi. Bu sebeple Drama sancağında

yapılan 1831 tarihli nüfus sayımı bize Kavala nüfusu hakkında da bilgi vermektedir. 1831’de yapılan sayımlara göre “*Drama’da; 8618 Müslüman, 3077 gayrimüslim, 1007 Çingene, Gümülcine’de; 30.517 Müslüman, 5339 gayrimüslim, 1712 Çingene, Yenice-i Karasu’da; 7582 Müslüman, 2540 gayrimüslim, 1273 Çingene, Pravišta’da; 4718 Müslüman, 2596 gayrimüslim, 259 Çingene, Çığlacık ve Sarışaban’da; 4986 Müslüman, 131 gayrimüslim, 54 Çingene, Kavala’da; 2755 Müslüman, 480 gayrimüslim, Bereketli’de; 967 Müslüman, 170 gayrimüslim*” yaşamaktaydı (Arslan, 2010: 30).

1900’lü yılların nüfus oranlarına bakılacak olursa, Vasil Kancov’un düzenlediği Makedonya’nın ayrıntılı istatistikleri Kavala’da toplam 27 yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Buralar, 12.370’i Türk, 2710’u Bulgarca konuşan Müslüman, 3700’ü Yunan, 400’ü Yahudi, 1085’i Çingene ve 200 de farklı etnik gruplardan oluşan insanların yaşadığı yerlerdir. Nüfusun toplam 20.465 olduğu ve bunun %74’lük kısmını Müslümanların oluşturduğu kayıt edilmiştir (Kiel,2002: 60-62).

Kavala’nın fethinden sonra Sultan I.Selim, Kanuni Sultan Süleyman gibi padişahların yanı sıra Vezir İbrahim Paşada kazâ için çeşitli çalışmalar yapmıştır. I. Selim Bizanslılardan kalma kalenin inşaatını tamamlattır. Kanuni Sultan Süleyman ise Kavala’ya su kemeri inşa ettirmiştir (Kurt& Sarı, 2017: 73). Kavala, Osmanlı Dönemi’nde su sıkıntısı çeken bir yer olduğu için inşa ettirilen su kemeri oldukça önemli bir yapı olmuştur ve günümüzde hala varlığını devam ettirmektedir. Vezir İbrahim Paşa ise kazâyâ bir cami yaptırmıştır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde adı geçen caminin yanı sıra Kavala’da bu yıllarda medrese, sıbyan mektebi, çarşı, hamam, aşevi, bedesten, tüccar hanı, ziyafet yeri, derviş tekkesi ve su sebili gibi yapıların bulunduğunu yazmıştır. Yine seyahatnamede Kavala’da beş yüz kargir yapı evin, limanında iki han ve beş dükkan ile mahzenlerin bulunduğu yazmaktadır (Kahraman, 2017: 114-115).

Kavala, tıpkı Selanik gibi ticari alanda önemli bir kazâdır. Kavala, Drama ve İskeçe bölgesinde yetişen Turmac tütününü ticaretin ilerlemesine katkı sağlamıştır. 19. yüzyılda Kavala Limanı, tütün ticaretinde bir yükleme merkezi konumuna ulaşmıştır (Arslan, 2010: 29).

Kavala’nın Osmanlı Devleti zamanında yönetim kurumlarına göz atmak isterseksalnâmeler ana kaynaklardan birisi olacaktır. Kazanın yöneticilerine ve kurumlarına salnâmelerden ulaşabilmekteyiz. 1892 tarihli Selanik Vilayet Salnâmesi bu konuda bize kaynak olmuştur. Salnâmeye göre bu yılda Kavala Kaymakamı Said Efendi, Naibi Musa Kazım Efendi, Müftüsü Osman Efendi, Metropolit Vekili ise Papa Yorgi Efendi’dir. Kazada,

İdare Meclis Heyeti bulunmaktaydı ve kaymakam heyete reislik yapıyordu. Bunun haricinde naib, mal müdürü, tahrirat kâtibi ve yine metropolid vekili bulunmaktaydı. Heyette gayrimüslim olan metropolid vekilinden başka tahrirat kâtibi de gayrimüslim olmakla beraber Mağrid Yuano Efendi idi. Kavala kazâsında bu yıllarda Ziraat Bankası, Mahkeme-i Bidayet Heyeti, Mahkeme-i Ticaret Heyeti, Emlak-ı Seniyye İdaresi, Telgraf ve Posta Dairesi, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi, Ticaret ve Ziraat Sanayi Odası, Rüsûmat Dairesi, Belediye Dairesi ve daha bir çok kurum mevcuttu. Bunun haricinde bir tane Rüşdiye Mektebi'nin adı geçmektedir ve muallim-i evveli Hüseyin Fehmi Efendi, muallim-i sânisî ise İbrahim Efendi'dir (Çakır, 2016: 149-153).

Kavala kazâsı tütün ve liman ticareti açısından Osmanlı Devleti için önemli bir yerdir. 1912 tarihine kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kalan Kavala, I. Balkan Harbi esnasında Bulgar ordusu tarafından işgal edilmiştir. II. Balkan Harbi sırasında ise Yunanlılar kazâ ve çevresini almıştır. Bu işgal 1913 Bükreş Antlaşması ile kesin sonuç almıştır. Osmanlı Devleti içerisinde bulunduğu askerî, sosyal ve ekonomik buhranlar nedeniyle Balkan şehirlerini ve Kavala'yı kaybetmiştir. 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile Balkanlar'da yaşayan Müslüman Türkler ve Anadolu' da ki Rumlar mübadele edilmiştir (Kiel, 2002: 60-62).

II. BÖLÜM

2. OSMANLI EĞİTİMİNDE MODERNLEŞME SÜRECİ

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıla gelene kadar askerî, siyasi, ekonomik ve toplumsal buhranlar yaşamış, birçok savaş atlatmış, topraklarını kaybetmiş ve bu durum devleti oldukça yıpratmıştır. Devlet içerisinde yaşanan bu sıkıntılar farkedilmeye başlanmış, Lale Devri zamanından itibaren yurt dışına özellikle Avrupa'ya elçiler gönderilmiş ve Batı'nın medeniyeti, eğitimi, kültürü hakkında bilgiler edinmeye çalışılmıştır. Bu sıkıntılar baş göstermeye başladığı andan beri III. Ahmed, I. Mahmud, III. Mustafa, I. Abdülhamid ve en önemlileri III. Selim, II. Mahmud ile II. Abdülhamid gibi padişahlar döneminde olmak üzere çeşitli ıslahatlar yapılmıştır, bu durum 19. yüzyıla kadar süregelmiştir (Ünal, 2014:3).

Eğitim alanında reformlar yapılmadan önce, Osmanlı Devleti'nde mevcut eğitim kurumları, ilkokul düzeyinde Müslümanlara ait sıbyan mektepleri, yüksek öğretim derecesinde medreseler, enderun ve çeşitli askerî okullardı. Ortaöğretim ve genellikle yüksek öğretimin uygulandığı medreseler vakıflara bağlı olmakla beraber, giderleri de vakıflarca karşılanıyordu. Medresede görevli ulema ve çalışan hizmetlilerin aldığı maaşlar vakıf geliri ile ödenirdi (Köse, 2017: 23). Bundan başka gayrimüslimlere ait cemaat mektepleri de eğitim kurumları arasında yer alıyordu. Saydığımız bu kurumlar yöntem, uygulama ve dini inanç biçimleri bakımından farklıydı. Bu sebeple Osmanlı eğitim kurumları arasında bir bütünlük bulunmamaktaydı, maârif bir düzene ve birliğe sahip değildi. Modern eğitim ve öğretimden uzak olan okullarda dinî eğitim daha ağır basmaktaydı (Kodaman, 1991: 12).

Sıbyan mekteplerinde temel dinî bilgiler, Kur'ân-ı Kerim okuma, haftada bir kaç gün hat dersi, ahlak ve ibadet bilgileri öğretilmekteydi. II. Bayezid'in sıbyan mekteplerinin işleyişine dair bilgiler içeren vakfiyesine göre, otuz öğrencilik sıbyan okulunda bir muallim ve yardımcısı kalfa bulunmaktaydı (Dikmen, Toruk, 2017: 37). 1847 yılında ise sıbyan mektepleri ile alakalı bir talimat hazırlanmış, buna göre eğitim süresi dört yıl olacak sıbyan mekteplerinde, Elifba, Kur'ân, Türkçe ahlak risalesi, Türkçe, ve güzel yazı dersleri müfredatta bulunacaktı (Budak, 2014: 380). En önemlileri İznik, Bursa ve Edirne'de bulunan

Osmanlımedreselerinde ise Kelam, Belâgat, Hesap, Mantık, Felsefe, Fıkıh, Akaid, Hadis ve Tefsir dersleri verilmekteydi(Uzunçarşılı, 1988: 21-23).¹

Eğitim alanında yapılan ıslahatlara gelmeden önce, ıslahatların ortaya çıkışı ve nasıl eğitime geldiği konusuna göz atmak gerekir. 18. yüzyıllarda Osmanlı Devleti, sosyal, ekonomik ve askerî konularda sıkıntı yaşıyordu. Gerek Avrupalı devletlerin müdahaleleri, gerekse iç sıkıntılar devleti zora sokmuştu. Sultan I. Mahmud bu sıkıntılar için, savaş tekniği, araç ve gereçleri bakımından modern ve gelişmiş bir orduya ihtiyaç olduğunun farkındaydı ve ancak düzenli bir orduyla Batı karşısında başarılı olunacağını düşünmekteydi. Padişah bu amaçla ıslahatları ilk olarak askerî alanda yapmayı planlıyordu. I. Mahmudda dahil olmak üzere devlet erkani ordunun Batı tarzında ıslahını uygun görmekteydi. İbrahim Müteferrika'nın Usu'lül-hikem fi-nizâmü'l-Ümem adlı risalesini padişaha sunduğunda, bu risaleden etkilenen Sultan, Avrupa'dan askerî alanda bir uzman getirtmeye karar vermiştir.² Aynı zamanda Ahmed Paşada Humbaracı Ocağı'nın ıslah edilmesiyle görevlendirilmiştir. 1734'de Humbaracı Ocağı'nın müstakil hale gelmesiyle askerî eğitim alanında Avrupa tarzı bir metod gerçekleşmiştir(Kurtaran, 2013: 173-174). Fakat Humbaracı Ocağı ile yine bu dönemde açılan Hendesehane'nin ömrü uzun süreli olmamıştır. I. Mahmud ayrıca cebeci, arabacı, lağım, tophane ve baruthane ocaklarını modernleştirmeyi tasarlasada, bu fikirleri olumlu sonuçlanmamıştır(Berkes, 2002: 65-66).

1770 yılına gelindiğinde Rusların, Çeşme'de Osmanlı donanmasını yakması devlet açısından askerî ve siyasi bir felaket olmuştu. Osmanlı yöneticileri ve bürokratlarıorduda yenilik hareketlerinin gerekli olduğunu ve ilk olarak bir deniz kuvveti oluşturmak için askerî deniz mühendislik okulunun açılması gerektiğini düşünmüşlerdi(Akyüz, 2011: 12). Osmanlı Devleti, Avrupa ve Rusya karşısında aldığı yenilgilerle artık Batı'nın üstünlüğünü kabul etmiş ve ordunun modernleşmeye ihtiyacı olduğunu anlamıştır, bu sebeple modern anlamda askerî okulların açılmasını gerekli görmüştür. Devletin modern çerçevede kurulacak okullardan beklentisi, ordunun bir düzen içinde hareket edebilmesi, tekniklerin yeni ve ıslah edilmiş olması ile Batı orduları karşısında yenilgilerin durmasıydı. Ayrıca bu okullarda fen bilimleri eğitimi alan askerler yetiştirilecekti (Altınova, 2010: 9).

---

¹Akaid, kabir azabı, cennet, ceennem, sırat gibi terimlerin hak olduğunu bildiren ilimdir ve bu terimleri izah eder. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti' nin İlmiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 23; Akaid ilmi hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Saim Kılavuz, Akaid, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1989, c. 2, s. 212-216

²Usu'lül-hikem fi-nizâmü'l-Ümem hakkında detaylı bilgi için bkz. Adil Şen, İbrahim Müteferrika ve Usu'lül-hikem fi-nizâmü'l-Ümem, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995

1776'da Mühendishâne-i Bahrî Hümâyün, 1795'de Mühendishâne-i Berri Hümâyün gibi okullar kurulmuştur. Bu mekteplerde okuma yazma, Fransızca, Arapça, Farsça, Denizcilik ve Matematik gibi derslerin eğitimi veriliyordu. Bu dersleri, önemli Türk bilginlerinin yanında yabancı uzman öğretmenlerde vermekteydi. Harita ve güverte bilgisi olan, matematik eğitimi almış mühendis ve subaylar yetiştirmek okulun temel amaçlarındandı (Altınova, 2010: 9-10).

Sultan II. Mahmud döneminde yapılan ıslahatların genel amacı, merkezî devlet yapısını güçlü bir hale getirmektir. Bu sebeple padişah, askerî ve sivil memur yetiştirmek için modern okulların kurulması gerektiğini düşünmüştür. Tıphâne-i Âmire, Cerrahhâne-i Mâmure ve Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye bu dönemde kurulan askerî okullardır. Sultan II. Mahmud sadece askerî alanda eğitim verilerek modernliğe ulaşılabileceği düşüncesini eksik görmüş ve eğitim alanında sivil okulların açılmasının iktiza ettiğinin farkında olmuştur. Osmanlı Devleti'nin en yaygın eğitim kurumları sıbyan mektepleri ve medreselerdi. Bu okullar ulemanın etkisinde olup dinî eğitimin ağırlıkta olduğu kurumlardı. Sultan II. Mahmud, Meclis-i Umûr-ı Nâfia'ya eğitim kurumları ile ilgili bir layiha hazırlatmış ve bu layihada sıbyan mekteplerinin devamı olarak ikinci bir okul açılması gerekliliği tasarlanmıştır. Açılacak okul için ise rüşdiye mektebi ismi uygun görülmüştür. 5 Şubat 1839'da Mekâtib-i Rüşdiye Nazırı olarak Esad Efendi atanmış ve açılacak olan yeni rüşdiyeler için bir nizamnâme hazırlamaya başlamıştır. Aynı yılın 11 Şubat'ında yayınlanan nizamnâme ile ilk rüşdiye örneğine Mekteb-i Maârif-i Adliye adı verilmiştir (Demirel, 2012: 510-511). 1838 yılından itibaren rüşdiye mekteplerinin açılmasına başlanmıştır (Ünal, 2014: 3). Farklı bir bakış açısından bakacak olursak sıbyan mektepleri yıllardır ıslaha ihtiyaç duymuştur. Fakat bu yeterince farkedilememiş, denetimsiz halde olan sıbyan mektepleri dururken bir üst eğitim kurumu olacak rüşdiye mekteplerinin açılmasına gayret edilmiştir (Sakaoğlu, 1991: 65).

II. Mahmud'un eğitim alanında modernleşmeye ihtiyaç olduğunun farkına varmasında ve reform hareketlerinde sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın büyük bir etkisi olmuştur.³ Londra ve Paris gibi şehirlerde elçilik yapan Reşid Paşa böylece Batı'nın kültürü, tekniği ve eğitiminin ilerlemiş olduğunun farkına varan bir bürokrat olmuştur. Bu sebeple Osmanlı eğitim ve öğretim kurumlarının modernleşmesi gerekliliği konusunda padişahı olumlu yönde teşvik etmiştir. Tanzimatla beraber ilerleyecek olan bu reformlarda Mustafa Reşid Paşa'nın yanı sıra Fuad ve Ali Paşa'nın gayretleride yadsınamaz (Altınova, 2010: 14).

³ Reşit Paşa, Sultan II. Mahmud Dönemi'nin genç bürokratyıdır. Yazdığı belgeler ve üslubu padişahın hoşuna gitmiş ve Osmanlı Kalemîye sınıfının başarılı bir üyesi olmuştur. Reşit Paşa padişahın isteği ile Fransızca öğrenmiş, Bâb-ı Âli' de hızlıca yükselmiş, Paris, Londra elçiliklerinde bulunmuş ve hariciye nazırlığı yapmıştır. İlber Ortaylı, Batılılaşma Yolunda, Merkez Kitaplar, 2007.

1839 yılında, Sultan II.Mahmud Dönemi'nde yayınlanan Meclisi Umûr-ı Nâfia Layihası eğitim açısından önemlidir. Bu layiha mahalle mekteplerini eleştirsede hâlâ muhafazakâr bir tavır taşımakta olup dinî yönlüydü. Layihada cehaletin toplumu yoksullağa sürükleyeceği, bilimin, öğrenmenin tüm zenginliklerin kaynağı olduğu, ahireti kurtarmanın yolunun öğrenmek ve eğitimden geçtiği anlatılıyordu. Diğer yandan var olan okulların yetersizliğinden bahsedilirken buna çözüm yolları sunuluyordu. Mekteplerde düzensizlik olduğu belirtilmiş; eğitimin düzenli hale getirilmesi, muallimlerin kâbiliyetli kişiler olması, okulların sınıflara ayrılması, mahalle mekteplerinde ilmihal okuyabilen ve Kur'ân'ı öğrenmiş talebelerin selatin mekteplerine kabul edilmesi gerekliliğinden bahsedilmiştir. Ayrıca bu layiha ile sadece İstanbul'da değil, devletin bütün okullarında düzenin sağlanması, hocaların teftiş edilmesi ve eğitimin erkek çocukları için zorunlu hale gelmesi bildirilmiştir(Somel, 2010: 51-55).

II. Mahmud Dönemi'nde sivil okulların açılması ve modern eğitim vermesi ne kadar düşünülse de bu pratikte çok başarılı ve geniş kapsamlı olmamıştır. Babasının vefatının ardından tahta geçen Abdülmecid ise bu ıslah çalışmalarını devam ettirme düşüncesinde bir padişahı. 3 Kasım 1839 Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti açısından önemli bir reform hareketiydi ve artık buhranlı dönemden çıkmanın yolunun Batılılar gibi bir düzene sahip olmak olduğu düşüncesi yaygınlaşmıştı. Yine de Tanzimat Fermanı köklü bir dönüşüm için yeterli olmamıştır. Padişah ve bürokratlar siyasi, devlet teşkilatı ve idare tarzında değişikliğe gitme yönünde ıslahatlara devam etme yolunda olmuşlardır (Altınova, 2010: 20).

Tanzimat Fermanı'nda Müslüman ve Hristiyan olmak üzere tüm toplumun can, mal ve namus güvenliğinin sağlanacağı, vergilerin adaletli ve düzenli şekilde toplanacağı, askerliğin bir düzene gireceği gibi konular yer almaktadır. Haklar, ceza kanunu, memurların görevleri, mahkemeler, mal ve vergi alanında yapılacak yeniliklerden bahsedilirken milli eğitim konusuna yer verilmemiştir. Halbuki Tanzimat'ın işleyişi ve devam etmesi eğitim ile ilgiliydi. Devletin memur ihtiyacı harbiye ve tıp okullarından mezun olanlar tarafından sağlanıyordu. Eğitime bakacak olursak da medreseler tamamen ulemanın etkisindeydi. Yani verilen ilk ve yüksek öğretim dinî kapsamlıydı. Arkeoloji, Tarih, Coğrafya ve diğer pozitif ilimlerin dersleri oldukça yetersizdi. Tanzimat bürokratları eğitimin modernleşmeye ihtiyacı olduğunu anlamışlar, fakat bir süre başka konularla ilgilenmişlerdir. Abdülmecid eğitim konusunda yetersizliğin farkına vararak 1845 yılında bu konuyu sadrazam ile görüşmüş, dünya işlerinde cehaletin ortadan kalkmasının yalnız eğitim ile olacağını belirterek bilim ve sanatın ön planda olduğu mekteplerin kurulmasını istemiştir. Bunun üzerine aralarında Arif Hikmet Efendi, Ali Efendi, Fuat Efendi ve Sait Efendi'lerin olduğu bir komisyon kurulmuştur. Medresenin

kontrolünde olmayan ve devlet bünyesinde bir dârülfünûn kurulmasına, ortaokulların açılmasına, ilkokullarında devlet bünyesinde işleyiş halinde olmasına karar verilmiş, bu doğrultuda Meclis-i Daimi-i Maârif-i Umûmiye kurulmuştur(Karal, 2011: 169-182). Meclis-i Maârif-i Umûmiye eğitim çalışmalarının esaslarını belirten bir kanun hazırlamış, ilköğretimin ücretsiz ve zorunlu hale geleceğini açıklamıştır. Bu kanunda da yine dârülfünûn kurulmasına girişileceği ve yeni eğitim sisteminin ulemanın etkisinde olamaması gerektiği vurgulanmıştır. 1847 tarihinde ilk ve ortaokul eğitimi verecek mekteplere nezâret etmek için Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti kurulmuştur(Karal, 2011: 170).Kurulan nezâret eğitimin örgütlenmesini ve işleyişini bir düzene koymak, yaşanan problemleri aşabilmek adına varolmuştur. Eğitim ve öğretimde nezâretin, idari yapılanmayı başlattığı da söylenebilmektedir (Bozaslan, Çokoğullar, 2015: 313-314).

Osmanlı Devleti'nde ilköğretim eğitimi veren geleneksel mekteplere sıbyan okulları denmiştir. Sıbyan mektepleri devletin her tarafında, neredeyse tüm köylerde mevcut durumdaydı. Çocukların dört yaşında başladıkları bu mektepler anaokulu görevi de görmekteydi. Bir diğer adıyla mahalle mekteplerinde, imam ve müezzinler muallimlik yapıyordu. Elifba, Kur'ân, İlmihal ve Yazı gibi derslerin eğitimi verilmekteydi. Fakat eğitim açısından sınırlı kalan bu okullardan çıkan öğrenciler okuma yazmayı zor beceriyordu. Evkâf Nezâreti'ne bağlı olan bu mektepler yeniliğe kapalı olan ulema sınıfının idaresindeydi. Bu sebeple Tanzimat Dönemi'ne kadar sıbyan mekteplerinde herhangi bir ıslahat yapılamamıştır. Ancak 1847 yılında Maârif Meclisi tarafından yazılan bir layiha ile sıbyan mekteplerinde eğitimin dört yıl olacağı, öğrencilerin taş tahta kullanacakları ve kağıt üzerine yazı yazmaya alışacakları gibi kurallar açıklanmıştır (Karal, 2011: 170-171).

II. Mahmud Dönemi'ne gelinceye kadar sıbyan mektepleri ve yeni açılan askerî okullar arasında eğitim veren bir kurum bulunmamaktaydı. Bu da askerî okullara kabul edilen öğrencilerde yetersizlikler görülmesine sebep oluyordu. Askerî okullar aldıkları öğrencilere Türkçe ve Hesap dersi vermek zorunda kalıyordu. Bu sebeple 1838 yılında sıbyan mekteplerinin devamı ve ortaokul derecesinde rüşdiyelerin açılmasına karar verilmişti. Fakat İstanbul'da Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye ve Mekteb-i Maârif-i Adliye'den başka okul açılmamıştı. 1847'ye kadar da rüşdiyelere yenisi eklenememişti. Aynı yılda üniversite derecesinde eğitim verecek olan Dârülfünûn'a öğrenci yetiştirmek için İstanbul'da bir rüşdiye mektebi açıldı. Öğretim süresi iki yıl olacak bu okulda yeni usul dersler öğretilirken Coğrafya, Türkçe ve Matematik derslerine ayrıca önem veriliyordu (Karal, 2011: 172).

1848 yılında beş rüşdiye, Dârümuallimîn ve 1850’de Dârülmaârif gibi mektepler açılmıştır. Dârülmaârif, rüşdiyelerin devamı niteliğinde eğitim vermek amacıyla kurulan, yani idâdî (lise) düzeyi bir mekteptir.⁴ Sultan Abdülmecid Dönemi’nde eğitimle alakalı yapılan bir diğer ıslahat Encümen-i Dâniş’in 1851 yılında açılışı olmuştur (Şen, 2013: 483-484). 1846 yılında Meclis-i Maârif-i Umûmiyye kurulduğunda Encümen-i Dâniş’in açılması gerektiği benimsenmiş ancak beş yıllık bir sürenin ardından yine aynı meclisce kesin karar alınabilmiştir. Ahmed Cevdet Paşa’nın hazırladığı layihada Encümen-i Dâniş’in konumu, teşkilatı ve kuruluş amacı detaylı bir biçimde açıklanmıştır. 2 Nisan 1851 tarihinde sadaret tarafından padişaha sunulan bu fikir, aynı yılın 15 Nisan’ında kabul edilip kesinleşmiştir. Encümen-i Dâniş, Dârülfünûn’da okutulacak ders kitaplarını ve çeviri eserleri hazırlayacaktı. Sade bir lisanla kitaplar yayınlamanın amacı toplumun kültür seviyesini yükseltmek, önemli eserleri tercüme ederek halka sunmak, Türkçe’nin gelişmesine yardımcı olmaktı. Kurumun üyelerinde; her bir kişinin ilim ve fen şubesinde ihtisas sahibi olması, çeviri yapabilecek düzeyde bir Batı ve Doğu dili bilmesi, kendi alanıyla alakalı eserleri telif edebilecek tecrübeye ve bilgiye sahip olması, Türkçe’yi iyi bilmesi, dilin kurallarına hakim olması gibi şartlar aranmaktaydı (Uçman, 1995: 176-178).⁵

Sultan Abdülmecid Dönemi’nde açılan okullar arasında; 1857 tarihinde Paris’te Mekteb-i Osmanî, 1859’da Cevri Kalfa Kız Rüşdiyesi ve Mülkiye Mektebi bulunmaktadır. Yine aynı dönemde Ticaret ve Ziraat Nezâreti’ne bağlı olmak üzere 1858’de Ziraat Mektebi, 1860’da Telgraf Mektebi, 1861’de Ticaret Mektebi, Askerî Tıp Mektebi uhdesinde olmak üzere de 1862’de Ebe Mektebi açılmıştır (Şen, 2013: 784).

Tanzimat Dönemi’nde eğitim alanında yapılan önemli bir ıslahat, öğretmen yetiştirme konusunda olmuştur. 16 Mart 1848 tarihinde, Medrese dışında öğretmen yetiştiren başka bir kurum olarak Dârümuallimîn açılmasına karar verilmiştir. Açılan kurumun ilk müdürü olan Ahmed Cevdet Paşa 1851’de bir Dârümuallimîn Nizamnâmesi’ni hazırlamıştır. Bu nizamnâme öğretmen yetiştirmede olması gereken tutum ve davranışlar gibi ilkeleri kapsamaktadır (Akyüz, 2011: 15).

Kırım Savaşı’nın ardından 28 Şubat 1856 tarihinde yayınlanan Islahat Fermanı eğitimde farklı bir uygulama getirerek gayrimüslim halka okul açma hakkı tanımıştır (Şen, 2013: 484). Islahat Fermanı, Osmanlı tebaası olan gayrimüslim halka çeşitli haklar tanımış, din ve mezhep

⁴ Dârülmaârif hakkında detaylı bilgi için bkz. M. Hüdai Şentürk, Dârülmaârif, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c. 8, 1993. s. 548-549

⁵ Encümen-i Daniş hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, İlk Türk Akademisi Encümen-i Dâniş’ in Kuruluşu ve Faaliyetleri (1851-1862), Ses Reklam Matbaacılık, Ankara, Nisan, 2008.

serbestliği çerçevesinde siyasi imtiyazlar vermiştir. Gayrimüslim halkın eğitim alanındaki hakları ise gerekli kâbiliyet ve vasıfları taşıyan herkesin hangi din ve mezhepten olursa olsun devletin askerî ve mülkî okullara girebilecekleri olmuştur. Buna ek olarak her cemaat kendi dilinde eğitim vermek amacıyla devlet izni ile okul açmakta serbest olacaktır (Gülsoy, 1999: 185-190). Her cemaat eğitim ve sanat okulu açmakta serbest olduğu gibi bu okullar devlet tarafından seçilmiş karma üyelere sahip eğitim meclisleri tarafından teftiş edilecektir. Teftişi gerçekleştirecek olan bu karma eğitim meclisleri açılan mekteplerin ders program ve usullerini, öğretmen seçimlerini kontrol edecektir (Karal, 2011: 3).

Islahat Fermanı yayınlandığında milli eğitim konusu ile daha çok ilgilenme zorunluluğu fark edilmiştir. Bunun için 17 Mart 1857 tarihinde Maârif-i Umûmiye Nezâreti kurulmuştur. Bu nezâret günümüz Milli Eğitim Bakanlığı'nın yaptığı gibi eğitim işlerini yürütmekle yükümlü olmuştur. 3 Mart 1861'de ise nezâretin eğitim sisteminin esaslarını belirten, görev ve yetkilerini açıklayan Mevad-ilmühaber adı ile bir talimat yayınlanmıştır. Maârif Nezâreti'nin açılması ile eğitim-öğretim artık devletin resmi politikası haline gelmiş, eğitim kurumları devletin resmi bünyesine girmiştir. En önemlisi de bu kurum ile eğitim bakanlığının temeli oluşturulmuştur. 1861 tarihine kadar eğitim alanında çok önemli bir hareket olmasada toplamda 57 olmak üzere; İstanbul'da 10 erkek 1 tane kız rüşdiyesi, Anadolu'da 13, Rumeli'de 33 tane rüşdiye mektebi açılmıştır (Duran, 2017: 64-65).

2.1. 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi

Osmanlı Devleti'nde Gerileme Dönemi boyunca eğitim düzenden ve sistemsiz çalışmadan yoksundu. Eğitimin ıslahı alanında bir takım çalışmalar yapılsada bunlar yetersiz kalmıştı. Eğitim sisteminde bir nizam oturtulamamıştı. Örneğin; sıbyan mektepleri Evkâf Nezâreti'ne bağlı iken, rüşdiyeler Maârif Nezâreti'ne bağlıydı. Eğitim sisteminde yaşanan bu gibi birçok sorun ve aksaklıkları gidermek amacıyla Osmanlı aydınları Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'ni hazırlamışlardır. Bu nizamnâme eğitimi devlet meselesi haline getiren, Türk eğitim tarihinin en kapsamlı ıslah hareketi olmuştur (Altın, 2008: 273). Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi, Osmanlı eğitim sistemi içerisindeki problemleri çözmeye çalışan, 18. yüzyılın sonlarında başlayan zorlu ve tam anlamıyla başarılı olamayan eğitim ıslahatlarını tutarlı bir biçime koymayı hedefleyen genel bir hukuki metin olmuştur (Bozaslan & Çokoğullar, 2015: 314).

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi, dönemin Maârif Nazırı Saffet Paşa ve Şûrâ-yı Devlet Maârif Dairesi üyelerinin çalışmaları sonucu 1 Eylül 1869 tarihinde yayınlanmıştır (Çağır& Türk, 2017:64). Bu nizamnâme, İstanbul ve taşrada bulunan tüm mekteplerdeki genel eğitimi düzene koymayı amaçlayan ilk kapsamlı hukuki metindir. 198 maddeden oluşan bu hukuki metin, ilkokulları medresenin bünyesinden çıkarmakla beraber, imparatorlukta bulunan Müslim ve gayrimüslim okullarını tek çatı altında toplamayı hedeflemiştir. Osmanlı eğitim tarihi açısından bir dönüm noktası olan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi taşra maârif meclislerinin kurulmasını da planlamıştır. Fransa Eğitim Bakanı Jean Victor Duruy'ün etkisiyle meydana gelen bu nizamnâme doğa bilimleri ve eğitimin dünyadaki refaha kapı açacağını açıklamıştır(Somel, 2010:116-119).

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ilk ve ortaöğretim eğitimi, öğretmen yetiştirme sorunu, özel öğretim sorunu, üniversite kurma planı ve mali konuları kapsamaktadır. Ayrıca okullarda okutulacak kitapları telif ve tercüme edebilecek bir İlmiye Dairesi ile öğretmen ve memurların terfi, atama gibi işlerini yapacak idari dairenin kurulması planlanmıştır. Yeni bir meclisin açılması ve bu meclisin taşrada Vilayet Maârif Meclisleri adı altında şubelerinin olması hedeflenmiştir (Doğanay, 2011: 45-46).

Osmanlı eğitim sistemi açısından hiyerarşik bir girişim olan bu nizamnâme ile okullar derecelerine göre sınıflandırılacaktı. Farklı düzeydeki okulların nerede açılacağı, kaç yıl eğitim vereceği, öğrencilerin yaş sınırlaması, okuldan alınacak diplomalar, mektepte uygulanacak sınavlar, sınıf geçme sistemi gibi birçok konu nizamnamede işlenmiştir. Nizamnâmeye göre okullar eskiden olduğu gibi ilk, orta ve yüksek okul olarak sınıflandırılmıştı. Sıbyan ve rüşdiye mektepleri ilköğretim düzeyi, idâdî ve sultâniler ortaöğretim, Dârümuallimîn ile Dârümuallimât gibi âli mektepler ise yüksek öğretimin kategorisindeydi(Demirel, 2012: 514-515).

Nizamnâmeye göre, sıbyan mekteplerinin eğitim süresi dört yıl olacaktır. Derslerinde başarılı olan öğrenciler bir üst sınıfa geçebilecek ve mezun olan öğrenciler rüşdiyelere sınavsız kabul edilecektir. Rüşdiyelerinde eğitim süresi dört yıl olamakla beraber sınıf geçme kuralı sıbyan mektebindeki ile aynıydı. Rüşdiyelerde son sınıfa gelip mezun olan öğrenciler idadilere sınavsız kabul edilecektir(Demirel, 2012: 515).

Nizamnâmenin maddeleri arasında ortaöğretime dikkat çeken ve bir bölgede rüşdiye açılması için gerekli şartlar belirtilmiştir. 1870'li yıllardan sonra İstanbul ve taşrada rüşdiye mekteplerinin sayısı artmıştır. Aileler çocuklarını okula devam etme mecburiyetindeydiler,

aksi taktirde nakdi olarak cezai işleme tabi tutulacaklardı. İdâdîler ve sultânilerde Müslim ve gayrimüslim öğrenciler bir arada okuyacaklardı. Bu nizamnâme ile karma eğitimin faydası olarak çeşitli milletlerin çocuklarının kaynaşacağı, böylece birleşik bir Osmanlı milleti ortaya çıkacağı düşünülmüştür (Altınova, 2010: 49-50).

Sultaniler ise vilayet merkezlerinde açılacak, rüşdiye ve idadi mezunlarının kabul edileceği bu okul âdi ve âli olmak üzere iki bölüme ayrılmıştı. Âdi bölümünde idâdî dersleri, âli bölümünde ise sultânidersleri okutulacaktı. Her iki bölümünde eğitim süresi üç yıl olmakla beraber toplamda altı yıldır (Demirel, 2012: 516).

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi, öğretmen yetiştirme ve öğretmenlerin eğitilmesi ihtiyacını dile getiren en kapsamlı hukuki metindir (Somel, 2010: 169). Yüksek okullar, nizamnâmenin 51. maddesinde zikredilmektedir ve bu okullar Âli Mektepler statüsünde; Dârülmualimîn, Dârülmualimât, Fünûn ve Sanayi okulları olarak geçmektedir. Nizamnâmeye göre mekteplerin kademelerine göre öğretmen yetiştirmek amacıyla İstanbul'da Dârülmualimîn kurulacaktı. Bu okul rüşdiye, idâdî ve sultânîşubelerinden oluşacaktı (Altın, 2008: 276). Bu açılacak okula Büyük Dârülmualimîn adı verilecekti, okul fen ve edebiyat kollarına ayrılacaktı. Nizamnâme'de her şubenin öğrenim süresi, dersleri ve okul kurallarından bahsedilmiştir. Okulun 1870 yılında rüşdiye şubesi, 1874'de idâdî şubesi açılmıştır. Dârülmualimat adı ile Kadın Öğretmen Okulu da 1870'de açılmıştır (Öztürk, 1993: 551-552).

Nizamnâmenin diğer bir önemli noktası, vilayetlerde maârif meclislerini kurmayı planlamasıydı. Tanzimat Dönemi'nden önce eğitim genelde İstanbul merkezliydi. Bu nizamnâme ile eğitimin taşraya yayılarak, kontrollü bir şekilde ilerlemesi hedeflenmiştir (Altınova, 2010: 54). Vilayetlerde bulunacak meclisler Meclis-i Kebîr-i Maârif'in bölgesel yürütme organı olarak görev yapacaktı. Her vilayetin bir maârif müdürü olacak, bir tanesi gayrimüslim olmak şartıyla iki tane de müdür yardımcısı bulunacaktı. Bu meclislerin personelleri Maârif Nezâreti tarafından atanacaktı. Vilayetlerde bulunacak meclisler, Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin hükümlerinin uygulanmasını sağlayacak ve merkezden gelen emirleri kontrollü bir şekilde uygulayacaktı (Somel, 2010: 126-127).

1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile devlet kontrollü bir eğitim sistemi kurmak, eğitimi ülke genelinde yaygınlaştırmak ve ilköğretimi zorunlu hale getirmek istemişti. Nizamnâmeye göre İstanbul ve tüm taşrada bulunan okullar merkez tarafından idare edilecekti. Tabi ki bu idare sistemi vilayetlerde bulunacak maârif meclisleri aracılığı ile

gerçekleşecekti(Somel, 2010: 126).Mekteplerde görevli öğretmenler Dârümuallîmin mezunu olacaktı. Muallimlere yeterli maaş bağlanacak, bunların zamanında ödemesi gerçekleşecekti. Derslerde dinî bilgilerin yanı sıra dünyevî ve pozitif ilimlerin eğitimi verilecekti. Fakat II. Meşrutiyet Dönemi'nin ortalarına kadar yürürlükte kalan nizamnâme bütün vilayetlerde aynı anda uygulanamamıştır. Maârif Nezâreti,nizamnâmeyi Anadolu, Balkanlar ve Arapça konuşulan vilayet merkezlerinde aynı anda ve aynı derecede uygulamakta zorlanmış ve kısmen başarılı olmuştur (Keklik, 2018: 41-42).

III. BÖLÜM

3. ARŞIV BELGELERİNE GÖRE KAVALA' DA MODERN MEKTEPLER

3.1. Kavalâ İbtidâî Mektepleri

Osmanlı Devleti geleneksel eğitim kurumlarından olan sıbyan mektepleri, devletin eğitim teşkilatından bağımsız olmakla beraber, mahalle ve köylerde okuma yazma ile dinî eğitim veren ilkokullardır (Sönmez, Tavacıgil, & Pişmişoğlu, 2021: 176). Klasik dönemde, eğitim sistemi ve denetiminden uzak olan sıbyan mektepleri genellikle varlıklı kişiler tarafından kurulur ve vakıfların finansmanı ile idare edilirdi. Sıbyan okullarının eğitim süresi dört yıl olup kız ve erkek çocuklar birlikte eğitim görmekteydi. Muallimler ise genelde medrese mezunu hocalar, imamlar ya da okuma yazma bilen kişiler olurdu. Hocalar bu okullarda beş, altı yaşındaki öğrencilere okuma yazma, Kur'ân-ı Kerim, Hesap ve Arapça gibi dersleri öğretiyordu. Ergin'e göre ise bu okullarda yazı yazma eğitimi sadece Arapça metinleri tekrarlatmaktan ibaretti. Osmanlı eğitim sisteminin genel amacı öğrenciye ahlakî eğitim vermek, kötülükten uzak tutmak ve iyiliğe sevk etmek, topluma iyi bir insan kazandırmaktı. Bu amacı da dinî eğitim ile gerçekleştirmeye çalışıyorlardı. İlkokul eğitimi veren bu okullarda derslerin belli bir saati, sınıfın düzeni, ders araları gibi hususlar bulunmamaktaydı. Eğitim araçları ise kitaplarla sınırlı kalmakta ve yazı tahtası, sıra, harita, küre gibi gereçler kullanılmamaktaydı (İnci & Özdemir, 2021: 261-262).

Sıbyan mekteplerinin genel durumu böyle iken daha Fatih Sultan Mehmet zamanında bu okulların muallimlerinin seçilmesi hususunda bazı şartlar belirlenmiştir. Buna göre; sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapacak olan kişiler Eyüp ve Ayasofya'da açılan medreselerde Sarf, Nahiv, Arapça, Mantık, Edebiyat, Riyazât, Usûl-i Tedris, Âdâb-ı Muhasebe ve Münakaşalı Akâid derslerini almak zorundaydı. Fakat zamanla bu gerekçeye uyulmamış ve kurallar değişmiş olup medrese mezunu, okuma yazma bilen kişiler sıbyan mekteplerinde hocalık yapmışlardır (Gökmen, 2006: 151).

1869'da yayınlanan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'ne kadar sıbyan mekteplerinin durumu hakkında gerek Sultan II. Mahmud gerekse Abdülmecit döneminde düzenlemeler yapılmaya çalışılmış fakat tam anlamıyla bir başarı elde edilememiştir. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ise eğitimin her kademesini ele almış ve bu kademelerde ayrıntılı şekilde

düzenleme yapmayı planlamıştır. Nizamnâmeye göre ilkokul eğitimi Mekâtib-i Sıbyaniye ve Mekâtib-i Rüşdiye olarak iki kademededen oluşacaktı. Nizamnâmede ilkokullar için sıbyan mektebi adı kullanılmış fakat yeni açılıp Maârif Nezâreti'ne bağlı olanlara “ibtidâî mektebi”, “usûl-i cedide mektebi” veya “taş mektep” denmiştir. Kimi eğitimcilere göre sıbyan mektepleri eski yöntemle eğitim veren okullar iken, ibtidâî mektepleri yeni usul ile eğitim veren kurumlardı (Sönmez, Tavacıgil, & Pişmişoğlu, 2021: 177).

Yine 1869 tarihli nizamnâmeye göre; her köy ve mahallede en az bir tane sıbyan mektebi olacaktı. Müslüman ve gayrimüslimlerin beraber yaşadığı yerlerde ayrı ayrı mektepler bulunacaktı. Sıbyan okullarının masrafları ahali tarafından finanse edilecek, öğretmenler ise muallim nizamnâmesinin şartlarına uygun kişilerden seçilecekti. Eğitim süresi dört yıl olacak olup bu okullarda usûl-i cedideye uygun olarak; Kur’ân-ı Kerim, Elifba, İlmihal, Yazı Talimi, Tecvid, Muhtasar Fenn-i Hesap, Ahlâka Müteallik Resâil, Muhtasar Tarihî Osmanî, Muhtasar Coğrafya ve Malumât-ı Nâfia dersleri verilecekti (Gökmen, 2006: 153).

Osmanlı eğitim sisteminin modernleşmesi sürecinde sıbyan mektepleri görüldüğü üzere ıslah edilmeye çalışılmış, ilkokulun zorunlu hale getirilmesi vetaşrada eğitimin yaygınlaştırılması esasları üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda ilkokul eğitimi veren geleneksel eğitim kurumlarından olan, dinî eğitim ile sınırlı kalan mahalle veya sıbyan mektepleri, yeni adıyla ibtidâî mekteplerine dönüştürülmüştür. Kavala’da da modernleşme çerçevesinde açılan ibtidâî mekteplerinin örneklerine rastlamaktayız.

19 Kasım 1887 tarihinde Kavala’da bulunan Maârif Encümeni reisi Ahmet Faik Efendi idi. Maârif Encümeni ya da Maârif Komisyonu, 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi’nin yayınlanmasının ardından taşrada kurulacak olan Meclis-i Kebîr-i Maârif’in yürütme organı görevinde olacaktı. Maârif Nezâreti’nin aldığı karar ve uygulayacağı emirleri mahalli anlamda taşrada yürütecek ve kontrol edecek kurum, Maârif Encümenleri olacaktı. Taşrada bulunan yerel okullar, kütüphaneler gibi eğitim kurumlarını teftiş etmek bu komisyonun göreviydi (Somel, 2010: 126-127). Arşiv belgesinden anladığımız üzere nizamnâmenin bu şartı Kavala kazâsında yerine getirilerek bir Maârif Encümeni kurulmuştur.

28 Ekim 1887 tarihinde Kavala’da, Maârif Encümeni reisi Ahmet Faik Efendi ve yine encümen üyesi olan Abdurrahman Efendi’nin yardımlarıyla bir ibtidâî mektebi kurulmuştur. Bu mektep için senelik iki yüz lira kadar da gelir elde edilmiştir. Elde edilen gelir ile kazâda bir bölüm inas (kız) mektebi inşa etmeye teşebbüs edilmiştir.⁶ Selanik Maârif Müdürlüğü,

⁶Osmanlı Devleti’nde kız mektepleri ve kızların eğitimi hakkında detaylı bilgi için bkz. Songül Keçeci Kurt, Tanzimat’ tan Sonra Kızların İlmî ve Ahlâkî Eğitimi, Eğiten Kitap, Ankara, 2018; Emel,

Bâb-1 Âli'den, Ahmet Faik Efendi'nin bu davranışına mükafaten, eğer uygun görülürse, müderrislik atamasının yapılmasını resmi olarak istemiştir (BOA, MF, MKT, 95/55, 1887).

Encümen reisi Ahmet Faik Efendi Kavala kazâsında iki bölümden oluşan bu mektebi inşa ettiğinden, çabalarından dolayı kendisine rütbe-i sâlise verilmesi uygun görülmüştür (BOA, İ, DH, 1057/82965, 1887).⁷

23 Kasım 1898 tarihinde Kavala kasabasında 250 liraya bir bina satın alınmış ve buranın kız çocuklarına mahsus olmak üzere ibtidâi mektebi yapılacağı kararı verilmiştir. (BOA, MF, MKT, 432/12, 1898). 29 Kasım 1898'de bu tebligat Mekâtib-i İbtidâiye idaresince görüldükten sonra adı geçen binanın Maârif Nezâreti'ne tapu kaydı yapılacak ve bu da Selanik Maârif Müdürlüğü'ne bildirilecektir (BOA, MF, MKT, 432/12, 1898). 7 Ocak'ta tapu kaydının Maârif Nezâreti üzerine olacağı ve senedinin de Selanik Maârif Müdürlüğü'ne gönderileği kararlaştırılmıştır. (BOA, MF, MKT, 432/12, 1899).

1898 tarihine ait olmakla beraber Kavala'da Kadı Ahmet Mahallesi'nde vâki Mekteb-i İbtidai-i Hamidî'de eğitim gören öğrencilerinin notları aşağıdaki tabloda mevcuttur.

Tablo 1. Mekteb-i İbtidâi-i Hamidî Öğrencilerinin Notlarını Gösteren Cetvel (BOA, MF, İBT, 53/28, 1898).

1. Sene Şakirdanı									
	Ali	Anas	Ali	Mustaf	Hafız				
	Nazım	Bey	Nazım	a Bey	Rafi				
	Efendi		Bey		Efendi				
Yek	Ha	Hesap	İmlâ	Kıraât	Sarf	İlmihal	Tevci	Kur'ân	Esami-i
ûn	t			-1	Osman		d	-1	Şakirdan
	Ri			Türkî	î			Kerim	
	kâ								
		10	10	10	10	10	10	10	Hafız
80	0								Hayrullah
									Efendizad
									e Mehmet
									Efendi

Demir Görür, İnas Rüşdiye Mektepleri: Yanya Hamidiye İnas Rüşdiye Mektebi Örneği, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 8, 2015, s. 312-313

⁷Rütbe-i sâlise, üçüncü nişan veya üçüncü rütbe demektir. Osmanlı Devleti'nde nişan, üstün hizmet gösteren asker ya da mülki memurlara verilen bir tür madalyadır. Bu nişanlar derecelerine göre ûla, sâniye, sâlise ve râbia olarak sınıflandırılmıştır. bkz. İbrahim Artuk, Nişan, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c. 33, 2007, s. 154-156.

80	0	10	10	10	10	10	10	10	Ahmet Efendizad e Sabit Efendi
78	9	9	10	10	10	10	10	10	Fazıl Efendizad e Mustafa Efendi
75	10	10	10	10	10	10	8	8	Hafız Efendizad e Mehmet Efendi
75	10	10	8	10	10	9	9	9	Hacı Ahmetzad e Aziz Efendi
72	10	10	8	9	10	9	9	9	Mehmet Beyzade Mustafa Efendi
74	10	10	8	9	10	9	9	9	Hüseyin Ağazade Mustafa Efendi
63	10	10	8	8	7	7	7	7	İbrahim Efendizad e Hasan Efendi
62	10	10	8	8	7	7	7	7	Ahmet Efendizad e İbrahim Efendi
59	8	10	6	8	7	8	8	8	Ahmet Efendizad e Ali Efendi

39	5	5	5	5	5	5	5	Emin Ağazade Hasan Efendi
----	---	---	---	---	---	---	---	------------------------------------

2. Sene Şakirdanı

	Ali Nazım Bey	Ali Nazım Bey	Ali Nazım Bey	Mustafa Bey	Hafız Rafi Efendi				
Yekûn	Hattı Sülüs	Hesap	İmlâ	Kıraât- 1 Türkçe	Sarf Osmanî	İlmihal	Tecvid	Kur'an- 1 Kerim	Esami Şakirdan
75	8	9	1 0	8	10	10	10	10	Mehmet Ağazade Hasan Efendi
72	8	10	9	10	10	10	10	10	Mehmet Ağazade Halim Efendi
69	8	8	9	8	8	8	10	9	Hayrullah Efendizade Mehmet Efendi
69	9	10	8	7	8	8	10	10	Ali Efendizade Emin Efendi
64	7	8	9	7	8	8	9	10	Ahmet Efendizade Şevket Efendi
62	6	7	8	7	8	8	9	9	Mehmet

									Ağazade Hasan Efendi
60	6	7	8	7	8	8	9	9	Hasan Ağazade İsmail Efendi
59	5	7	8	8	8	7	8	8	Halil Ağazade Mehmet Efendi
53	5	8	9	7	8	8	9	9	Hüseyin Efendizade İbrahim Efendi
1. Sene Şakirdanı									
		Ahmet Rasim Efendi	Azmi Bey	Bedreddin Efendi					Vehbi Efendi
Yekûn	Hattı Sülüs	Hesâb-1 Zihni	Kıraât-1 Türkçe	Risâle-i İmlâ	Kur'ân-1 Kerim	Elifba	Esami Şakirdan		
52	8	8	10	8	9	10	Mehmet Efendizade Hüsnü Efendi		
52	7	8	10	8	9	10	Hasan Ağazade Mehmet Efendi		
52	7	8	9	8	9	10	Hafız Abdullah Efendizade Rağıb Efendi		
50	6	8	9	8	9	10	Mehmet Efendizade Tahsin Efendi		
49	6	8	9	8	8	10	Faik Efendizade Mithat Efendi		

46	5	7	9	7	8	10	Halim Efendizade Mustafa Efendi
46	5	7	9	7	8	10	Murtaza Ağazade Mustafa Efendi
46	7	7	9	6	7	10	Safer Ağazade Hamdi Efendi
45	7	6	8	6	9	10	Mehmet Ağazade İbrahim Efendi
44	6	6	7	6	9	10	İsmail Efendizade Fevzi Efendi
44	7	6	7	6	8	10	Ethem Efendizade Süleyman Efendi
43	6	6	8	6	7	10	Hasan Efendizade Mehmet Efendi
42	5	7	6	6	8	10	Ahmet Efendizade Hüseyin Efendi
41	5	6	7	6	7	10	Mehmet Efendizade Ali Efendi
39	5	6	6	6	6	10	Mehmet Ağazade Ahmet Efendi

Yukarıda verilen tabloya göre ibtidâî mektebinin üç sınıfa ait öğrencisi mevcuttur. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'ne göre ibtidâî mektepletinin eğitim süresi dört yıl olarak belirtilmiştir. Fakat tabloda üçüncü sınıfa kadar olan öğrencilerin bilgilerini görmekteyiz.

Bunun sebebi henüz dördüncü sınıfa geçen talebelerin olmayışı kuvvetle muhtemeldir. 1898 yılında Kavala'da bulunan bu ibtidâî mektebinde birinci sınıfta on beş, ikinci sınıfta dokuz, üçüncü sınıfta okuyan on bir öğrenci bulunmaktadır. Öğrenci sayılarının da istikrarsızlık olduğu görülmektedir.

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'ne göre ibtidâî mekteplerinde usûl-i cedideye uygun olarak Kur'ân-ı Kerim, Elifba, İlmihal, Yazı Talimi, Tecvid, Muhtasar Fenn-i Hesap, Ahlâka Müteallik Resâil, Muhtasar Tarihî Osmanî, Muhtasar Coğrafya ve Malumât-ı Nâfia dersleri verilecekti. Fakat Mekteb-i İbtidai-i Hamidî'de birinci sınıfta Hattı Sülüs, Hesâb-ı Zihni, Kıraât-ı Türkçe, Risâle-i İmlâ, Kur'ân-ı Kerim ve Elifba dersleri, ikinci sınıfta yine Hattı Sülüs, Hesap, İmlâ, Kıraât-ı Türkçe, Sarf Osmanî, İlmihal, Tecvid ve Kur'ân-ı Kerim, üçüncü sınıfta Hat Rikâ, Hesap, İmlâ, Sarf Osmanî, İlmihal, Tecvid ve Kur'ân-ı Kerim dersleri verilmiştir. Arşiv belgesinde bu mektepte usûl-i cedideye göre olan Ahlâka Müteallik Resâil, Muhtasar Tarihî Osmanî, Muhtasar Coğrafya ve Malumât-ı Nâfia derslerinin verildiğine dair bir bilgi mevcut değildir. Ayrıca ibtidâî mektebinde eğitim dinî ağırlıkta olup, pozitif ilimlere dair fazla ders bulunmamaktadır. Yine derslerde sınıf düzeyi arttıkça çok farklı bir içerik görülmemektedir. Bu durumda ibtidâî mekteplerinde temel eğitimin yetersiz olmasına, rüşdiyelere geçen öğrencilerde eksiklikler görülmesine sebep olmuş olabilir.

3.2.Kavala Hamîdiyye Rüşdiyesi

Sultan II. Mahmud Dönemi'nde açılması planlanan, Sultan Abdülmecid zamanında ise daha fazla çaba sarf edilen rüşdiye mektepleri ilkökul düzeyinin üzerinde bir eğitim verecek ve yüksek öğretime öğrenci hazırlayacaktı. Ortaokul derecesinde ilk rüşdiye mektebi 1847 yılında İstanbul'da Davud Paşa ismi ile açılmıştır. Rüşdiyelerin ortaöğretim derecesinde eğitim vermesinin yanında bir diğer önemi kız çocuklarına da bu derecede eğitim fırsatını vermesidir. 1858 yılında yine İstanbul'un Sultanahmet semtinde Cevri Kalfa adıyla İnas Rüşdiye Mektebi açılmıştır. 1869'da yayınlanan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile rüşdiyelerin açılması konusunda hususlar bulunmaktadır. Buna göre 500 evi geçen bir mahalde erkek rüşdiyesi, vilayet merkezlerinde ise kız rüşdiyeleri açılacaktı, gayrimüslimlerin eğitim almaları için de rüşdiyeler hizmet verecekti (Öztürk, 2008: 300-303). Rüşdiyeler açıldıktan sonra, görüldüğü üzere tüm taşrada yaygınlaştırılmak istenmiştir. Bu sebeple rüşdiyeler, eğitim tarihinde en kapsamlı çalışma olan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'ne de konu olmuştur. Tüm taşrada olduğu gibi Selanik ve Kavala'da da rüşdiye mektepleri

açılmıştır. Bu rüşdiye mekteplerinin örnekleri Kavala hakkında bilgi veren arşiv belgelerinde ve salnamelerde mevcuttur.

Kavala kazâsının halkı eğitime karşı istekliydi ve kazâda bir rüşdiye mektebinin inşa edilmesini istemişlerdi. Bu sebeple 1 Ekim 1881 tarihinde Mektûbi Kalemî'nden Selânik Vilayeti'ne gönderilen telgrafta, kazâda bulunan Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın vakfından olan mühendishanenin yeniden inşa edilerek bir rüşdiye mektebi haline getirilmesine karar verilmiştir.⁸ Bu durum Mekâtib-i Rüşdiye idaresine havale edilmiş, nezâret tarafından bu okulda okutulacak kitapların, çalışan hizmetlilerin ve eğitim heyetinin isimlerinin bulunduğu bir cetvel istenmiştir(BOA, MF, MKT, 70/116, 1881).⁹ 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile taşrada bulunan okulların yeni düzene uygun olarak eğitim vermesi, nizamnâmeye uygun derslerin okutulması ve taşrada eğitim heyetlerinin bulunması kararları alınmıştı. Bu belgeye baktığımızda MaârifNezâreti ve maârif bünyesine hizmet veren diğer kurumlar nizamnâmenin hükümlerini, tüm taşrada olduğu gibi Kavala'da da yerine getirmeye çalışmıştır.

29 Eylül 1889 tarihinde Kavala'da, Mısırlı Mehmet Ali Paşa vakfına ait olan hendesehaneye, bir ara vakfın şartlarına aykırı davrandığı için Mısır beyleri tarafından öğretmen maaşları kesilmiştir.¹⁰ Bunun sonucunda Taşoz maârif müdürü, hükümet tarafından buraya muallim atayarak, maaşlarının ödenmesini istediysede bir sonuç elde edememiştir. Kavala gibi büyük ve önemli bir kazânın çocuklarının eğitimden mahrum kalmaması gerektiği düşünülmüş fakat hendesehanenin şuanda bir düzen alması ve rüşdiyeye çevrilmesi mümkün olmayacağından, bölge halkından toplanan yardımlarla rüşdiye mektebi açmak için bir bina satın alınmasına karar verilmiştir. Bu sebeple Maârif Nezâreti'nden okul açmak için izin istenmiştir. Eğer mektebin açılmasına onay verilirse hazır bulunan hanenin hemen okul binası haline getirileceği, bir muallim-i evvel seçileceği yazılmış ve muallim-i sânilige seçilen Hafız Ahmet Efendi'nin memuriyetine de onay verilmesinin akabinde göreve başlamaya hazır olduğu bildirilmiştir (BOA, MF, MKT, 110/17, 1889).

⁸ Rüşdiye mektepleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Selçuk Akşin Somel, Osmanlı' da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi, Disiplin, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 60; Osman Ergin, Türk Maârif Tarihi, Eser Matbaası, İstanbul, c. 1-2, 1997, s.386-387; Cemil Öztürk, Rüşdiye Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.35, 2008, s. 300-303.

⁹ Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti hakkında daha kapsamlı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, Maârif-i Umûmiyye Nezâreti, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 27, Ankara, 2003, s. 273, 274.

¹⁰ Kavalalı Mehmet Ali Paşa Külliyesi ve vakfı hakkında detaylı bilgi için bkz. Hatice Oruç, 1320 Sene-i Hicriyyesine Mahsûs Selânik Vilâyet Sâlnamesi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s.565; Halil Kurt, Halil İbrahim Sarı, Kavala Şehrinin (Yunanistan) Turizm Potansiyeli, Marmara Coğrafya Dergisi, S. 36, Temmuz, 2017, s. 76-77.

16 Mart 1893 tarihinde Kavala kazâsı halkı kendi arasında ve Drama mutasarrıfının gayreti ile yardım parası toplamış ve bir rüşdiye mektebi binası yapmaya girişmişlerdir (BOA, MF, MKT, 167/43, 1893). Bunun akabinde 8 Mayıs 1893 tarihinde Selanik Vilayeti Maârif Müdürlüğü'ne gelen telgrafta padişahın halkın eğitime karşı olan bu ilgisinden ve gayretinden memnun kaldığı belirtilmiştir. Ayrıca halkın okul açma girişimi gazetelerde ilan edilmiştir (BOA, MF, MKT, 167/111, 1893). 18 Temmuz 1893 tarihinde de okulun inşaatının bitmeye yakın olduğu için, açılacak olan Mekteb-i Rüşdî Mülkiye'ye ruhsat alarak izin verilmiştir. (BOA, MF, MKT, 175/82, 1893). 5 Ekim 1893'de Kavala'da inşaatı bitmek üzere olan rüşdiye mektebine "Hamidiye" adı verilmesi düşünülmüş ve okulun açılışına Sultan II. Abdülhamid davet edilmiştir (BOA, MF, MKT, 183/69, 1893).

1898 yılına gelindiğinde arşiv kayıtlarında Kavala'daki mekteplerde eğitim gören öğrencilerin sayısı ile alakalı da bilgi bulunmaktadır. Ocak 1898 tarihinde Dahiliye Mektûbi Kalemi'nden Maârif Nezâreti'ne yazılan bir belgede; Edirne ve Selanik vilayetlerinin Mülkiye Müfettişliği'nden gelen teftiş raporlarına göre Kavala kazâsında rüşdiye mektebi öğrenci sayısının yirmi beşe düştüğü belirtilmiştir. Bu meselenin gereği için bir şeyler yapılması istenmiştir (BOA, DHİ MKT, 2440/ 68, 1898). Gerekli teftiş raporları sadâret makamına gönderilmiştir. (BOA, DH, MKT, 2440/68, 1898). Yine bu belgede, Osmanlı eğitimi ıslah hareketlerinin bir parçası olan; taşrada eğitimin kontrol altına alınması, bazı dönemlerde okullarda teftişler yapılması gereğinin uygulandığını görmekteyiz.

1 Haziran 1899 tarihinde Kavala'da Mısırlı Mehmet Ali Paşa vakfı tarafından yapılan rüşdiye mektebinin idâdi derecesine yükseltilecek beş yıl eğitim vermesi vakıf yöneticilerince uygun görülmüştür. Okulun masrafları yine vakıf tarafından ödenecektir. Derecesi yükseltilecek olan mektep içerisinde rüşdiye ve ibtidâiye şubeleri bulunacağı, Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin 129. maddesine uygun olarak eğitim verileceği, müdür ve muallimlerinin Mekâtib-i Âliye mezunlarından seçileceği, okutulacak kitapların idâdi mektebinin resmi programına harfiyen uygun olacağı, bunun haricinde hiçbir kitabın okutulmayacağı, resmi programa kesinlikle bağlı kalınacağı belirtilmiş, bunun için gerekli izin istenmiştir (BOA, ŞD, 216/8, 1899).¹¹ 28 Kasım 1899 tarihinde Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi tarafından alınan kararlar Kavala'da bulunan ve Mehmet Ali Paşa vakfına ait rüşdiye mektebinin, idadi derecesine yükseltilmesi uygun görülmüştür. Derecesi yükseltilecek olan bu okulun mekâtib-i hususiye bünyesinde olacağı, Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin 129.

¹¹ 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi' nin maddeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Mine Çağır, İbrahim Caner Türk, 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, c. 4, 2017, s.66

maddesine uygun olarak yüksek okul mezunlarından seçilecek olan müdür, muallim ve diğer hizmetlilerin memuriyetinin MaârifNezâreti tarafından onaylanacağı, gerekli incelemelerin yapılacağı belirtilmiştir (BOA, Y, A, RES, 104/ 50, 1899). 12 Aralık 1899 tarihinde Kavala'da bulunan rüşdiye mektebinin idâdi derecesine yükseltilmesi kesinleşmiştir. Mektebin giderleri vakıf yöneticisine ait olacaktır. Okula verilmesi gereken ruhsat meselesi de MaârifNezâreti'ne bildirilmiştir. (BOA, Y, A, RES, 104/50, 1899).

1902-1903 yıllarına geldiğimizde, bu tarihlere ait Selanik Vilayet Salnâmesi Kavala kazâsının yöneticileri, kurumları, daireleri ve eğitimi gibi bilgileri ihtiva etmektedir. Salnâmede de bir tane rüşdiye mektebinin adı geçmekle beraber, muallim-i evveli Ömer Lütfi Efendi, muallim-i sânis Osman Efendi, muallim-i sâlis ise Mehmed Efendi'dir. Salnâmede Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın yaptırdığı vakfına ait imareten söz edilmektedir. Bu imaretin içerisinde bir mühendishane, bir medrese-i hayriye, kütüphane ve talebeler ile yoksullar için yaptırılmış bir imaret bulunmaktadır. Bu yıllarda Kavala'da Mekteb-i Rüşdî'den hariç sekiz Müslüman, dört gayrimüslimibtidâî mektebi ve altı medrese bulunmaktadır. Mekteplerde tahsil gören talebe sayısı ise 390'dır (Oruç, 2014: 565).

Arşiv belgelerinden edindiğimiz bilgileri toparlayacak olursak, 1881 tarihinde Kavala'da bir rüşdiye mektebi inşa edilmiştir. 1887 yılında Encümen reisi Ahmet Faik Efendi ve diğer encümen üyelerinin çabası ile bir ibtidâî mektebi açılmıştır. Bunun yanı sıra kurulan okuldan elde edilen gelire bir bölüm de inas mektebi kurulmuştur. Osmanlı eğitiminde gerçekleşen ıslahatlar ve özellikle Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi erkek çocuklarının yanı sıra kız çocuklarının da eğitim alması gerekliliğini vurgulamıştır. Selanik ve Kavala'da da bu durumun önemsendiğini, kız okullarının açılmaya başladığını görmekteyiz. 1889 yılında yine halktan toplanan yardım ile bir rüşdiye mektebi açılmıştır. 1893 tarihinde Drama mutasarrıfı ve Kavala halkının gayreti ile Hamidîye Rüşdiye Mektebi kurulmuştur. 1898'de ise Kavala'da bir ibtidâî mektebinin yine mahalde bulunan kişilerden toplanan yardımlarla açıldığını görmekteyiz. 1899'a geldiğimizde Mehmet Ali Paşa'nın vakfına ait rüşdiye mektebi, idâdi derecesine yükseltilmiştir. 1902-1903 Selanik Vilayet Salnamesi'nde bu vakfa ait bir de Mühendishâne ile Medreseyi Hayriye'nin varlığından söz edilmiştir. Ayrıca salnâmede bir rüşdiyenin de adı geçmektedir (Oruç, 2014: 565).

Osmanlı Devleti eğitim alanında modernleşme ve iyileştirme çabalarını taşrada da uygulamak istemiştir. Bizde çalışmamızda bunun Kavala'nın eğitimine yansımaları göstermeye gayret ettik. Bu ıslah çalışmaları ile rüşdiyelerin sayısının arttığını, okullarda denetimlerin yapıldığını, halkın eğitime karşı daha gayretli olduğunu, mekteplerin eğitim

derecelerinin yükseltildiğini görmekteyiz. 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile Maârif Meclisi'nin taşrada yürütme organı olarak ve merkezden gelen emir, karar, sorumluluk gibi kâideleri uygulamak göreviyle taşra maârif meclislerinin kurulmasına karar verilmiştir (Somel, 2010: 126). Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin gereği olarak Selanik ve Kavala'da maârif meclislerinin kurulduğunu görmekteyiz. Ayrıca arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere Kavala'da veya çevre kazalarda eğitim hakkında bir husus olursa bu durum, Selanik Maârif Müdürlüğü tarafından Maârif Nezâreti'ne bildirilmektedir. Bu da eğitim alanında haberleşmenin ve hiyerarşinin olduğunu göstermektedir. Tabii ki saydığımız durumlar değerlendirilirken, Osmanlı Devleti'nin bu yıllarda içerisinde bulunduğu siyasi, askerî, ekonomik ve sosyal sıkıntılar unutulmamalıdır. Taşrada her ne kadar eğitim yaygınlaştırılmaya çalışıldıysa da içinde bulunulan durum ne kadar el veriyse çabalar da o kadar sonuç vermiştir.

3.2.1.Kavala Rüşdiyesinde Dersler, İmtihanlar ve Öğrenci Notları

1845'te Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti'ne bağlı olarak ilk Rüşdiye Mektebi kurulmuştur. 1847'de ise rüşdiyeler Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti'ne bağlanarak, idari olarak sistem ve bir düzene oturtulmuştur. Eğitim süresi dört yıl olan rüşdiyelerin 1846 yılında ders programında, Kur'ân-ı Kerim, Arapça, Farsça, İlmihal, Coğrafya, Aritmetik ve Hüsn-i Hat bulunmaktaydı. 1859 yılına gelindiğinde kız rüşdiye mekteplerinde ise Kur'ân-ı Kerim, Mebâid-i Ulûm-ı Dinîye, Mebâid-i Kavâid-i Arabiye ve Farişîye, Arapça ile Tuhfe-i Vehbî dersleri bulunmaktaydı (Açık, 2016: 316).

1869 yılına gelindiğinde ise Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi gereğince erkek rüşdiye okullarında, "*Mebâid-i Ulûm-ı Dinîye, Lisân-i Osmanî Kavâidi, İmlâ ve İnşa, Kavâid-i Arabîye ve Farişîye, Defter Tutma Usulü, Coğrafya, Hesap, Mebâid-i Hendese, Tersîm-i Hutût, Tarih-i Umumî, Tarih-i Osmanî ve Jimnastik*" dersleri bulunmaktaydı. Ayrıca dördüncü sınıfta seçmeli olarak Fransızca ile okulun bulunduğu mahalde en yaygın konuşulan dil öğretilecekti. Yine nizamnâmeye göre inas rüşdiyelerinde, "*Mebâid-i Ulûm-ı Dinîye, Mebâid-i Kavâid-i Arabîye ve Farişîye, Kavâid-i Lisân-i Osmanî, Müntehebât-ı Edebiye, Muhtasar Tarih, Muhtasar Coğrafya, Defter Tutma Usulü, Hesap, İmlâ ve İnşa, Musikî, Biçki Dikiş, Resim, Tedbîr-i Menzil*" dersleri öğretilecekti (Açık, 2016: 316-317).

1898 tarihli arşiv belgelerine göre Kavala Rüşdiye Mektebi'nde, Lisân-î Osmanî Lisân-i Arabîye, Coğrafya, Tarih, Farişî ve Ulûm-ı Dinîye eğitimi verilmekteydi (BOA, MF, MKT, 381/51, 1898). Kur'ân-ı Kerim ve Ulûm-ı Dinîye derslerinde öğrencilere iman, ibadet gibi

konulara ilişkin hususlar öğretilir, Kur'ân-ı Kerim okutulur, namaz sureleri ezberletilir, ayrıca öğrencilerin iyi bir ahlak eğitimi almalarına, terbiyeli olmalarına dikkat edilirdi. Lisân-î Osmanî, Arapça ve Farsça dersinde, bu dilin gramer bilgisi ve kuralları öğretilirdi. Coğrafya dersinde, dünyanın şekli ile coğrafi kavramlar anlatılır, gök cisimleri ve dört kıta ile ilgili hususlar anlatılırdı. Tarih dersinde ise ağırlıklı olarak İslâm Tarihi anlatılırdı. İslam'ın doğuşu, Peygamberlerin hayatı, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular gibi devletlerin tarihi öğretilirdi. Ayrıca Mısırlılar, Hititler, Yunanlılar, Romalılar gibi uygarlıkların tarihleri anlatılırdı (Altınova, 2010: 265-268).

Osmanlı Devleti çok geniş bir coğrafyayı yönettiği için eğitimin tüm vilayetlerde eş zamanlı ilerlemesi imkansızdı. Örneğin Osmanlı coğrafyasında öğrencilerin tâbi tutulduğu imtihanlar zaman açısından değişiklik gösteriyordu. Yine bölgelerde farklı iklim şartları olduğu için hava şartları sınav zamanlarının değişmesinde etkiliydi. Neyse ki Osmanlı yönetimi bu konuda esnek davranarak eğitimin aksamaması için, farklı zamanlı uygulamalara izin vermiştir. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi, 25. maddesinde rüşdiye mektepleri için tatil zamanlarını belirtmiştir. Nizamnâme'ye göre, Temmuz başında dersler bitecek ve öğrencilere 15 gün zaman tanınacaktı, 15 Temmuz'dan itibaren sınavlar yapılacaktı. Tatil, Ağustos başından itibaren 22 gün olup 22 Ağustos'ta dersler yeniden başlayacaktı. Bundan başka mektep, Ramazan ayında 15 gün, Kurban Bayramı'nda bir hafta, Cuma günleri ve cülus dağıtım gününde tatil oluyordu. Gayrimüslim rüşdiye mektepleri de kendi özel günlerinde mekteplerini tatil edebiliyorlardı (Altınova, 2010: 231-234).

Aşağıdaki tabloda Kavala Rüşdiye Mektebi'nin 1898 yılına ait imtihan cetvelleri verilmiştir.

Tablo 2. Lisân-ı Osmanî Dersine Ait İmtihan Cetveli(BOA, MF, MKT, 381/51, 1898).

Sorular	Cevaplar
Harfler kaç kısımdır ve nedir?	Harfler iki nev olup biri huruf-ı infisâl ve diğeri de huruf-ı ittisâldir.
Hareke kaçtır ve Lisân-ı Osmanî'de hareke makamında istimal olunan hangi harflerdir?	Hareke üçtür fetha kesre zamme ve Lisân-ı Osmanî'de hareke makamında olunanlarda (1) Vav, he,ye, ve bunlarda huruf-ı imlâ tabir olunur.
İbare arasında isimlere arz	Yedi nevi olup mücerred, mefule, mefulileyh,

olan usul kaçtır ve nedir?	meful fih meful, anı muzaf, ileyh muzafır.
İzafet neye derler ve kaç kısımdır?	Bir ismin diğer bir isme manaca merbut bulunmasına izafet derler. 3 kısımdır; lâmiye, beyaniye teşbihiedir.
İlim ve rabbani demiş olsak bir terki-i izafetin hangi kısmıdır?	İlim ve rabbani izafet teşbihie kısmıdır.
Türkçe terki-i tevsiyi nasıl yapılır ve sıfatla mevsuf beyninde mutabakat lazımedir?	Sıfat-ı mukaddem mevsuf serahar olarak terki-i tevsiyi yapılır sıfatla mevsuf beyninde mutabakat mültezim değildir.
Masdar kaçtır ve nedir?	Beştir masdar aslı masdar ismi masdar tekidi hasıl masdar tahfizidir.
Masdar ve fiiller müsbet ve münifi nasıl olurlar?	Masdar ve fiiller hafiflerde “m” ve sebkatler “ma” ilavesiyle olur.
Hasıl masdar nasıl yapılır?	Edat-ı masdarı hazfederek madde asliyeye bir şüphe ilave yapılır.
Bir fiil-i malumu meçhul yapmakta kaide nedir?	Maddeyi asliyenin aharı münharik veya “lam” var ise “nun” eğer aharı sakın olur ise bir “lam” ilavesiyle yapılır.
Edat neye derler?	Başlı bir mana ifade etmeyip ismi diğer muhtaç olan sarfa edat derler.
Artık kafidir diyerek bu terki-i teşkil eden kelimat meyanında edat var mıdır ve hangisidir ne edatıdır?	Bu terki-i de artık kelimesi edat-ı iktifadır.
9 Mart 1898	

Lisân-ı Osmanî dersinin sınav sorularında, harf çeşitleri, ibare, bağıntı, terki-i, masdar, fiil ve edat gibi konular bulunmaktadır. Böylece bu konuların derslerde işlendiğini anlamak mümkün olmaktadır. Sınavda on iki soru sorulmakla beraber, soru sayısının her zaman aynı olup olmadığı hakkında belgede herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu dersi dönemimiz Türkçe dersi ile kıyaslamak mümkün olabilmektedir. Günümüz ortaokul Türkçe dersi

müfredatında, fiil, fiilde çatı, zamir, sözcükte, parçada ve cümlede anlam, cümlelerin temel öğeleri, düşünceyi geliştirme yöntemleri, şiir türleri, anlatım özellikleri gibi konular anlatılmakta ve bunun yanı sıra atasözleri, destanlar, hikâye antolojisi, özlü sözler, Türk şiiri gibi alanlarda bilgiler verilmektedir. Ders konularının salt anlatımı haricinde, başka metotlarda kullanılmaktadır. Örneğin kitaplara videolar, görsel materyaller ve benzeri eşlik etmektedir (Maden & Önal, 2018: 107-110). Günümüz ortaokul Türkçe dersindeokumayı geliştirme konusu üzerinde de durulmakta, yanı sıra edebi konularda anlatılmaktadır. Osmanlıca dersinde ise görüldüğü üzere gramer konusuna ağırlık verilmiştir.

Tablo 3. Lisân-ı Arabî Dersine Ait İmtihan Cetveli(BOA, MF, MKT, 381/51, 1898).

Sorular	Cevaplar
Dil kelimesi mücerred mi yoksa zaid mi?	Mücerred.
Dil kelimesinde aksâm-1 sebadan ne var?	Dil kelimesinde aksâm-1 sebadan mezaif var.
Dil kelimesinin masdarı ismi faili ve ismi mefulü nasıl gelir?	Masdarı delaletle isim faili dal ismi mefulü medluldür.
Bu ibarede kaç cümle vardır cümle-yi mezkûre fiiliye mi ismiye mi?	Bu ibarede iki cümle var birisi cümle-yi ismiyedir ki hüve ile mader ve dal ve lam almakla, bunlarda cümle-yi fiiliyedir.
Hüve kelimesinde sıfat irabı denilen takdiri mahalli nokta kısımlarından ne var?	Hüve kelimesi zamirdir ve kendisi de arabî mahal kısmındadır.
Hüve kelimesi ma'mul olursa âmili kim olur?	Münferi haberi rafî amil manevidir.
Dil kelimesi âmil mi ma'mul mu?	Âmil olur âmil-i kıyasdan evvelki mutka fiildir ma'mul olur ma'mul bit'tâbiyeden izlemek sıfatıdır.
Behete kelimesi kendisine mai care vasıtasıyla zarf-1 müstekir mi yoksa zarf-1 lağv mı olur?	Zarf-1 lağvm olur.
Bu tarifi tercüme et.	Fiil-i vaz'an heyetiyle üç zamandan birisi üzerine delalet eyleyen kelimedir.

---

12 Mart 1898

Arapça dersi sınavında dokuz soru sorulmuştur ve bunlar, mücerred ve zaid fiil, ismi fail ve ismi meful, yani yine fiil ile alakalı bir konu, zamir, sıfat, âmil ve ma'mul tanımlarıdır. Yine bu sınav kâğıdı bize Arapça dersinin gramer ağırlıklı işlendiğini göstermektedir. Sınavda Arapça edebi eserler, okuma veyahut okuduğunu anlama gibi sorular bulunmamaktadır. Öğrencilerin sadece gramer eğitimi ile ne kadar iyi Arapça öğrenecekleri, konuşacakları veya anlayacakları merak uyandırmaktadır. Osmanlı eğitim sistemi ortaokul kurumu olan rüşdiyelerde, Osmanlı Türkçesinin yanında farklı bir dil olarak Arapça okutulurken, günümüzde ortaokul müfredatında yabancı dil İngilizce'dir. İngilizce dersinde gramer konularının yanında, okuma, yazma, anlama, konuşma gibi hususlarda verilmektedir.

Tablo 4. Coğrafya Dersine Ait İmtihan Cetveli (BOA, MF, MKT, 381/51, 1898)

Sorular	Cevaplar
Kürre-i arzın kaç türlü hareketi vardır?	İki türlü hareketi vardır.
Cihet-i asliye neye derler?	Şark garp şimal cenub bunlara cihet-i asliye derler.
Yeni dünya bir cedid dünyadır ve niçin sonra keşif olunduğu bir cedid dünyadır?	Yeni dünya Amerika, Avustralya ve bunlardan sonra keşif olunduğu bir cedid dünyadır.
Avrupa kıtasının hududunu söyle.	Avrupa kıtası şimal bahr-i müncemid şerali ve cenuben bahr-i sefid, garben bahr-i muhabbet atlası şarken Ural dağları ile arzdır.
Avrupa kıtasında kaç hükümet vardır?	Avrupa kıtasında 18 hükümet vardır.
Avrupa ile Afrika kıtaları beyninde hattı fasılı nedir?	Avrupa kıtasıyla Afrika kıtası arasında olan hattı fasılı Septe boğazı ile Bahrı Sefid'dir.
Avrupa kıta küresi arzın hangi mıntıkası dahilindedir?	Avrupa kıtası küreyi arzın mıntıkayı mutedile-yi saliyedendir.

Asya'nın garp Asya'nın garp tarafına malik olan Devlet-i Âliye-i taraflarına malik olan Osmani'dir. hangi devlettir?
11 Mart 1898

Rüşdiyelerde okutulan Coğrafya dersinin 1898 yılına ait imtihan cetvelinde, sekiz soru bulunmaktadır. Bu sorularda yer kürenin hareketleri, yönler, kıtalar, ülkeler ve Osmanlı Devleti'nin hükmettiği sınırlar gibi konular mevcuttur. Günümüzde ortaokul müfredatına göre Coğrafya, Sosyal Bilgiler dersi içerisinde okutulmaktadır.

Sosyal Bilgiler dersi içerisinde işlenen coğrafya konuları, yaşadığımız dünya, ülke, yer yön kavramları, kroki, harita, hava durumlarını gözleme, doğal afetler, yaşadığımız ülkenin turistik alanları ve nüfus ve benzeridir. (Ocak & Bulut, 2013: 30-31).

Tablo 5. Tarih Dersine Ait İmtihan Cetveli (BOA, MF, MKT, 381/51, 1898).

Sorular	Cevaplar
Hazreti Âdem ile Havva nerede buluştular?	Cidde'de buluştular.
Yeryüzünde ibtida kılıç kullanan kimdir?	Hazreti Şit a.s.'dır.
Hazret-i Nuh'un gemisi nerede oturdu ve kendisine niçin ab-ı sâni denildi?	Gemi Cudi dağında oturarak cümle halk tarafından na bedid olup hep Hazreti Nuh Aleyhisselamın zürriyetinden geldikleri için halk ab-ı sâni denildi.
Esbati nebi İsrail ne demektir?	Hazreti Yakup'un evladı ve ahfadı demektir.
Beni İsrail hangi çölde 40 yıl dolaştılar?	Sahrayı tepede 40 sene dolaştılar.
Havariyun kimlere derler?	Hazret-i İsa Aleyhisselam'a iman edenlerden 12 sahabelerine Havvariyun derler.
Müslümanlık nereden zuhur etti?	Müslümanlık ibtida Ceziretül Arabi'de zuhur etti.

Fahr-i âlem Sallâllahu Aleyhi ve Sellem hazretleri münevvere buyurdukları muhteremi kim etti?	Sallâllahu efendimiz Medine-yi hicret refik-i Hazreti Ebubekir es-Sıddık Radiyallahuanh Hazretleri idi.
Emeviye Devletini kim tesis etti ve birincileri kimdi?	Şam valisi Hazreti Muaviye ve birincileri de keza sahabeden Hazreti Muaviye'dir.
Devlet-i Âliye Osmaniyenin müessisi kimdedir?	Devlet-i Osmaniyen'in müessisi Ertuğrul Beyzâde Hazreti Gazi Osman el-handır.
Yedinci ve dokuzuncu padişah kimdir?	Yedinci padişah Hazreti Fatih Sultan Mehmet Han ve 9. Yavuz Sultan Selim Han Hazretleridir.
11 Mart 1898	

1898 yılına ait Tarih dersi sınav soruları on bir tane olup genelde İslâm tarihi ile alakalı konuları ihtiva etmektedir. Hazreti Âdem ve Havva, Hazreti Şit, Hazreti Muhammed Mustafa gibi peygamberler hakkında sorular sorulmuşiyine İslâm devletleri, Müslümanlığın yayılması, Osmanlı Devleti gibi konulara işlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin fethettiği önemli bir bölgenin, Avrupa ya da Avrupa'da vâki herhangi bir devletin tarihi hakkında bir soru bulunmamaktadır. Tarih dersi Osmanlı eğitim sistemi içerisinde ortaokul seviyesinde okutulurken, günümüzde bu konular lise düzeyinde verilmektedir. Günümüz ortaokullarında Tarih dersi, Sosyal Bilgiler konuları arasında yer almaktadır; fakat Osmanlı Tarihi bu konular arasında mevcut değildir. İslâm Tarihi yine lise düzeyi okullarda anlatılırken, peygamberlerin hayatı ve benzeri dini ağırlıklı konular Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde verilmektedir.

Tablo 6. Farisî Dersine Ait İmtihan Cetveli (BOA, MF, MKT, 381/51, 1898).

Sorular	Cevaplar
Balada muharrer şu beyiti tercüme ediniz. ¹²	Eğer bulut hayat suyu yağdırırsa asla söğüt ağacından meyve yiyemezsin Alçak giden ile dikkatini zayi etse zira mısır kamışından şeker yiyemezsin
Ab-ı zendeki nasıl	Terkib-i izafidir.

¹² Farisî sınavının orijinal arşiv belgesi Ek 10'da mevcuttur.

terkibdir?	
Birid ne kelime olur?	Fiili muzari olur.
Birid kelimesinin masdarı emr-i hazırı kıyas olup olmadığı söyleyiniz.	Barid kelimesinin masdarı barebdir emri hazırı bar masdarıda hurufı barşudan y hurufu bulunduğu dal elif hazır ile fiil-i muzaride(y) sınıf olduğu için şaz değildir kıyastır.
Bir kelimesi burada isim midir?	Bir kelimesi burada isimdir.
Nehori kelimesi müsbet mi yoksa menfi mi?	Fiili muzarinin nefsi muhatab saifesidir.
Mir kelime masdarı nasıl gelir?	Bir nehyi hazırıdır masdarı birden gelir.
Gez burada ne içindir aslı ne idi?	Gez burada talil içindir aslı gerazdır (?)
Nehori fiili tasrif ediniz.	Nehorem, nehorîm, nehorîd, nehorem, nehori, nehorend.
Nehori nasıl terkibdir?	Terkib-i izafidir.
5 Temmuz 314 zabıta Mehmet muallim-isâlis İskender rüşdi	
17 Temmuz 1898	

1898 yılına ait Farisî dersi sınav soruları on tane olup genellikle gramer ağırlıklıdır. Sınavda bir bölüm beyitin tercüme edilmesi istenmiş, bunun yanında masdar, fiil ve terkib gibi husular sorulmuştur. Tıpkı Arapça dersinin sınavında olduğu gibi, Farisî imtihanında da Fars edebiyatı, şiirleri, okuma ve yazmaya yönelik hususlar bulunmamaktadır. Günümüz ortaokullarında Türkçe'nin yanı sıra yabancı dil olarak sadece İngilizce dersi verilmektedir. Osmanlı eğitim isteminde ise henüz ortaokulda iken Osmanlı Türkçesi'nin yanında hem Arapça hem de Farsça dersi verilmektedir.

Tablo 7. Ulûm-ı Dinîye Dersine Ait İmtihan Cetveli (BOA, MF, MKT, 381/51, 1898).

Sorular	Cevaplar
---------	----------

İman nedir, rüknü kaçtır?	Hatemü'l-enbiya Muhammed Mustafa (s.a.v.) Efendimizin beyan buyurduğu şeylere inanmak dergâhı altında, Allah'a ve meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahirete, kadere imandır.
Kadere iman ne demektir?	Haber-i şerhten vâki olursa Allah'tan olduğuna ve Allah'tan başka halik olmayıp herkesin keyfi meyasar razı olduğuna inanmaktır.
Cuma ve bayram namazlarına ifal-i mükellefinden tertip eden hüküm ve aralarında fark nedir?	Cuma farz olup bayram namazları ise vaciptir ve farkı ise cumada hutbe sonra namaz bayramda evvel namaz sonra hutbe kıraât olunur ve bunun hutbesi.
Gusül icab eden şeyler nedir?	Cima, hayız, nifas ve ihtilam olmaktan ibarettir.
Altın ve gümüşte zekâtın miktarı nedir?	Meskûn yarım miskal altında ve gümüşte beş dirhemdir. 40 kuruşa 1 kuruş.
Ağnam ve devenin ne miktarında zekât tertip eder?	40 davarda bir davar beş deve de 1 koyun tertip eder.
Hac ne demek ve kaç kısımda?	Kâbe-yi muazzamayı zengin olanlara ömründe bir kere hacetmekten ibarettir. Hac iki kısım olarak biri umre diğeri de hacdır.
Hac insana ne vakit farz olur?	Harayic-i zaruriyesinden fazla paraya malik olanlara farzdır.
Cihad ne demektir?	Dini Muhammediye davet ve icabetiyle kabul etmeyen müşrikin saffete harp eylemekten ibarettir ez cümle namazı ahd ve gaza eder gibi.
7 Mart 1898	

Rüşdiyelerde okutulan Ulûm-ı Dinîye dersi imtihanında dokuz tane soru bulunmaktadır. Bu sorular, imanın şartları, imana dair bazı terimlerin açıklanması, namaz, zekat ve hac ibadeti gibi konulara aittir. Günümüzde ortaokullarda bu konular, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde anlatılmaktadır. Osmanlı döneminde anlatılan dinî konular ile günümüz ortaokullarında anlatılan konuların kapsamaları aynıdır.

1898 yılına ait imtihan cetvellerinden, rüşdiyelerde okutulan dersleri öğrenmiş olduk. 1911’de ise Kavala Rüşdiye Mektebi’nin genel imtihan cetveline göre bu okulda; Kur’ân-ı Kerim, Ulûm-ı Dinîye, Arabî, Fârisî, Tarih, Coğrafya, Hesap, Hendese, Malûmat-ı Fenniye, Türkçe, Kıraât, İmlâ, Hüsn-i Hat, Resim, Fransızca, Terbiye, Musîkî, İnşâ ve Kitâbet, Tavr ve Hareket dersleri verilmekteydi (BOA, MF, İBT, 381, 73, 1911). 25 Haziran 1912 tarihinde, yine aynı mektebe ait imtihan notlarını ihtiva eden arşiv belgesine göre rüşdiyede aynı dersler okutulmaktadır. Ayrıca bu belgeden anlaşıldığı üzere Kavala Rüşdiyesi’nde Müslüman öğrencilerle beraber Nikola Efendi ve Argir Efendi adında iki tane gayrimüslim öğrenci eğitim görmektedir (BOA, MF, İBT, 381/73, 1912).

1869 yılında eğitimde köklü değişiklikler yapmayı ve eğitim kurumlarının her kademesini ayrı ayrı ele alarak ıslah etmeyi planlayan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi yayınlanmıştır. Bu nizamnâme ile taşrada eğitim konusu da ele alınmıştır. Taşrada bulunan eğitim kurumlarının ıslah edilmesi, var olan mekteplere yenilerinin eklenmesi, sıbyan mekteplerinin iyileştirilerek ve müfredatları değiştirilerek ibtidâî mekteplerine dönüştürülmesi gibi adımlar atılmıştır. Rüşdiyelerinde taşrada yaygınlaştırılması bu nizamnâme ile alınan kararlardandır. Aşağıdaki tabloda Kavala Hamidî Rüşdiye Mektebi’nin muallim ve öğrenci sayıları hakkında bilgi verilmiştir (BOA, MF, İBT, 131/48, 1902)

Tablo 8. Kavala Hamidî Rüşdiye Mektebi’nin devam cetveli (BOA, MF, İBT, 131/48, 1902).

Kavala		Sene 1902		Aylar		
Mart		Nisan		Mayıs		
Esami-i muallimin ve müstahdem	Mektebe devam ettiği gün sayısı	Mektebte izinli olduğu gün sayısı	Mektebe devam ettiği gün sayısı	Mektebte izinli olduğu gün sayısı	Mektebe devam ettiği gün sayısı	Mektebte izinli olduğu gün sayısı
Muallim-i evvel Ömer Lütfi Efendi	19	12	26	4	26	4
Muallim-i sâni Hat muallimi Tefvik Efendi	19	12	26	4	26	4

Muallim-i sâlis Şevket Efendi	19	12	26	4	26	4		
Hademe Mehmet Sadık Efendi	19	12	26	4	26	4		
3. Sene		5		5		5		
2. Sene		17		17		17		
1. Sene		26		26		25		
Mart								
Mart			Nisan			Mayıs		
Me	Mek	To	Me	Mek	To	Me	Mek	To
ktebi	tebe	plam	ktebi	tebe	plam	ktebi	tebe	plam
terk	yazılan	öğrenci	terk	yazılan	öğrenci	terk	yazılan	öğrenci
eden	öğrenci	sayısı	eden	öğrenci	sayısı	eden	öğrenci	sayısı
öğrenci	sayısı		öğrenci	sayısı		öğrenci	sayısı	
sayısı			sayısı			sayısı		
0	0	49	1	0	48	1	0	47

14 Haziran 1902 tarihine ait “*Muallimin ve müstahdemin devamlarına ve şâkirdanın mevcuduna ve saireye dair her üç ayda bir defa mekâtib-i rüşdiye muallimlerinin maârif müdürü vasıtasıyla nezâret-i celileye takdime mecbur oldukları cetveldir*” başlığı ile Maârif Nezâreti’ne gönderilen bu tablo Kavala Hamidî Rüşdiye Mektebi’nin üç aylık bilgilerini ihtiva eden bir dökümandır(BOA, MF, İBT, 131/48, 1902).Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi gereğince taşrada bulunan okullar Maârif Nezâreti’ne mektebin durumu, öğrenci ve hizmetlilerin sayısı gibi bilgileri bildirmek zorundaydı. Bu belgeden anladığımız üzere, Kavala Hamidî Rüşdiye Mektebi idaresi üç aylık bir cetvel hazırlayıp Maârif Nezâreti’ne göndermiştir. Tabloya göre rüşdiyede muallim-i evvel Ömer Lütfi Efendi, muallim-i sâni Tefik Efendi aynı zamanda Hat muallimidir. Muallim-i sâlis Şevket Efendi, mektebin hizmetlisi ise bir tane olup o da Mehmet Sadık Efendi’dir. Yine tabloda muallimlerin izin kullandığı ve mektebe devam ettiği gün sayısı da belirtilmiştir. Öğretmenlerin okula devam etmediği günler mektebin tatil zamanları veyahut Maârif Nezâreti’ne bidirmek suretiyle izinli

oldukları günlerdir. Zaten tabloda her muallimin izinli olduğu ve mektebe devam ettiği gün sayısının aynı olduğu görülmektedir. 1902 senesinin Mart ayında öğrenci sayısı 49 olup, mektebi terk eden veya yeni kayıt yaptıran kişi bulunmamaktadır. Nisan ayında mektebi bir öğrenci terk ettiği için bu sayı 48'e düşmüştür. Mayıs ayında ise yine bir öğrenci mektebi terk eylediğinden toplam sayı 47'ye inmiştir.

14 Eylül 1902 tarihinde yine Kavala Hamidî Rüşdiye Mektebi'nin üç aylık devam cetveli yazılmış ve Maârif Nezâreti'ne gönderilmiştir. Aşağıda yer verdiğimiz bu tabloya göre muallimlerde bir değişiklik olmamıştır. Öğretmenlerin izinli oldukları günlere baktığımızda Temmuz ayında okula devam etmediklerini görüyoruz. Bu durumda Temmuz ayında okulların yaz tatili arası vermesinden kaynaklanmış olabilir. Haziran ayında öğrenci sayısında bir değişiklik olmamakla beraber, Temmuz'da altı öğrenci mektebi terk etmiş ve toplam öğrenci sayısı 41'e düşmüştür. Ağustos ayına baktığımızda mektebe yeni kayıt olan 15 öğrenci olduğunu görmekteyiz. Böylece Kavala Hamidî Rüşdiye'sinde öğrenci sayısı Ağustos'da 56'ya yükselmiştir (BOA, MF, İBT/131/48, 1902).

Tablo 9. Kavala Hamidî Rüşdiye Mektebi'nin Devam Cetveli (BOA, MF, İBT, 131/48, 1902).

	Kavala		Sene 1902		Aylar	
	Haziran	Temmuz	Haziran	Temmuz	Ağustos	Ağustos
Esami-i muallimin ve müstahdemin	Mektebe devam ettiği gün sayısı	Mektebte izinli olduğu gün sayısı	Mektebe devam ettiği gün sayısı	Mektebte izinli olduğu gün sayısı	Mektebe devam ettiği gün sayısı	Mektebte izinli olduğu gün sayısı
Muallim-i evvel Ömer Lütfi Efendi	25	5	0	0	15	2
Muallim-i sâni Hat muallimi Tefvik Efendi	25	5	0	0	15	2
Muallim-i sâlis Şevket Efendi	25	5	0	0	15	2

Hademe Mehmet Sadık Efendi	25	5	0	0	15	2
3. Sene		5		15		15
2. Sene		17		17		17
1. Sene		25		9		21

Haziran			Temmuz			Ağustos		
Mektebi terk eden öğrenci sayısı	Mektebe yazılan öğrenci sayısı	Toplam öğrenci sayısı	Mektebi terk eden öğrenci sayısı	Mektebe yazılan öğrenci sayısı	Toplam öğrenci sayısı	Mektebi terk eden öğrenci sayısı	Mektebe yazılan öğrenci sayısı	Toplam öğrenci sayısı
0	0	47	6	0	41	0	15	56

Aşağıda 1 Eylül 1904 tarihinde MaârifNezâreti'ne gönderilen Kavala Hamidî Rüşdiye Mektebi'nin 1904 yılına ait üç aylık devam cetveli yer almaktadır.

Tablo 10. Kavala Hamidî Rüşdiye Mektebi'nin Devam Cetveli (BOA, MF, İBT, 150/157, 1904).

Kavala		Sene 1904			Aylar	
Haziran		Temmuz			Ağustos	
Esami-i muallimin ve müstahdem ettiği gün sayısı	Mektebe devam ettiği gün sayısı	Mektebe izinli olduğu gün sayısı	Mektebe devam ettiği gün sayısı	Mektebe izinli olduğu gün sayısı	Mektebe devam ettiği gün sayısı	Mektebe izinli olduğu gün sayısı
Muallim-i evvel Ömer Lütfi Efendi	26	4	0	0	10	21
Muallim-i sâni Hat muallimi	26	4	0	0	10	21

Tevfik Efendi								
Muallim-i sâlis Şevket Efendi	26	4	0	0	10	21		
Hademe Mehmet Sadık Efendi								
Hademe Mehmet Sadık Efendi	26	4	0	0	10	21		
3. Sene		10		3		15		
2. Sene		21		21		20		
1. Sene		22		22		20		
Haziran			Temmuz			Ağustos		
Mektebi terk eden öğrenci sayısı	Mektebe yazılan öğrenci sayısı	Toplam öğrenci sayısı	Mektebi terk eden öğrenci sayısı	Mektebe yazılan öğrenci sayısı	Toplam öğrenci sayısı	Mektebi terk eden öğrenci sayısı	Mektebe yazılan öğrenci sayısı	Toplam öğrenci sayısı
1	0	53	7	0	46	0	9	55

Bir önceki cetvel 1902 senesine aitti ve 1904 senesinin bilgilerine baktığımızda muallimlerin değişmediğini görmekteyiz. Öğrenci sayılarında ise 1902 yılına nazaran çok büyük fark olmamakla beraber 1904 yılının Ağustos ayında yine öğrenci sayısı 55'e yükselmiştir. 1902 senesi tablosuna bakacak olursak yine Ağustos ayında öğrenci sayısı 56 idi.

3.3.Kavala'ya Muallim Tayinleri

Tanzimatla beraber Osmanlı aydınları, yeni açılacak olan mekteplerde Dârümuallimîn mezunlarının görev yapması gerektiğinin farkındaydı. Özellikle yeni açılan rüşdiye

mekteplerine dışarıdan öğretmen tayin edildiği için Dârümuallimînmezunlarının açıkta kaldığı meselesi ile ilgili şikayetler devlete intikal etmiştir.¹³ Bu sebeple açılacak yeni okullara öncelikle Dârümuallimîn mezunu öğretmenlerin atanması, yeterli olmayan durumda dışarıdan uygun şartlara sahip kişilerin öğretmenliğe tayin edilmesi uygun görülmüştür (Ünal, 2014: 69).

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nde belirtilen şartlara göre muallimlerin atanmaları için Dârümuallimîn'de öğrenimini başarılı bir şekilde tamamlayıp mezun olmaları, 25 yaşından küçük ve hiçbir suça karışmamış olmaları gerekmektedir (Issa, 2021: 68).

17 Haziran 1893 tarihinde Kavala'da Hüseyin Efendi 400 kuruş maaş ile Drama Rüşdiye Mektebi'ne muallim-i evvel olarak tayin olmuş ve 13 Ocak 1891'de buradan da yine aynı maaşla Kavala Rüşdiye Mektebi'ne muallim-i evvel olarak nakil olmuştur (BOA, MF, İBT, 31/141, 1893).¹⁴ Buna göre Kavala'daki mekteplere tayin olan muallim-i evvellerin maaşı 400 kuruş aralığında değerlendirilebilir.

1895'de Kavala kazâsı Rüşdiye Mektebi'ne iki yüz kuruş maaşla muallim-i sâni olarak, İzmir Dârümuallimîn mezunu Kavalalı Mustafa Efendi seçilmiştir. 17 Kasım 1895 tarihinde Mustafa Efendi, usule göre imtihan edilmiş, imtihan evrakı ile biyografi yazısı gönderilmiş, tedrisata başlamıştır (BOA, MF, MKT, 311/11/2, 1895). Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi öğretmen yetiştirme alanında yaptığı yeniliklerle beraber, Dârümuallimîn okullarından mezun olan öğretmenlere bu işe yeterli olup olmadıklarını anlamak amacıyla sınav şartı getirmişti (Altın, 2008: 283). Kavala'da bulunan mekteplere atanan muallimlerinde imtihana tabi tutulduklarını bu belgeden anlamaktayız.

12 Nisan 1896 tarihinde MaârifNezâreti Mektubi Kalemin'nden Aydın Vilayeti Maârif Müdürlüğüne muallim-i sânilige seçilen Kavalalı Mustafa Efendi'nin tayin işleminin onaylandığı bildirilmiştir. İlk maaşından yarısının ve her ay maaşından, tekaüt ve mazuliyet aidatlarını ödemesi gerektiğinde eklenmiştir (BOA, MF, MKT, 311/11/2, 1895).¹⁵

¹³Dârümuallimîn hakkında kapsamlı bilgi için bkz. Cemil Öztürk, Dârümuallimîn, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 8, İstanbul, 1993, s. 551-552

¹⁴Rüşdiye Mekteplerinin Dahili Nizamnâmesi'nde muallimlerin görevleri belirtilmiştir. Buna göre mektebin yönetilmesi muallim-i evvele bırakılmıştır. Muallim-i evvel öğrencilerin düzen ve asayişini sağlamaktan sorumluydu. Ayrıca okul ile alakalı kanunları uygulamakla görevliydi. Detaylı bilgi için bkz. Ayşegül Altınova, Osmanlı Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2010, s. 336

¹⁵Tekaüt, oturmak anlamına gelmekte olup, Türkçe'de emeklilik anlamında kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ise maaş alan memurların artık hizmet yapamayacak hale gelmelerini ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, TeKaüt, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2011, c. 40, s. 340-341. Mazuliyet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nursel Manav, Mazuliyet Sandığı'nın Kuruluşu ve Kuruluşuna Yol Açan Sebepler, Türkiyat Mecmuası, 2017, c. 27/1, s. 215-224

18 Aralık 1897 tarihinde Kavala Rüşdiye Mektebi'ne 150 kuruş maaşla muallim-i sâlis olarak merkez vilayette rağbet eder kimse bulunamamıştır. Bu göreve daha önceden seçilen Hafız Mehmet Efendi'nin mezuniyeti ve biyografisi yeterli derecede olmuş, bu sebeple memuriyetinin onaylanması istenmiştir(BOA, MF, MKT, 381/51, 1897). 29 Aralık 1897 tarihinde Hafız Mehmet Efendi'nin muallimliği gerçekleştirecek bilgi ve tecrübesinin olup olmadığını anlamak için sınava tabi tutulması ve sınav evrakında MaârifNezâreti'ne gönderilmesi gerekmiştir.(BOA, MF, MKT, 381/51, 1897). 8 Ocak'da Hafız Mehmet Efendi'nin muallimliğinin onaylanması için iktidarının anlaşılması üzerine gönderilen tercüme-i hal varakası işleme alınmıştır(BOA, MF, MKT, 381/51, 1898) 12 Mart'ta Hafız Mehmet Efendi usullere göre yemin ettirilerek tedrise başlamış, Maârif Muhasebe Kalemi tarafından tayininin onaylanması işleme alınmıştır. (BOA, MF, MKT, 381/51, 1898).¹⁶ Hafız Mehmet Efendi'nin tayininin onaylanması biraz gecikmiş olmakla bu durum, MaârifNezâreti'nin istediği imtihan evrakının, Selanik Maârif Müdürlüğü tarafından geç yollanması ile alakalı olmuştur. 27 Temmuz'da Hafız Mehmet Efendi,Farisî sınavına tabi tutulmuş ve imtihan kağıdıMaârifNezâreti'ne gönderilmiştir (BOA, MF, MKT, 381/51,1898). 27 Ekim'de Mehmet Efendi'nin muallimliği Maârif Meclisi üyeleri tarafından onaylanmıştır. Muhasebe ve Sicil Kalemi tarafından da memuriyeti tasdik edilmekle beraber kayıt işlemi ifa edilmiştir (BOA, MF, MKT, 381/51, 1898). Nihayet 7 Ocak 1899 tarihinde Maârif-i Umumiye Nezâreti tarafından Selanik'e Hafız Mehmet Efendi'nin tayininin 150 kuruş maaşla onaylandığı yazılmıştır. İlk maaşının yarısını ve bunun devamında her ay maaşından yüzde beş tekaütve yüzde bir de mazuliyetaidatı vermesi gerektiği bildirilmiştir(BOA, MF, MKT, 381/51, 1899).

11 Nisan 1898'de Kavala'da Mekâtib-i Gayr-i Müslime'de Türkçe muallimi olan Adil Efendi istifa etmiş olduğundan yerine Osman Efendi seçilmiştir. Osman Efendi'nin biyografi yazısı Maârif Encümeni Başkanlığı tarafından incelenip memuriyeti uygun bulunmuştur. Osman Efendi'nin biyografi yazısı da MaârifNezâreti'ne gönderilerek memuriyetine izin istenmiştir (BOA, MF, MKT, 404/59, 1898). 9 Mayıs 1898'de MaârifMeclisi tarafından Osman Efendi'nin Türkçe muallimliği uygun görülmüş ve yüz elli kuruş maaşla işe başlayacağı, görevine başlaması için yemininin gerekli olduğu söylenmiş, gerekli işlemler için evrakları muhasebe ve sicile havale edilmiştir.¹⁷ Osman Efendi'nin gerekli usule göre ilk

¹⁶ Osmanlı Devleti'nde yemin konusu hakkında detaylı bilgi için bkz. Gülden Sarıyıldız, Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, S. 1, 2002

¹⁷ Sicil; resmî belgelerin kaydedildiği kütük ve devlet memurlarının resmi vukuatlarını içeren defterdir. Sicil-i Ahval ise memurların biyografi yazılarının bulunduğu ve kaydedildiği defterdir. Sicil-i

maaşının yarısını ve her ay maaşından yüzde beş tekaüt ile yüzde birinden mazuliyet aidatı vermesi gerektiği bildirilerek, Sicil-i Ahval şubesinde de 27 Haziran 1898'de kayıt işlemi tamamlanmıştır (BOA, MF, MKT, 404/59, 1898). 7 Temmuz 1898 tarihinde Osman Efendi'nin memuriyetinin onaylandığı ve kayıt işleminin yapıldığı ile gerekli aidatları hakkında bilgi Selanik Maârif Müdürlüğü'ne telgrafla bildirilmiştir (BOA, MF, MKT, 404/59, 1898).

10 Aralık 1899 tarihinde Kavala'da gayrimüslim mektebinin olduğunu ve bu okulda Osmanlıca dersinin okutulduğunu anlıyoruz. Mekâtib-i Gayr-i Müslime'de Lisân-ı Osmanî muallimi olarak görev yapan Osman Nuri Efendi'nin istifası üzerine, bu göreve Hafız Ali Efendi'nin getirilmesi maârif meclisince uygun görülmüştür.¹⁸ Meclis onayından sonra gerekli işlemlerin yapılması için evraklar Mekâtib-i Gayrimüslimeve Ecnebiye Müfettişliği İdaresi'ne gönderilmiştir.¹⁹ Ayrıca Muhasebe Dairesine ve Sicil Şubesine de durum bildirilmiştir. Bu belgede, 1899 yılında Kavala'da Maârif Meclisi üyelerinin ismini görmekteyiz. Üyeler; Raci Efendi, Hikmet bey, İbrahim Efendi, Cemal Efendi, Zeynel Abidin Bey, İlyas Bey, Naim Bey, Ümmetullah Efendi, Abdullah Efendi idi. 28 Aralık'da Osmanlı Türkçesi dersi muallimi olacak Hafız Ali Efendi'nin memuriyeti onaylanmış ve her maaşından yüzde beş tekaüd aidatı vermesi gerektiği yazılmıştır. 8 Şubat'da ise Sicil-i Ahval şubesi tarafından Hafız Ali Efendi'nin kayıt işlemiyapılmıştır (BOA, MF, MKT, 490/23, 1899). 5 Mart 1900 tarihinde onay işlemi Maârif-i Umumiye Nezâreti Mektubi Kalemi tarafından, Selanik Maârif Müdürlüğü'ne telgrafla bildirilmiştir. Ayrıca Hafız Ali Efendi'nin işe başlama tarihi ile eskiden yerinde olan muallimin memuriyetinden ayrılma tarihlerinin bildirilmesi istenmiştir. Ayrıca bu belgeden anlaşıldığı üzere Hafız Ali Efendi'nin ilk memuriyet görevi Kavala İbtidaiye Mektebi'dir. İbtidaiye mektebinde muallim-i sâni olarak görev yapan Hafız Ali Efendi'nin bu okula tayin edildiği tarihi ve aldığı maaşı da yazı ile bildirmesi istenmiştir (BOA, MF, MKT, 490/23, 1900).

7 Mayıs 1899 tarihinde Kavala Rüşdiye Mektebi'ne muallim-i evvel olan Hüseyin Efendi istifa etmiş ve yerine vekaleten Hafız Hüsnü Efendi seçilmiştir. Bu göreve muktedir bir

---

Ahval hakkında daha kapsamlı bilgi için bkz. Gülden Sarıyıldız, Sicilli-i Ahvâl Defterleri, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c. 37, 2019 s. 134-136

¹⁸ Osmanlı Devleti Müslüman olmayanların dil ve inançlarına müdahale etmeyen bir devletti. Fakat devlet kadrosunda memurluk için gayrimüslimlerin Türkçe bilmesi gerekiyordu. Bu amaçla, 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile gayrimüslim mekteplerinde Türkçe dersi müfredata girmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Betül Karcı, Gayrimüslim Mekteplerinde Osmanlı Türkçesi' nin Öğretimini Yaygınlaştırmak için Yapılan Bazı Çalışmalar (1874-1909), ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 10, s.24, Aralık, 2019

¹⁹Mekâtib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliği, 6 Mayıs 1886 tarihinde Maârif Nezâreti uhdesinde kurulmuştur. Bu idarenin müfettişleri, gayrimüslim mekteplerinde okutulan dersleri ve kitapları teftiş edecekti. Betül Karcı, a.g.e. s.24

kişinin bir an önce tayin edilmesine dair müsaade istenmektedir (BOA, MF, MKT, 453/55, 1899). 27 Haziran 1899'da Mektûbi Kalemî'nden Selanik Maârif Müdürlüğü'ne yazılan telgrafta; mezkur mektepte vekaletin bir süre daha devam etmesi gerektiği bildirilmiştir (BOA, MF, MKT, 453/55, 1899).

28 Ağustos 1899'da Kavala Rüşdiye Mektebi'ne Hüsn-i Hat dersi muallim-i sânilîği boş kalmış, bu göreve Selanik Dârülmualimîn-i Mekteb-i Rüşdiye şubesinden mezun, iktidar ve ehliyeti uygun olan, uzun süreden beri vilayette ibtidaiye mektebinde muallim-i evvelik ve rüşdiye muallimliği görevi yapan Osman Efendi'nin tayini münasip görülmüştür. Osman Efendi'nin kayıt işlemlerinin yapılması ve tedrise başlaması merkezden istenmiştir. Telgrafla beraber Osman Efendi'nin biyografi yazısı ve onaylanmış hat yazısı numunesi gönderilmiştir (BOA, MF, MKT, 478/1, 1899). 4 Kasım 1899'da Maârif Meclisi tarafından Osman Efendi'nin muallimliği uygun görülmüştür. O dönemin meclis üyeleri Hasan Bey, Hikmet Bey, Rafet Bey, Selahaddin Bey, Cemal Efendi, Hüseyin Şükrü Efendi, Hafız Abdüllatif Efendi, Naim Bey, Zihni Efendi, Mehmet Emin Bey, Ahmet Vasfi Efendi, Velieddin Efendi idi. 16 Kasım'da Osman Efendi'nin kayıt işlemleri yapılmıştır (BOA, MF, MKT, 478/1, 1899). 18 Kasım'da Maârif Nezâreti Mektubi Kalemî tarafından Selanik Maârif Müdürlüğü'ne yollanan telgrafta Osman Efendi'nin memuriyetinin onaylandığı, kayıt işleminin yapıldığı ve daha önce bahsettiğimiz aidatların aynılarını ödemesi gerektiği bildirilmiştir (BOA, MF, MKT, 478/1, 1899).

Bu dönemde karşımıza çıkan bir arşiv belgesinde, gayrimüslimlerden bir kâtibin Müslüman çocuklarının eğitim gördüğü rüşdiye mektebinde öğretmenlik yapma isteğinde bulunduğunu görmekteyiz. Selanik Valisi tarafından 30 Kasım 1893 tarihinde Maârif Nezâreti'ne yazılan telgrafta; Kavala Reji Nezâreti'nde kâtip olan Sava Sarar Efendi'nin rüşdiye mektebi öğrencilerine Fransızca dersi vermek istediği, bu konunun Drama mutasarrıflığınca soruşturulup anlaşıldığı ve uygun görüldüğü yazılmıştır.²⁰ Sava Sarar Efendi'nin ders verme isteği taktir edilmiş, Maârif Nezâreti'ne bildirilerek izin istenmiştir (BOA, MF, IBT, 34/86: 1893). 11 Ocak 1894'de Sava Efendi'nin Fransızca dersi muallimliği münasip görülmüş ve bu durumdan memnun kalınmıştır (BOA, MF, IBT, 34/86, 1894).

²⁰Osmanlı Devleti'nde Reji İdaresi hakkında detaylı bilgi için bkz. Erdoğan Keskinliç, Bir Osmanlı Özelleştirme Modeli: Reji-Tütün İdaresi, Liberal Düşünce, Mayıs, 1999; Zeynep Karaçor, Perihan Hazel Kaya, Melikşah Aydın, Osmanlı İmparatorluğu'nda Özelleştirme Faaliyetlerine Örnek Olarak Reji Tütün İdaresi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 1, S. 3, 2019; Kenan Demir, II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Tütün Tarımı ve Reji Şirketi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 22, S. 41, Haziran, 2019

3.3.1.Kavala'da Öğretmen Maaşları

Eğitim tarihi boyunca İslâmî bakış açısından öğretmenlerin maaş almaları konusu tartışılan bir mesele olmuştur. Çünkü bu şekilde eğitim, Allah'ın ayetlerini para karşılığı alıp satmak ya da öğretmek olarak düşünülmüştür. Osmanlı Devleti zamanında ise eğitimin devlet tarafından üstlenilen bir sorumluluk haline gelmesiyle öğretmenliğin meslekleşmesi, maaş konusunu karara bağlamış ve muallimlerin yaptığı işin karşılığında para almaları sistemsel hale gelmiştir (Nazıroğlu, 2015: 3). 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nde sıbyan mekteplerindeki muallimlerin maaşlarının mahalle ve köy halkı tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. Rüşdiye mekteplerinin ise her türlü giderinin Vilayet Maârif İdaresi Sandığı tarafından karşılanacağı kararlaştırılmıştır. Yine nizamnâmenin idâdi mektepleri hakkında bilgi veren 33-41. maddelerinde; idâdilerde görevli muallimlerin maaşlarının Vilayet Maârif İdaresi Sandığı tarafından karşılanacağı belirtilmiştir (Çağır & Türk, 2017: 65-68). Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin 22. maddesine göre rüşdiyelerde görevli muallim-i evvellere 800, muallim-i sânilere 500 ve bevvalara 150 kuruş maaş verileceği belirtilmiştir (Altınova, 2010: 48).

3 Eylül 1891 tarihinde Selanik'ten Maârif Nezâreti'ne giden bir yazı sonucu, 12 Ağustos'da Kavala rüşdiyesi muallim evvelik maaşının düşük olduğu kabul edilmiş fakat şuanda zammının mümkün olamayacağı bildirilmiştir. Mahalde bulunan evkafdan gelir elde edilebilirse öğretmen maaşının bu suretle arttırılabileceği de eklenmiştir (BOA, MF, İBT, 27/120, 1891).

12 Ağustos 1891'de Kavala Rüşdiye Mektebi'nde muallim-i evvelin 450 kuruş ve muallim-i sâninin 330 kuruş maaş aldığı, öğretmenlerin bu maaşla geçinemediklerini görmekteyiz. Bu sebeple başöğretmen maaşının 550 kuruş, ikinci öğretmen maaşının da 400 kuruşa arttırılması istenmiştir (BOA, MF, MKT, 130/35, 1891). 20 Ağustos'ta muallim maaşlarının zammının şu an mümkün olamayacağı, eğer vakıflardan bir karşılık temin edilebilirse ancak bu şekilde artış olabileceğine karar verilmiştir (BOA, MF, MKT, 130/35, 1891).

2 Mayıs 1899'da Kavala'da bulunan rüşdiye mektebinde muallim-i evvel maaşı 500 kuruştur (BOA, MF, MKT, 453/55, 1899). Kavala'da öğretmen maaşları ile ilgili kaynaklardan anlaşılacağı üzere öğretmen maaşlarında yıla oranla çok az bir artış olmuştur. Belgelere göre, 1891 tarihinde muallim-i evvel maaşı 450 kuruş iken, 1899 yılında 500 kuruş olarak ödenmiştir.

3.3.2.Öğretmenlerin İzinleri

Kavala'da eğitim konusunu ihtiva eden arşiv belgelerinde muallimlerin izin kullanma sebepleri genelde tatil için memleketine gitmek maksatlı olmuştur. Farklı bir sebeple izin talebi bu çalışmada kullanılan arşiv belgelerinde bulunmamaktadır. Başka bir kaynağa baktığımızda, Diyarbakır Dârümuallimîni'ne muallim olarak atanan Abdürrezzak Efendi, ibtidâî ve idâdî şubelerinde altı ay eğitim verdikten sonra Bilecik Sancağı'nda bulunan, İdâdî Mektebi muallimi Münir Nazmi Efendi ile karşılıklı görev değişimi istemiştir. İsteği uygun bulunmadığından reddedilen Abdürrezzak Efendi, bu seferde havası iyi olan bir yere ya da sahil kenarı bir vilayete tayin olmak istediği hususunda dilekçe vermiştir. Yazdığı dilekçede Diyarbakır'ın havası ve suyundan dolayı buraya bir türlü ayak uyduramadığını ve geldiğinden beri çeşitli hastalıklar geçirdiğini, Dârümuallimîn-i Âliye ve İdâdî'den mezun olduğunu, Bursa, İzmir, Şam veya Beyrut'a tayin olmak istediğini belirtmiştir (Yıldız, 2012: 148). Bu örnekte gördüğümüz hava değişimi olarak adlandırabileceğimiz izin veya tayin isteği Kavala'da görevli muallimlerde görülmemiştir.

20 Temmuz 1893 tarihinde Selanik Maârif Müdürlüğü'ne yazılan telgraf, 3 Haziran'da Kavala Rüşdiye Mektebi muallim evveli Hüseyin Fehmi Efendi'nin tatil esnasında memleketine gitmek için izin istediği dilekçenin cevabıdır. Hüseyin Fehmi Efendi'nin tatil sırasında yola çıkmak suretiyle, mektebin açılışında hazır bulunmak üzere iznine ruhsat verilmesi uygun görülmüştür (BOA, MF, MKT, 175/102, 1893).

25 Mayıs 1895'te Kavala Hamidî Mekteb-i Rüşdiyesi muallim evveli, Selanik Maârif Müdürlüğü'ne yazdığı dilekçede; okul tatilinin yaklaştığını, memleketine gitmek niyetinde olduğunu ve bunun için gerekli izni istediğini beyan etmiştir (BOA, MF, MKT, 276/21, 1895). 15 Haziran'da Selanik Maârif Müdürlüğü tarafından Maârif Nezâreti Müdürlüğü'ne yazılan bir dilekçede, Kavala Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelinin yine yukarıda adı geçen Hüseyin Fehmi Efendi olduğunu öğrenmekteyiz. Hüseyin Fehmi Efendi'nin tatil sırasında memleketi Siroz'a gitmek için, Selanik'e yolladığı izin dilekçesi, Maârif Müdürlüğü'ne bildirilmiştir (BOA, MF, MKT, 276/21).

22 Temmuz 1895 tarihinde Muhasebe ve Mektûbi Kalemin'de alınan karara göre Hüseyin Fehmi Efendi'nin okul açılış tarihinde Kavala'da olmak üzere izne çıkmasına izin verilmiştir (BOA, MF, MKT, 276,21, 1895). 4 Ağustos'ta ise Maârif-i Umûmiye Nezâreti tarafından, Selanik Maârif Müdürlüğüne Hüseyin Fehmi Efendi'nin tatile çıkmasına izin verildiği bildirilmiştir (BOA, MF, MKT, 276/21, 1895).

3.4.Mektepteki Hizmetliler

Osmanlı mekteplerinde muallimlerden başka görevliler de bulunmaktadır. Bu görevlilerden olan “bevvab” mekteplerde kapıcı görevini üstlenen hizmetlidir. Yanı sıra “ferraş” adı verilen temizlikçilerde bu görevlilerin arasında yer alır (Taşkın, 2008: 349). Bevvab, her zaman mektepte olmak zorunda olup, mektebin temizliğine dikkat etmelidir. Geçerli mazereti olmayan öğrencilerin okuldan ayrılmalarını engellemeli, muallimin izni olmadan kimse dışarı çıkmamalıdır. Yine bevvab, öğrencilerin eşyaları ve okulun dışına bıraktığı ayakkabıların kaybolmamasından sorumludur. Bu kurallar Umûm Mekâtib-i Rüşdiyye Nizamnâmesi’nde belirtilmiştir (Issa, 2021: 66).

Kavala Rüşdiyesi’nde bevvab olan ve 15 Mart 1894’te vefat eden Ali Efendi’nin yerine 16 Mart tarihinde Hafız Abdülkadir Efendi tayin edilmiştir. Fakat Abdülkadir Efendi 13 Haziran’da ödenen maaşın az olmasından dolayı görevi bırakmıştır. Bevvab maaşı az görüldüğü için bu hizmete kimse rağbet etmemiştir. Bu durumda bevvablığın boş kaldığı Selanik Maârif Müdürü Mehmet Celal Bey tarafından, Maârif Nezâreti’ne bildirilmiştir (BOA, MF, MKT, 233/5, 1894).

26 Ağustos 1894 tarihinde Mekâtib-i Rüşdiyye İdaresi tarafından yazılan belgede Kavala’da zikrolunan bevvablık maaşının arttırılması mümkün olamayacağından, bevvablık resmi atama yazısı muhasebeye gönderilmiştir. 22 Eylül 1894’te Muhasebe Kalemî de bevvab maaşının arttırılmasının mümkün olamayacağını yazmıştır (BOA, MF, MKT, 233/5, 1894).

16 Ekim 1894 tarihinde Maârif Nezâreti Mektûbi Kalemî’nden, Selanik Maârif Müdürlüğü’ne Kavala Rüşdiyesi’nde söz konusu olan bevvab maaşının az olması kabul edilse de şu anda arttırılmasının mümkün olamayacağı ve Kavala’da bu maaşa karşılık gelecek bir gelir tedarik edilirse ancak bu şekilde arttırılabileceği yazılmıştır (BOA, MF, MKT, 233/5, 1894).

Kavala Rüşdiyesi’nde bevvab maaşının az olması dolayısıyla Maârif Nezâreti’ne durum bildirilirken ve maaş konusunun yazışmaları devam ederken, 10 Ekim 1894 tarihli arşiv belgesine bakıldığında, Mart 1894’te Ali Efendi’nin vefatı üzerine, boş bulunan göreve Ağustos ayında Ali Ağa seçilmiştir. Ali Ağa’nın Ağustos ayında eski maaşa mahsus olarak bevvablığa seçilmiştir. 16 Ağustos’ta işe başlatıldığı ve gerekli kayıt işlemlerinin yapılması istenmiştir (BOA, MF, IBT, 31/34, 1894). 19 Kasım’da Kavala Rüşdiyye Mektebi’ne bevvab olarak seçilen Ali Ağa’nın kayıt işlemi yapılmıştır (BOA, MF, MKT, 31/34, 1894).

24 Temmuz 1895 tarihinde Kavala Rüşdiyye Mektebi’nde bevvablık maaşının pek az olduğundan dolayı bu hizmete ehil bir kişinin bulunamamıştır. Maârif Encümeni’nden gelen,

bevvab maaşının arttırılması isteğine dair mazbata telgraf ile gönderilmiştir(BOA, MF, MKT, 279/7, 1895). 10 Ağustos 1895'te yine bevvab maaşının arttırılmasının mümkün olamayacağına karar verilmiştir (BOA, MF, MKT, 279/7, 1895).

3.5.Kavala Darümuallimîni

3.5.1.Darümuallimîn

Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde eğitimde olan bazı noksanlıkların farkedilmesiyle kaliteli öğretmen yetiştirme meselesi gündeme gelmiştir. Özellikle Tanzimat Dönemi'nde yalnızca öğreteceği bilgiyi bilen bir öğretmen yerine, nasıl etkili bir anlatım sağlayacağına farkında olan çağdaş öğretmenler yetiştirmek gerektiğinin farkına varılmıştır (Akyüz, 2006: 18). Toplumun gelişmesinde en önemli rolü üstlenen eğitim ve dolayısıyla öğretmenler mühim göreve sahiptirler. Bu sebeple iyi bir eğitim için kaliteli ve modern öğretmenlere ihtiyaç vardır. Okulun başarısının, öğretmenin çaba ve donanımı ile alakalı olduğu kabul edilen bir gerçek olmuştur (Özkan, 2018: 3).

Öğretmen yetiştirme düşüncesi ortaöğretim kurumlarının açılma sürecinde meydana gelmiş bir konudur (Berkes, 2002: 230). Bu da Tanzimat ve sonrası döneme rastlamaktadır. Daha öncesinde eğitimde görevli olan “müderres” isimli hocalar medreselerin yetiştirdiği kişilerdi. Fatih Dönemi'nde, Ayasofya ve Eyüp'te bulunan medreselerde sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacıyla pedagojik dersleri ihtiva eden özel bir program uygulandığı bilinmektedir. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra ise öğretmen yetiştirmek amacıyla 1848 tarihinde İstanbul Fatih'te Dârümuallimîn ismiyle öğretmen okulu açılmıştır(Öztürk, 1993: 551-552). Okulun eğitim süresi üç yıl olarak belirlenmiş, muallim-i evvel olarak Denizlili Yahya Efendi atanmış, 1850'ye kadar da görevine devam etmiştir. Ahmed Cevdet Paşa'da mektebin müdürlüğü görevine atanmıştır (Yetişgin& Dumanoglu, 2017: 1085). Ahmet Cevdet Paşa, aynı zamanda ilk DârümuallimînNizâmnamesi'ni hazırlamıştır. 1 Mayıs 1851 tarihli DârümuallimînNizâmnamesi okulun idari, mali, sosyal yapısı, öğretmen adaylarının haklarına dair maddeler, talebelerin okula giriş şartları ve talebe sayısı, eğitim süresi, mezun olduktan sonraki durumları hakkında bazı hususları içermektedir (Kaya, 2013: 37).

Eğitim düzen ve birlikten yoksun bir halde iken 1869 tarihinde yayınlanan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi, maârifî devlet bünyesine almayı planlayarak, eğitim tarihinin en kapsamlı çalışmalarından biri olmuştur. Osmanlı eğitim kurumlarını bir çatı altında birleştirerek, parçalı yapıdan kurtarmayı hedefleyen bu nizamnâme, genel eğitim kurumlarının oluşmasında ve geliştirilmesinde etkili bir dönüm noktasıdır (Altın, 2008: 272). Maârif-i

Umûmiye Nizamnâmesi, aynı zamanda Dârümuallimînler hakkında ikinci bir düzenlemeyi de ihtiva etmesi açısından önemlidir. Bu düzenlemeye göre okulların her seviyesi için donanımlı muallimler yetiştirecek büyük bir Dârümuallimîn kurulması planlanmıştır. Kurulacak olan öğretmen okulunun Rüşdiye, İdâdi ve Sultâni şubelerine ayrılarak, Edebiyet ve Fen Bilimleri kısımlarından oluşacağı belirtilmiştir. En önemlisi de bu nizamnâme ile kadın öğretmen yetiştirmek amacıyla Dârümuallimat adıyla bir okulun kurulmasına karar verilmiştir. Nizamnamede öğretmen yetiştiren kurumlarda görevli öğretmen sayısı ve maaşları, öğrencinin okula kabul şartları, öğrencilere verilecek burslar ve erken mezuniyet şartları gibi hususlar yer almıştır (Kaya, 2013: 38). Milli eğitim hakkındaki bütün konuları kapsamlı şekilde ele alan nizamnâme aynı zamanda öğretmen yetiştiren kurumları bir çatı altında toplamayı hedeflemiştir. Açılması planlanan Büyük Dârümuallimîn'in Rüşdiye şubesi 1870'te açılırken, 1874 tarihinde İdadi şubesi açılabilmiştir. Kadın öğretmen yetiştirmek amacıyla da 1870 yılında Dârümuallimât açılmıştır. 1875'ten sonra da Konya, Girit ve Bosna gibi vilayetlerde öğretmen okulları açılmaya başlamıştır (Öztürk, 1993: 551-552).

1870'te açılan Dârümuallimât, Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin 68. maddesince Sıbyan ve Rüşdiye şubelerinden oluşacaktı. Bu şubelerde aralarında müslim ve gayrimüslim olarak ayrılacaktı. 1914 yılına gelindiğine Dârümuallimât'a, İbtidâi kısmı, Ana Muallim Mektebi ve Ana Mektebi şubeleri eklenmiştir (Sakaoğlu, 1991: 80).

Öğretmen yetiştiren bu kurumların ders programlarına göz atacak olursak, dersler, okula kabul edilecek talebeler ve hocalar gibi konular hakkında Maârif Meclisi müzakereler yapmıştır. Bunların sonucunda hazırlanan Mekâtib-i Rüşdiye Layihası'nda dârümuallimînlerde Arapça, Farsça, Hesap, Coğrafya, Hüsn-i İfade gibi derslerin verileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu mektebe başlangıçta medrese mezunları kabul edilmesi zaruri olmuştur. Çünkü bu kişiler sarf ve nahvi görmüş, medreselerde daha önceden görev almışlardır. Bunların arasından iyi ahlaka sahip otuz kişi seçilmesine karar verilmiştir. Ayrıca seçilecek bu talebelere aylık otuz kuruş maaş verilmesi kararlaştırılmıştır (Duman & Dilaver, 1996: 654). 1876 yılının ders programında Sıbyan Şubesi için Türkçe, Hesap, Usûl-i Tedris, Osmanlı Tarihi, Hendese, Coğrafya, Farisî ve Yazı dersleri bulunmaktaydı. Rüşdiye Şubesi'nde, Arapça, Farsça, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Resim, Yazı, Cebir ve Hesap dersleri verilmekteydi. İdâdiye Şubesi'nde ise Tarih, Hendese, Mantık, Cebir, Hesap, Ecnebi Lisanı, Belâgat, Kozmoğrafya, Hıfzısihha, Usûl-i Defteri ve Tabii Bilimler dersleri okutulmaktaydı. Dârümuallimât'ta ayrıca Dikiş, Nakış, Terzilik eğitiminin yanı sıra Ev Ekonomisi dersi verilmekteydi (Sakaoğlu, 1991: 80).

Taşrada öğretmen yetiştirme konusuna gelecek olursak, İstanbul dışında devlet okullarının yaygınlaşması ancak vilayetlerde öğretmen okulları açmakla sağlanabilirdi. Devlet okullarının vilayetlerde açılması 1849'dan itibaren olsa da, öğretmen okullarının açılması ancak Abdülhamid devrinde olabilmıştır. 1882 yılında devlet, taşrada dârümuallimînler açmayı sistematik bir hale getirmeyi amaçlamıştır. MaârifNezâreti 1882'de, sıbyan mekteplerine kâbiliyetli muallimler yetiştirmek amacıyla vilayetlerde öğretmen okulları açacağını duyurmuştur (Somel, 2010: 171). Fakat 1868'de kurulan Dârümuallimîn-i Sıbyan'dan mezun olanlar İstanbul'un muallim ihtiyacını karşılamaya bile yetmemişti. Bu okul yılda ancak yirmi ile otuz arasında mezun verebiliyordu. Nihayetinde MaârifNezâreti, sadece Dârümuallimîn mezunlarının İstanbul'a yetersiz geleceğini anlamıştır. Çözüm odaklı yeni yollar düşünülmüş ve kısa süreli öğretmenlik kurslarına karar verilmiştir. Bu yöntemle eski usulde eğitim veren öğretmenlere yeni usuller öğretilecekti. 1880'de Üsküdar Rüstem Paşa Mektebi muallimi Osman Efendi, Sıbyan Mektebi öğretmenlerine yeni öğretim yöntemlerini öğretmeye başlamıştır. Diğer yandan Mekâtib-i İbtidaiye Müdürü Cevdet Efendi, Sıbyan Mektebi muallimlerine yeni usulleri öğretmek için kurs başlatmıştır. Bu çalışmalardan en önemlisi de kısa sürede öğretmen yetiştirmek için Dârülameliyat kursunun açılmasıdır (Şimşek, 2014: 83-84). Hızlı öğretmenlik kursu Dârülameliyat'a Türkçe okuyup yazabilen, İmlâ, Arapça, Aritmetik bilen öğrenciler kabul ediliyordu. İki ya da üç aylık bir süre ile kurs alan öğrenciler usûl-i cedide ile ders vermenin yöntemlerini öğreniyordu. Kurstan mezun olanlar ise taşrada bulunan ibtidâi mekteplerine atanıyordu (Somel, 2010: 171-172).

1882'den itibaren Van, Elazığ, Sivas, Amasya, Aydın, Kosova, Halep, Musul, Bursa ve Selanik'te dârümuallimînler açılmıştır. 1894'te ise Manastır, Yanya, Diyarbakır, Kastamonu, Adana, Beyrut, Halep, Suriye, Edirne, Selanik, Erzurum, Konya, Trabzon, Sivas ve Ankara'da öğretmen okulları faaliyete geçmiştir. Taşrada bulunan bu dârümuallimînler genelde ibtidâi mekteplerine öğretmen yetiştirmişlerdir. 1905 ve 1906 yıllarında otuz üç öğretmen okulunun varlığı bilinmektedir. II. Meşrutiyet yıllarında ne yazık ki bu sayıda düşüş meydana gelerek yirmi yedi dârümuallimîninin varlığını görmekteyiz. 1910'da bu sayı otuz iki iken, 1914 yılında aktif olarak eğitim veren yirmi iki öğretmen okulu bulunmaktadır. Savaşlar ve ülkede yaşanan zorluklar nedeniyle öğretmen okulu sayısı azalmış, 1924'te ancak on üç dârümuallimîn Türkiye'de varlığını koruyabilmiştir (Yetişgin& Dumanoğlu, 2017: 1087-1088).

3.5.2.Kavala'da Dârümuallimîn İçin Çabalar

Kavala ve civar kazâlarda bulunan dârümuallimînler için ahali epeyce çaba sarf etmiştir. Bu okullarda eğitimin devam etmesi gerektiğini savunmuşlar, öğretmen ihtiyacının fazla olduğunun ve bu ihtiyacın giderilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. 31 Mart 1910 tarihli arşiv belgesi öğretmen yetiştiren bu kurumlar için çaba harcadığının açıkça bir göstergesidir. Bu belge, Selanik Maârif Müdürü tarafından, MaârifNezâreti'ne yazılmış olup, müdürün Siroz ve Kavala'da bulunan dârümuallimînler için düşüncelerini belirttiği ve önerilerde bulunduğu bir telgraftır. Telgrafta müdür bey düşüncelerini şöyle dile getirmiştir;

“Dârümuallimîn teşkilatı hakkında bilgi edinmek için Siroz ve Kavala'ya gittim. Buradaki ahali maâriife dört elle sarılmak gereğini hissetmiş ve bir şekilde muallim maaşını karşılamak için gelir tedarik ederek, mütemadiyen Maârif Nezâreti'nden muallim talep etmiştir. İsteklerine cevaben muallim gönderilmediğinde ise bunun maârif idaresinin bir ihmali olduğunu düşünmüşlerdir. Ahalinin bu ihtiyacını gidermek ve eğitime olan isteklerini karşılamak için muallim yetiştirmek gerektiği, bundan başka çare olmadığı her geçen gün daha fazla anlaşılmaktadır. Selanik Dârümuallimîn-i İbtidaisi, bu sene yirmi muallim yetiştirecektir, fakat bu vilayetin büyüklüğüne ve muallim ihtiyacına göre çok yetersiz bir rakamdır. Bu hüccetle 1910 senesinde mümkün merteye daha fazla muallim yetiştirmek için Siroz ve Kavala'da birer Dârümuallimîn açılması konusundaki arzuyu Maârif Meclisi'nin uygun görmesi zaruridir. Maârif-i Umûmiye Layihası'nda dârümuallimînler için eğitim süresi üç yıl olarak belirlense de ihtiyacın gerektirdiği surete göre kısa bir süreliğine bunun iki yıla düşürülmesi gerekmektedir. Öğrenciler, mezun olduklarında, kasaba mekteplerine muallim-i evvel tayin olurlarsa dârümuallimînin üçüncü sınıf derslerinden imtihana tabi tutulmaları şart olacaktır. Siroz Dârümuallimîni'nin bu sene yalnızca birinci sınıfı teşkil olunabilecektir. Kavala Dârümuallimîni'nde talebeler Türkçe, Hesap, Tarih ve Coğrafya derslerinden imtihan olunduktan sonra ikinci sınıfa kabul olacaklardır. Üç ay sonra da imtihan edilerek muallimlik şهادetnamesi alabileceklerdir. Her iki dârümuallimînin bir senelik masarîfi mahaldeki Maârif Encümenleri tarafından karşılanacaktır. Ancak bu dârümuallimînlere rağbet görülmesi için şimdiden resmen tanınmaları muktezi olmakla icabının icra ve emir buyrulmasını istirham eylerim. Her iki dârümuallimînin dersleriyle tertibatını mübeyyin iki cetvel leffen arz ve takdim kılınmıştır ol babda emr-ü ferman hazret-i men lehu'l-emrindir”(BOA, MF, İBT, 477/45, 1910).

Bunun ardından 19 Nisan 1910 tarihinde Siroz Dârümuallimîni'nin resmîyetine müsaade edilmiştir. Fakat Kavala Encümen Riyaseti'nden alınan tahriratta, mektebin 17 öğrencisi

olmasına rağmen 12 tanesi mektebi terk ettiklerinden dârümuallimînin resmiyeti henüz onaylanmamıştır(BOA, MF, İBT, 477/45, 1910). 21 Mayıs'ta Kavala ve Siroz'da bulunan dârümuallimînlerde mevcut talebe sayısı ve hizmetlilerin isimleri ile maaş miktarlarını belirten kaydın gönderilmesi Maârif Nezâreti tarafından istenmiştir. Bu kişi ve sayılar değişirse kayıtların güncellenerek tekrardan gönderilmesi gerektiği de Selanik Maârif Müdürlüğü'ne bildirilmiştir(BOA, MF, İBT, 477/45, 1910).

Bu yıllarda Selanik Vilayeti'nde ve bağlı bulunan kazalarında, Müslümanların eğitime ne kadar istekli olduklarını açıkça belirten belgelerden bir diğeri de Selanik Vilayeti'ne bağlı Drama sancağı mutasarrıfının Maârif Nezâreti'ne 4 Ağustos 1910'dayazdığı maruzatıdır.

Drama Mutasarrıfı gözlemlerini şu şekilde beyan etmiştir;

“Livanın anlaşılmasız olan ihtiyacının İstanbul tarafından temin edilemeyeceğini anlayarak, dört ay evvel vilayet Maârif Müdürü Şükrü Bey ile Kavala'da bir Dârümuallimîn açılmasına teşebbüs edilmiş ve gençlerin gayretleriyle bu durum ortaya çıkmıştı. Mektebin binası ve diğer lazım gelen gereçler ahali tarafından topluca üstlenilmiş, dışarıdan gelecek muallim maaşları ve ayrıca birer mecdiye maaşı da temin edilmişti.²¹ Buna rağmen mektebin resmiyeti Nezâret-i Celile'ce henüz tasdik edilmemiş, resmi olarak bir müdür ve muallim tayin edilmemiştir. Bu hal ahalideki heves ve meyili karşılıksız bırakmıştı. Livada maârifteki noksanlığı anlayan ahali dört ay içinde otuz kadar mektep, her türlü kavâid-i tedrisiye ve sıhhiye muhtevi dârüledrisler meydana getirmiştir. Bu kadar köy mektebine nezaretçe ne bu sene ne de ileride muallim gönderilmeyeceği anlaşıldığı hasebiyle ahali, bir dârümuallimîn inşası için gereken ödeneğe ortak olmuştur. Sancakta mevcut Hıristiyan mekteplerinin ilerleme derecelerini, muallimlerinin mükemmellik ve çokluğunu burada uzun uzadıya anlatmak istemem. Fakat hiç değilse Kavala Dârümuallimîni'nin bekâsı için müdür ve muallim tayin edilmesi kabil olmadığı takdirde yalnızca bir müdür tayin edilmesi gerektiği kanaatindeyim. Nezâret-i Celileleri'nin, ahalisinin yüzde seksen üçü Müslüman olan Drama sancağının vaziyeti için gerekli fedakarlığı göstereceğine imanım gibi eminim her halde lütuf ve irade hazret-i men lehu'l-emrindir” (BOA, MF, İBT, 477/45, 1910).

Her iki belgeden de anlaşıldığı üzere Kavala kazâsında bulunan görevliler ve halk öğretmen yetiştirmenin eğitimde ne kadar önemli olduğunun farkına varmışlar ve bunun için de merkezden ricada bulunmuşlardır. Öğretmen yetiştirmenin öneminin anlaşılmasından sonra yapılan girişimlerin Kavala'ya da yansıdığını görmekteyiz. Çoğunlukla halkın gayret ve maddi yardımları ile mektepler açılması öğretmen okulları içinde geçerli olmuştur. Devletin

²¹Mecidiye hakkında detaylı bilgi için bkz. DİA, Mecidiye, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, 2003, c. 28, s. 239

eğitimin önemini anlaması ve taşrada da ıslah çalışmaları yürütme isteği tabii ki olmuştur, fakat devletin sınırlarının çok geniş olması ve bu dönemde Osmanlı Devleti'nin çeşitli sıkıntılar yaşaması bu isteğin yeterince yerine getirilmesine engel olmuştur.

3.5.3. Kavala Dârümuallimîni Muallim ve Maaşları

Arşiv belgelerine göre 1910 senesinde Kavala'da bir dârümuallimîn mevcut olduğunu anlamaktayız. Bu dârümuallimîne, Bosna Dârümuallimîn-i Rüşdiye'den mezun olan ve 800 kuruş maaş ile Cevad, Emin, Mustafa, Rahmi, Mehmet ve Hidayet Efendiler muallim olarak seçilmiştir. Belgede adı verilmeyen ve 400, 500, 600 kuruş maaşla tayini talep edilen muallimlerin nerelere gönderilecekleri sorulmaktadır (BOA, MF, İBT, 282/43, 1910). Fakat daha sonra 18 Ağustos 1910 tarihinde 800 kuruş maaşla seçilen bu iki muallimin, büyük ihtimalle ismi zikredilen ilk iki muallimden bahsediliyor, Kavala'da bulunan Dârümuallimîn mektebi için değil, Kavala'da yapılmakta olan Numune-i İttihad Mektebi için seçildiği bildirilmiştir. Bu iki muallim Numune-i İttihad Mektebi'nin ibtidâive rüşdiye şubelerinde göreve başlayacaktır. Diğer iki muallimde aynı maaşla Drama Numune Mektebi'ne talep edilmiştir. Bu belgede isimleri verilmemekle beraber, 400, 500, 600 kuruş maaşla geriye kalan muallimler Drama merkezine yakın kız ibtidai mekteplerine görevlendirilmiştir. (BOA, MF, İBT, 284/50, 1910). Bu tarihli arşiv belgelerinde hangi muallimin nereye atandığı net olarak bilinmese de Kavala'da bir öğretmen okulunun olduğunu anlamaktayız. Bu da bize öğretmen yetiştiren kurumların Balkanlarda açılmaya başladığını göstergesidir. Ayrıca muallimlerin ne kadar maaşla tayin edildikleri de belgelerde belirtilmiştir.

Mart 1910 Kavala'da bulunan Dârümuallimîn müdürü Sadık Efendi'dir ve Kıraât, İlahi ve Vatan Şarkıları derslerinin eğitimini vermektedir. Muallim-i evvelin ismi bulunmamakla birlikte, dersaadetten celb olunacak, İmlâ, Kitâbet ve Kavâid derslerine girecektir, aylık 750 kuruş da maaş alacaktır. Muallim-i sâni ise yine dersaadetten celb olunarak, Malûmat, Usûl-i Tâlim ve Terbiye derslerine girecek, 700 kuruş da maaş alacaktır. Ulûm-ı Dinîye ve Ferâiz muallimi ise sınav ile tayin olunup, 200 kuruş maaş alacaktır. Son olarak mektebin Hat muallimi Şemseddin Efendi, 100 kuruş maaş almaktaydı (BOA, MF, İBT, 477/45, 1910).

Ekim 1910'da Kavala'da bulunan bu dârümuallimîn, açılışının ardından bir tahsisatın olmaması sebebiyle maddi sıkıntıya girmiştir. Bu durumdan ötürü Selanik Maârif Müdürü, Maârif Nezâreti'ne okulun bir tahsisatının olmadığını, yardımın kesildiği takdirde okulunda kapanmak mecburiyetinde olacağını bildirmiştir. Bu dönemde öğretmene ihtiyaç olduğunu ve dârümuallimîn kapanmasını istemediklerini de eklemiştir (BOA, MF, İBT, 284/32, 1910).

Kavala Dârümuallimîni'ne öğretmen atamaları zaman zaman sıkıntılı şekilde olmuştur. Bazı dönemlerde okula muallim ve müdür tayin edilmesi gecikmiştir. Bu durumun Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu siyasi, askerî ve ekonomik zorluklardan kaynaklandığı, devletin eğitim için bir yandan çaba sarf ederken bir yandan da ciddi savaşlar verdiği aşıkardır. Atamaların gecikmesi veya olmaması bazen de öğretmen maaşlarının azlığından kaynaklanmıştır. 21 Temmuz 1910 tarihli bir arşiv belgesine göre ibtidâi mekteplerine, 400 kuruş maaşla öğretmenlik ilanı verilmesine rağmen, muallimlerin bu göreve rağbet etmedikleri anlaşılmaktadır (BOA, MF, İBT, 284/50, 1910). 27 Ağustos 1910 tarihinde Drama mutasarrıflığından Maârif Nezâreti'ne bildirilen bir tahrirattan muallim atamalarının geciktiğini anlamaktayız. Ayrıca bu belgeye göre Kavala'da bulunan Dârümuallimîn mektebi yatılı bir okuldur.

Osmanlı eğitim sisteminde okulların yatılı hale getirilmesi Sultan II. Abdülhamid döneminde gündeme gelmiştir. Çünkü köy ve kasabada yaşayan öğrenciler okula gelmekte zorlanıyordu. Bu sebeple de öğrenci sayısında beklenen artış gerçekleşmemekle beraber giderek azalıyordu. 1879'da Dârümuallimînler için düzenlenen bir layihada yatılı okullar ile alakalı bilgiler de bulunmaktaydı. Dârümuallimîn ile alakalı birçok ayrıntının bulunduğu bu layiha 19 Kasım 1879'da sadaret tarafından kabul edilmiştir. Dârümuallimîn-i Leyli'nin kurulması için tahsisat ayrılmıştır ve bu çalışmalar ile öğretmen okullarının yatılı hale getirilmesi süreci başlamıştır (Taşer, 2010: 44-45).

Kavala'da bulunan bu yatılı öğretmen okuluna bir müdür tayin edilmesi daha önceden istirham edilmiş olsa da henüz bir cevap gelmemiştir. Bölgede ise müdür maaşını karşılayacak bir gelir bulunamamıştır. Tahriratta bir okulun müdürsüz idaresinin mümkün olmayacağı belirtilmiş ve eğer dârümuallimîne müdür gönderilmeyecekse ahalinin şimdiye kadar eğitim ve bu mektep için yaptığı fedakarlıktan vazgeçeceği söylenmiştir (BOA, MF, İBT, 284/50, 1910).

3.5.4. Kavala Dârümuallimîni'nin Ders Programı

1864 tarihinde Mekâtib-i Sıbyan Müslime Komisyonu kurulmuş ve sıbyan mekteplerinin durumu hakkında bir nizamnâme hazırlanmıştır. Bunun sebebi 1863 yılında sıbyan mekteplerinin usûl-ı cedideye göre eğitime geçmesidir. Komisyon kurulduğunda Maârif Nazırı Saffet Paşa sıbyan mekteplerinin iyileştirilmesini ve bu okullara yeni öğretmenler yetiştirilmesi gerektiğini önermiştir. Bu dönemde sıbyan mektepleri muallimlerinin kâbiliyetleri yetersiz görülmektedir. Bunun için 27 Ağustos 1868'de kurulan Dârümuallimîn-i Sıbyan şubesinde Coğrafya, Hesap dersleri verilecek ve Türkçe kitaplar okutulacaktı (Taşer,

2010: 35). 1910 yılında Dârümuallimîn-i İbtidaiye' nin ders programında “*Kur’ân-ı Kerim, Ulûm-ı Dinîye, Ahlak, İmlâve Kiraât, Türkçe, Sarf-ı Arabî, Fârisî, İslam ve Osmanlı Tarihi, Usûl-i Tâlim ve Terbiye, Hıfzısıhha, Ziraat, Hesap ve Hüsn-i Hat*” bulunmaktaydı. Dârümuallimînlerin, eskiden üç yıl olan eğitim süresi, 1913’de dört yıla çıkarılmıştır. 1913 yılında ise dört yıl eğitim veren Dârümuallimîn-i İbtidai’ nin ders programında “*Kur’ân-ı Kerim ve Malûmât-ı Dinîye, Sarf, Nahiv, Tahlil, İmlâ, Tâlim ve Terbiye, Etfal Tatbikatı, Lisân-ı Osmanî, Fransızca, Kiraât ve Ezber, Hesap, Cebir, Coğrafya, Tarih, Kimya, Hikmet, Kozmoğrafya, Usûl-i Defteri, Hendese, Fenn-i Mesaha, El İşleri, Resim, Musikî, Terbiye-i Bedeniye, Eşya Dersleri, Malûmât-ı Tabiye, Malûmât-ı Sihhiye, Nazarî ve Amelî Ziraat, İktisat Tarihi, Malûmât-ı Medeniyye ve Hukukiye*” bulunuyordu (Ergün, 1996: 434-435)²².

1876 yılında Rüşdiye Şubesi’nde, Arapça, Farsça, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Resim, Yazı, Cebir ve Hesap dersleri verilmekteydi. İdadiye Şubesi’nde ise Tarih, Hendese, Mantık, Cebir, Hesap, Ecnebi Lisanı, Belâgat, Kozmoğrafya, Hıfzısıhha, Usûl-i Defteri ve Tabii Bilimler dersleri okutulmaktaydı (Sakaoğlu, 1991: 80). Ayrıca Fransızca, Arapça, Farsça, Trigonometri, Kimya ve Resim dersleri de bulunmaktaydı (Taşer, 2010: 40).

31 Mart 1910 senesinde Kavala’da bulunan fakat hangi şubeye ait olduğu belli olmayan, dârümualliminin ders programı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 11. Kavala Dârümuallimîni Ders Programı(BOA, MF, İBT, 477/45, 1910).²³

Esami’i Dürûs	Birinci Sene Haftada	İkinci Sene Haftada
Kur’ân-ı Kerim,	1	1
Tecvid		
Ulûm-ı Dinîye	2	2
Türkçe, Kavâid, İmlâ,	7	7
Kiraât, Kitâbet		
Tarih	2	2
Coğrafya	2	1
Usûl-i Tâlim ve	2	2

²²İlmî-i Eşya, yağmur ve kar gibi atmosfer olaylarını, kaldıraç ile çıkırcık gibi basit fizik konularını, toprak, kaya, kireç ce canlılarla alakalı çeşitli konuları ele alan müspet bir bilim dersidir. Bu ders Meşrutiyet döneminde Dürûs-u Eşya, Cumhuriyet döneminde ise tabiat Bilgisi adıyla okutulmuştur. bkz. Yahya Akyüz, Maârif Nazırı Haşim Paşa ile İlgili Orijinal Bir Belge ve Bazı Eğitimsel Görüşler, Sorunlar, Belleten, Temmuz, 1981, c. XLV/2, S. 179, s. 209

²³Ferâiz, bir şeyi belirlemek, taktir etmek, açıklamak ve kesinleştirmek anlamına gelir. bkz. Ali Bardakoğlu, Ferâiz, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1995, c. 12, s. 362-363

Terbiye		
Malumât-ı Medeniye, Ahlak, Sıhhiye, Ziraiye	2	2
Hesap	3	3
Hat	1	1
İlahi ve Vatan şarkıları	1	1
Ferâiz	0	1
Toplam	24	24

3.6. Kavala'da Azınlık Okulları ve Yabancı Okulları

3.6.1. Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar

Osmanlı Devleti din, mezhep ve köken bakımından kozmopolit bir yapıdaydı. Kurulduğu andan itibaren çeşitli kültürlere ve dinlere ev sahipliği yapmıştı. Tarih boyunca Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı hükümdarları aynı zamanda Halife ünvanını da taşımışlardır. Bu sebeple devlet bünyesinde yaşayan Hıristiyan ve Musevi halkı “Ehl-i Kitap” olarak saymış, dini cemaatler olarak da resmen tanımıştır (Somel, 2013: 10). Osmanlı Devleti içerisinde gayrimüslimler, zemini İslâm olan ve ehl-i zimme anlayışına dayanan, millet sistemi olarak da adlandırılan, Osmanlılara özgü bir hukuka sahiplerdi (Aksu, 2008: 208). Millet sistemi, bir yerin İslam topraklarına katılmasının akabinde, bölgede bulunan ehl-i zimmenin hukuk, koruma ve gözetme için bir ahidname ile devletin idaresine alınmasıdır. Millet sistemi, kavim ve dil esasına değil, din ve mezhep üzerine oluşur (Ortaylı, 2005: 66-70).

Osmanlı tarihi boyunca gayrimüslimleri çoğu zaman azınlık olarak adlandırmış olsakta, Fatih Sultan Mehmet Dönemi'ne bakacak olursak devlet nüfusunun %60'ını gayrimüslimler, %40'ını ise Müslümanlar oluşturmaktaydı. 1880'li yıllara gelindiğinde, resmi nüfus sayımına göre 1884-1885'de İstanbul'un, 873.000 olan nüfusunun ancak 385.000'i Müslümandı. Yüzde olarak hesaplandığında bu nüfusun ancak %44'ünün Müslüman olduğunu gösterir (Somel, 2013: 10).

Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde, Osmanlı'da yaşayan gayrimüslim tebanın Avrupalı devletlerle bağlarını kesmek ve azınlık halkı kontrol altında tutmak amacıyla, “*Kimse Patrik'e tahakküm etmesin, kim olursa olsun hiçbir kimse kendisine ilişmesin, kendisi ve maiyetinde bulunan papazlar her türlü umumi hizmetlerden müebbeden muaf olsun. Kiliseleri camiye tahvil edilmeyecektir. İzdivaç, defin ve sair işleri Rum kilise ve adetlerine göre eskisi*

gibi yapılsın” fermanı yayınlanmıştır. Bu ferdandan yararlanan gayrimüslimler kendilerine tanınan haklar doğrultusunda ilkokullar açarak, ilerleyen zamanlarda da orta ve yüksek dereceli mektepler açmaya başlamışlardır. Bu cemaat okulları genellikle Rum, Ermeni ve Yahudi okulları olarak gruplandırılmıştır. 1454 yılında kurulan Fener Rum Mektebi, Fener Zografyon Mektebi ve Zapyon Mektebi, Rum Cemaati'nin İstanbul'da bulunan en eski okullarından olup, patrik, despot, tercüman, cemaat öğretmeni ve Eflak ile Boğdan'a voyvoda yetiştirmek gayesinde idi (Aksu, 2008: 209). Osmanlı Devleti,“kontrollü müsamaha” olarak nitelendirilen bu eğitim hakkını önce Rumlara, sırasıyla Ermenilere ve Musevilere tanımıştır. Müslümanlara ait mekteplerin, cami yanında bulunduğu gibi, azınlık okulları da kiliselerin yanında bulunuyordu ve eğitimi papazlar yönetiyordu. Başlangıçta kilise yanlarında bulunan ruhban okulu sıfatındaki küçük çaplı bu okullar giderek yayılmaya başlamış, örgün eğitim kurumları haline bürünmüştür. Yabancı devletler, Osmanlı'nın azınlıklara bu hakkı vermesi ile cesaretlenmişler ve durumdan faydalanmışlardır. Azınlık okulları olarak hak tanınan bu kurumlar ilerleyen zamanlarda finans ve yönetim bakımından Avrupalı ülkelerin tekelinde olan misyonerlik kurumlarına dönüşmüştür (Yücel, 2016: 5).

Yabancı ülkelere kapitülasyonların verilmesi, aslında Avrupalı devletlere Osmanlı'nın kapılarını açmıştır diyebiliriz. Çünkü yabancı devletler bu ticari imtiyazları elde ettiklerinden, tüccarlar Osmanlı topraklarına girip çıkarak azınlıklarla rahat iletişime geçebilmişlerdir. Azınlıklarda açtıkları mekteplerin maddi masraflarını bu tüccarlar vasıtasıyla sağlamıştır. Yabancı ülkeler, gayrimüslim okullarına karşılıksız olarak para, eğitim malzemesi ve muallim yardımı yapmıştır. Tüm bunların akabinde yabancı devletlerin devreye girmesiyle imparatorlukta “yabancı okul” terimi ortaya çıkmıştır. Özellikle Avrupalı devletlerin azınlıkları himaye etmek istemeleri, onları kontrol altında tutmak arzuları Fransız İhtilali ve milliyetçilik akımı ile doğmuştur. Zaman içerisinde İngiltere, İtalya, Amerika, Fransa gibi güçlü ülkeler, devletin merkeze uzak ve denetimin sıkı olmadığı yerlere okullar açmıştır (Yücel, 2016: 6). Açılan bu okulların temel gayesi dini propaganda ile gayrimüslimlerin sayısını artırmaktır. Müslümanların ise dini ve milli duygularını zayıflatmaktır. Gayrimüslimlere dini lider yetiştirerek, Müslümanlara etki etmeyi hedeflemişlerdir. Tarih, Fen Bilgisi gibi dersler Müslümanlığın aleyhine ve Hristiyan inancına göre anlatılmıştır. Okullarda görev alacak öğretmenlere bu kaidelere uyacaklarına dair yemin ettirilmesi şarttır. Ayrıca bu okullarda verilen eğitimle halk ile devlet arasındaki bağı zayıflatarak, devletin otoritesini sarsmayı amaçlamışlardır. Son olarak yabancı devletler azınlık halkı devlete karşı kışkırtarak müstakil devletler kurmalarını istemişlerdir (Sayhan, 2011: 119-120).

Gayrimüslim okullarını farklı alanlarda etkileyen ve yukarıda saydığımız amaçlar doğrultusunda, Fransa, Amerika, İngiltere ve İtalya gibi Avrupalı güçler,devletin merkeze uzak bölgelerinde, ruhsatsız biçimde öğretim kurumlarını açmışlardır. Her ülke kendi gayesi çerçevesinde okulunu açmış, dilini, dinini ve kültürünü yaymayı hedeflemiş, siyasi bakış açıları ile menfaatlerine uygun hareket etmişlerdir (Türk, 2020: 2201-2202).

Anadolu’da faaliyet gösteren yabancı okullardan olan Fransız okullarının kurucularından en önemlisi Katolik misyoner tarikatı olan Franciscains idi.²⁴ Osmanlı topraklarının farklı bölgelerine dağılan bu tarikat, İzmir, İstanbul, Kıbrıs ve Suriye’de faaliyet gösteriyordu. Tarikatın amacı, Katoliklerin kendi dinini unutmalarını sağlamak, Ortodoks Hristiyanlarını Katolikleştirerek iki mezhebin kilisesini birleştirmek ve en önemlisi imparatorluk genelinde Katolik sayısını artırarak Fransa’ nın, Osmanlı Devleti’nin siyasetine daha fazla dahil olmasını sağlamaktır. Franciscains rahipleri özellikle yoksul ve kimsesiz olan çocukları toplayıp, kiliselerin yanına açtıkları okullarında eğitiyorlardı. Çocuklara okuma yazma, hesap ve Hristiyanlık dinini öğretiyorlardı. Fransız okullarında, keman, piyano gibi sanat derslerinin yanında, saatçilik, kunduracılık, marangozluk, terzilik ve benzeri meslek dersleri verilmekteydi. Şehirlerde bulunan ilk ve orta okul programlarında ise Fransızca, Gramer, Okuma Yazma, Ahlak, İlm-î Eşya, Güzel Yazı, Geometri, Tarih, Coğrafya, Resim, Müzik, Dikiş ve Jimnastik dersleri bulunmaktaydı. Bu okullarda Alman, İngiliz, Rum, Ermeni, Bulgar ve hatta Türk öğretmenler görev almaktaydı. Osmanlı topraklarında 1869’da 76, 1876’da 93, 1905’te 198, 1912 tarihinde ise toplam 370 Fransız okulu bulunmaktaydı.(Günay, 2006: 389-393).

Osmanlı topraklarına gelen ilk Protestan misyoner grubu ise Amerika’ya aittir. 19.yüzyılın başlarında Anadolu’ya gelen Amerikalı misyonerler okullar açarak faaliyetlerini eğitim üzerinden dini yönlü sürdürmüşlerdir (Sezer, 1999: 173). 1810 tarihinde Amerika’da kurulan Amerika Yabancı Misyon Komisyonları Birliği, yani Amerikan Board misyonerleri, Anadolu ve Balkanlarda bulunan Protestanları korumak ve bu mezhebi yaymak konusunda önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır (Aksu, 2008: 213). Osmanlı topraklarına gelen “ABCFM” (American Board of Commissioners for Foreign Missions) olarak da adlandırılan Protestan misyonerlik grubunun amacı aynı zamanda dinsizlere Hristiyanlığı benimsetip, Prostestanlık mezhebini yaymaktır (Aktürk, 2017: 21). Boston’da kurulan Amerikan Board’ın misyonerleri İstanbul ve İzmir gibi şehirlere geldikten sonra Anadolu’nun iç kısımlarına yayılmaya

²⁴Osmanlı’da Fransız Katolik mektepleri hakkında detaylı bilgi ve Fransız Latin Hristiyan okulları için bkz. Osman Ergin age. s.769-775

başlamışlardır. Halkın dini hakkında durum tespiti yaparken, din adamlarının eğitim ve bilgi seviyeleri hakkında bilgi edinmek, toplumun eğitim seviyesini öğrenmek gibi amaçlarla farklı bölgelerde yayılmışlardır(Sezer, 1999: 173.)

İzmir'e gelen Amerikan misyonerler yoksul ve kimsesiz kızlar için okul açmışlardır, bu okulda Rum öğretmenler eğitim vermiştir. Kız öğrencileri eğitime ikna ve teşvik etmek amacıyla Rum kız çocuklarına elbise yardımı yapmışlardır. Bu yardım sonucu okuldaki öğrenci sayısında artış görülmüştür. Daha sonra misyonerler, Merkez Rum Okulu adını verdikleri kız öğretmen okulunu kurmuşlardır. Açılan okulları 1830 yılında kurulan, Frenk veya İngiliz okulu olarak adlandırdıkları kurum izlemiştir. İzmir'de özellikle Rumlar arasında başlatılan bu misyonerlik faaliyetleri Anadolu'da yaşayan tüm Rumları kapsayacak şekilde planlanmıştır (Alan, 2001: 187-188). Amerikalı misyonerler Ermenileri de Protestanlık ile tanıştırmak bu mezhebi onlara kabul ettirmek gayesinde idiler. Bu amaçla Ermenilere ücretsiz eğitim vermişlerdir. 1824 tarihinde Beyrut'ta Syrian Protestant College okulunu açmışlardır. Bu tarihten sonra Osmanlı topraklarında açılan Amerikan misyoner okulları anaokul, ilkökul, ortaokul ve yüksek okullar olup Ermenilerden Prostestan ruhban yetiştirmek amaçlı olmuştur (Bağçeci, 2008: 174). 1863 yılında İstanbul'da Robert Koleji, 1878'de Harput'ta Ermenistan Koleji ve Merzifon'da Anadolu Koleji, Antep ve Maraş'ta Merkezi Türkiye Koleji açılan Amerikan okullarındandır(Sezer, 1999: 175).

Yukarıda bahsettiğimiz ülkelerden başka İngilizler, Almanlar, Ruslar, İtalyanlar ve Avusturyalılar Osmanlı Devleti'nde aynı sebeplerle okullar açmışlar ve kendi dinlerini, mezheplerini yaymak için eğitim kurumlarını bir araç olarak kullanmışlardır. Her ülke kendi dini mensubunu artırmak, daha sonra da bu kişiler üzerinden hak iddaa ederek Osmanlı iç siyasetine karışmak niyetinde olmuştur. Malesef bu devletler açtıkları okullar vasıtasıyla azınlık grupları devlete karşı kıskırtmış, kendi devletlerini kurma yolunda onları teşvik etmeyi başarmıştır.

Azınlık okullarının oluşması, yayılması ve yabancı okullara dönüşmesi konusundan bahsettikten sonra Osmanlı siyaseti açısından bu okullara karşı tutumu da incelemek gerekir. 1839 Tanzimat yıllarına gidecek olursak azınlıklara ait eğitim kurumları hakkında fermanda bir husus bulunmamaktadır. Üstelik azınlıklar bu ferman ile kıyafet, hukuk, vergi gibi konularda Müslümanlardan daha fazla istifade eden taraf olmuştur. Bütün eğitim kurumlarının gayrimüslim halka açılması ve kendi mekteplerini kurma hakkı Islahat Fermanı ile olmuştur (Ergin, 1977: 728). Ayrıca Islahat Fermanı'ndan sonra yayınlanan cemaat nizamnâmeleri ile özellikle Ermeniler eğitim öğretim faaliyetleri açısından ayrıcalıklara

kavuşmuşlardır (Kenanoğlu, 2008: 189). 3 Mart 1865 yılında gümrük nizamnâmesi imzalanmıştır. Fakat ülkeye gelen mallara vergi uygulamak ve yabancı mekteplere ruhsat vermek amacıyla imzalanan bu nizamnâmenin yasal bir hükmü olmamıştır. 16 Haziran 1867 tarihinde kabul edilen Tebaa-i Ecnebiyenin Emlake Mutasarrıf Olmaları Hakkında Kanun ise yabancılara mülkiyet hakkı tanınmıştır. Bu kanuna imza atan Avrupalı devletler de Osmanlı ülkesinde misyonerlerine toprak satın almış, buralara okul ve kilise kurarak, faaliyetlerini daha rahat ilerletmişlerdir. 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi eğitim alanında yaptığı birçok yeniliğin yanında yabancı okullar meselesini de gündemine almıştır. Nizamnâme ile yabancı okulları denetim altına almak ve gayrimüslim mekteplerinin belli bir kâideye göre açılmasını sağlamak hedeflenmiştir (Eren, 2017: 97-98). Yine bu nizamnâme ile taşrada yayılan eğitim kurumlarının denetlenmesi amacıyla daireler kurmuştur. Bu kurumlar arasında gayrimüslim mektepleri için olan Milel-i Gayri Müslime ve Ecnebiye Okulları Müfettişliği bulunmaktadır. Bu müfettişlik, azınlık okullarının eğitim ve öğretimlerini denetleyerek, açılmalarını kontrol altına almak amacıyla kurulmuştur (Polat, 2021: 35).

II. Abdülhamid dönemi Maârif Nazırı Ahmed Zühdü Paşa, sayıları artan yabancı okulların denetim altına alınması gerektiğinin ve bu konuya ilişkin yeni düzenlemeler iktiza ettiğinin kanaatinde olduğunu belirtmiştir. Hatta bunun için görüşlerini ve izlenimlerini belirten bir raporda sunmuştur.²⁵ Bunun ardından 6 Eylül 1888'de yine yabancı okullar konusu hakkında bir nizamnâme yayınlanmıştır.²⁶ Nizamnâmenin amacı diğerleri gibi okulların sıkı bir denetim ve eğitimden geçmeleri olmuştur (Polat, 2021: 35-36).

1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ve 1876 Kanun-i Esasi azınlık okullarının özel okul sıfatında olduğunu kabul etmiş, Osmanlıcılık düşüncesi ile gayrimüslim cemaatlerini birlik altına almayı amaçlamıştır. Fakat Kanun-i Esasi'nin yürürlükten kaldırılması gayrimüslimlere ulaşmak istedikleri yolda hız kazandırmıştır. Azınlıklar devlet tarafından okullarının denetim altına alınmasına devamlı soğuk bakmışlardır (Taşdemirci, 2001: 19).

1910 yılına gelindiğinde ise gayrimüslim cemaatlerinin patrikleri ve hükümet arasında en önemli sorun yabancı mekteplerin kontrolü ve müfettişler meselesi idi. Patrikler kendi mekteplerinin başka müfettişler tarafından denetlenmesini reddediyorlar ve kendi

²⁵Ahmed Zühdü Paşa'nın yabancı okullar hakkında raporu için bkz. Atilla Çetin, Maârif Nazırı Ahmed Zühdü Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Okullar Hakkında Raporu, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 1982

²⁶6 Eylül 1888 Mekâtib-i Gayr-ı Müslim-i ecnebiye Müfettişliği Nizamnâmesi tam metni için bkz. Habibe Polat, XIX. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı'da Eğitimin İyileştirilmesi Girişimleri Çerçevesinde Gayrimüslim ve Yabancı Okullar, İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, 2021, c. 5, S. 1, s. 37-40

müfettişlerinin devlet tarafınca resmen onaylanmasını istiyorlardı. Patriklerin denetimi devlet müfettişlerince yaptırmak istememelerinin nedeni mektepler hakkında gizledikleri hususlardı. Çünkü bu mekteplerde yabancı öğretmenler ve devlet aleyhine dersler mevcuttu. Mektepler, Bulgaristan ile Yunanistan'da özel yetiştirilen ve öğretmenlik yapan kişileri gizliyor, Osmanlı aleyhine öğrencileri kışkırtacak, devleti parçalayacak dersleri müfredata ekliyordu(Ergün, 1996: 491).

1915 tarihinde azınlık okullarını kapsayan Mekâtib-i Hususiye Talimatnâmesi kabul edilmiştir. Talimatnâme ile cemaat okullarının azınlık düzeye indirilmesine karar verilmiştir. Talimatnâmeye göre, masrafı bireylere ait olan ve hükümetçe tanınmış Türkiyeli cemaatlere ait olarak açılan mektepler, özel okul sıfatında tanımlanmıştır. Türkiyeli cemaatlerin açtıkları okullar, talimatname gereğince sadece cemaate mensup halkın yaşadığı mahalde bulunabilecekti. Bu okullar gereğinden büyük ve üstün yapıda olmayacak, dini mabetlerin uzağında inşa edilecekti. Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ile yabancı ve azınlık okullarının denetim meselesi kesin çözüme bağlanmıştır diyebiliriz. Buna göre ülkede bulunan tüm eğitim kurumları Maârif Vekaleti'ne bağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde varlıkları boyunca denetime karşı direnen ve ülke bütünlüğüne zarar vermeye çalışan, Türkiye'de mevcut cemaatlere ait eğitim kurumlarının idari özerkliklerine son vermeye çalışılmıştır. (Somel, 2013: 33-37).

3.6.2. Kavala'da Azınlık Mektepleri

Selanik'te de gayrimüslim okullarının olduğundan söz etmiştik. Azınlık mekteplerinin yanı sıra yabancı devletlerde Balkanlarda okullar açmışlardır. Kavala'da Katolik cemaati Kasım 1893 tarihinde Çaylar mevkiinde bir kilise inşa etmek istemiştir. Bu istek doğrultusunda Katolik kilisesinin inşa edileceği arsa için senelik iki yüz kuruş öşür vergisi alınmasına karar verilmiştir (BOA, ŞD, 2020/14, 1893). 3 Mart 1894 yılında ise inşa edilecek kiliseye ruhsat verilmiştir (BOA, İ, AZN, 9/5, 1894). Katolik cemaatinin Kavala'da bu mevkide kilise inşa etmek ve inşayı gerçekleştirmelerinden sonra burada bir okul açmak istemeleri manidardır. Çünkü, Haziran 1909 tarihinde Fransız Soeur De La Charite namındaki rahibeler Kavala'da Çaylar mevkiinde bir arazi satın almışlar ve buraya bir mektep ile manastır yapmak için izin istemişlerdir. Aldıkları arsa ise Fransa tebaasından olan Mösyö Atyen Joğla Efendi adına kayıtlı bir alandır. Rahibeler açacakları mektebin tüm masraflarını karşılayacaklarını ifade etmiştir (BOA, HR, TH, 376/127, 1909). Fransa hükümeti Osmanlı tebaası olan Katolikleri eğitim alanında destekleyerek ve teşvik ederek etkisi altına almaya çabalamıştır. Yabancı devletlerin açtığı okullar genellikle ibadethane yanlarında olup,

kimsesiz ve yoksul çocuklara eğitim vermiştir. Katolik cemaatinin önce kilise inşa etmek, sonra da kilisenin yanında mektep açmak istemesi bu sebeple ilişkilidir.

Nafia dairesinde yazılmış olan arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere, Kavala'da Kanlıçınar mevkiinde yine Fransız tebaadan Mösyö Ojen Remun Efendi adına kayıtlı olan arsa üzerinde evvelce inşa edilen ve Katolik kilisesine mahsus olan binalar mevcuttur. Bundan dolayı Fransız rahibelerin açmak istedikleri mektep ve manastırın kurulmasına pekte lüzum yoktur, yine de mektebin açılmasında bir mani görülmemiştir. (BOA, İ, HR, 417/65, 1909). Fakat mektebin açılıp açılmadığına ilişkin kesin bir kayıt bulunmamaktadır.

Kavala'da yaşayan Katolikler gibi, Rum cemaatinin de eğitim yönünde çabaları olmuştur. Kasım 1904 tarihli arşiv belgesinden anlaşıldığı üzere, Kavala'da iki arsa müzayede ile satışa konulmuştur. Rum cemaatinin ile gelenlerinden bazıları hükümet önüne çıkararak sözü geçen iki arsanın önceden beri kendilerine ait olduğunu iddia etmiştir. Arsaların müzayededen kaldırılmasını ve kendi cemaatlerine ait olan mektep ile kiliselerine dahil edilmesini talep etmişlerdir (BOA, TFR, I, SL, 56/5584, 1904). Belgeden anlaşıldığı üzere Kavala'da Rum cemaatine ait mektepler eğitim vermektedir.

Yine Kavala'da, gayrimüslim cemaatlerinden olan Musevilere ait okullarda bulunmaktadır. Bunun bir örneği Musevi cemaatine ait kız ve erkek mektepleridir. Yanı sıra Musevi cemaati önde gelenlerinden ve saygı görenlerinden bir kimse olan Mişan Efendi vefatının ardından kendi hanesini cemaate bağışlamıştır. Cemaatin ileri gelenleri de on altı metre genişlikte, on iki metre altmış santimetre yükseklikte ve boy olarak da on beş buçuk metre olup üç kattan oluşan binanın daha önceden inşa edilmiş kız ve erkek mekteplerine katılarak yeni bir mektep yapılması için izin ve ruhsat istemişlerdir. 18 Ağustos 1906 tarihinde kız ve erkek çocuklarına mahsus olan mektebe naklen yeni okulun açılmasına müsaade edilmiştir. (BOA, İ, MF, 12/47, 1906) 18 Ekim 1906 tarihinde ise mektebin ruhsatı verilmiştir (BOA, DH, MKT, 1128/85, 1906).

3.6.3. Alyans İsrailiyet Mektebi ve Kavala'da Varlığı

Alyans İsrailiyet Cemiyeti birkaç Yahudi tarafından 1860 yılında kurulmuştur. Cemiyet; Türkiye, Rusya, Afrika ve İran gibi bölgelerde bulunan Yahudileri fikir ve terbiye açısından geliştirerek Batı Yahudileri seviyesine ulaştırmayı hedeflemiştir. Ayrıca bu cemiyet Yahudilere karşı bir tehdit durumunda Avrupa'nın gücünü kendi tarafına çekmeyi planlamıştır (Ergin, 1977: 804).

Fransa’da maddi olarak orta varlıkta ve zengin burjuva sınıfına ait Yahudiler kurdukları “Alliance Israelite Universelle” ile önce Kuzey Afrika ve sonra Ortadoğu’da bulunan Yahudilere modern eğitimi götürmek çabasında olmuşlardır. Fransa’da bulunan burjuvazi sınıfının Yahudileri, Fransa’nın nüfuzu altındaki bölgelerde yaşayan Yahudileri eğitim ile modernleştirmek, geri kalmışlıklarından kurtarmak niyetindeydiler. Avrupa Yahudilerinin düşüncesine göre, gelişmemiş yerlerde yaşayan Yahudilerin haklarına erişme yolları doğrudan eğitimle alakalıydı. Ludwig Philippson, 1854’te kaleme aldığı “*Doğu Yahudiliği Sorunu*” başlıklı gazete yazısında, Doğu Yahudilerini uygar ve modern bir hale ulaştırmanın, Avrupa Yahudilerinin görevi olduğunu hatırlatmıştır. Uygarlığı eğitim yoluyla Yahudilere ulaştırmayı hedefleyen Alyans İsrailiyet Cemiyeti fikrinin ait olduğu Avrupa ülkesi olan Fransız etkisiyle eğitim verecekti. Bu cemiyet eğitimde modern ve laiklikten yanaydı. Geleneksel dini eğitim, Yahudilerin uygarlaşmasında, özgürlüklerinin bilincinde olan iyi birer yurttaş olmasında büyük bir engel olarak görülmüştür. Cemiyete göre birinci sınıf yurttaş olmak için laik bir eğitim almak gerekmektedir (Kansu, 1998: 61-62).

Osmanlı topraklarında Alyans İsrailiyet Cemiyeti’ne ait ilk mektep 1867 tarihinde Edirne’de açılmıştır. Daha sonra bu okulu İzmir, Selanik, Galata, Balat ve Hasköy açılan Alyans mektepleri izlemiştir. Alyans okulları, Yahudi din adamlarının tepkisine maruz kalmıştır. Alyans İsrailiyet okulları, dini kötölemek ve din dışı faaliyetlerde bulunmadığını kanıtlamak için ibadethane olarak da faaliyete geçmiştir hatta öğrenciler ve öğretmenler derslerden sonra birlikte dua etmişlerdir (Özeçoğlu, 2009: 376-377).

Türkiye’de bulunan geleneksel Yahudi okulları “*berbat kokulu bir havanın teneffüs edildiği küçük bir odada, karışık bir şekilde yere yayılarak, oturmuş öğrencilerin, öğretmenleriyle bağırarak konuştuğu*” bir yer olarak tanımlanmaktadır. Alyans İsrailiyet Cemiyeti bu okullarda verilen geleneksel dini eğitimin artık dönemin ihtiyaçlarını karşılamadığı fikrindeydi. Cemiyet, Fransa dışında kurulan Alyans okullarında eğitim dilinin İbranice ya da konuşulan yerel dilde değil Fransızca olarak yapılmasında kararlıydı. Böylece okullarda Yahudiler aynı Fransız soydaşları gibi Fransızca öğrenip, bu dilde eğitim alacaklardı. Alyans mektepleri kız çocuklarının eğitimi açısından da önemli bir adım atmıştır. Geleneksel dini eğitim kurumu olan ve hahamlar tarafından idare edilen Talmud Tora’lara sadece erkek çocuklar kabul ediliyordu. Laik Alyans okulları kız çocuklarını da eğitimden geçirerek, Yahudi kızlarının özgürleşmelerinde etkili olmuştur. Bu okullardan mezun olan kızlar eğitim hayatına Paris Ecole Normale Israelite Orientale’de devam etmiş ve öğretmen olmuşlardır.(Kansu, 1998: 62).

Alyans İsrailiyet Cemiyeti, Yahudileri geri kalmışlıktan ve yoksulluktan kurtarmayı hedeflemiştir. Bunu pozitif bilim ve dil öğretimi ile gerçekleştirmeyi planlamıştır. Cemiyet, planladığı hedefleri doğrultusunda laik ve çağdaş bir sistem ile hareket etmiştir. Alyans okullarında Ermeni ve Rumların eğitim kurumlarındaki gibi yeni bir dil oluşturarak eğitim verme çabasına girilmemiştir, eğitim dili Fransızca olmuştur. Sonuç olarak Museviler arasında Fransız kültürü yaygın hale gelmiştir (Özeçoğlu, 2009: 378). Alyans Cemiyeti okullarında öğrencilere sadece teorik dersler değil bunun yanında meslek dersleri de öğretilmiştir. Örneğin çıraklık eğitimi verilmiş ve yoksul kişinin toplumuna bağlı dürüst, ahlaklı bir iş sahibi olması hedeflenmiştir (Kansu, 1998: 63). Okulun misyonuna göre öğrenci hem dil hem meslek öğrenmeliydi. Bu amaçla Alyans Cemiyeti, erkek okullarının yanı sıra kız okulları ve kız sanayi atölyeleri açmıştır. Bu okullar Selanik, Edirne, İzmir, Şam, Bağdat, Halep, Tahran, Şiraz Tunus, Trablus ve Cezayir gibi bölgelerde bulunmaktadır. Kudüs'te açılan bir Yahudi okulunda, Makine, Kazancılık, Marangozluk, Dökmecilik, Heykeltraşlık, Boyacılık ve Dokumacılık meslek dersleri verilmiştir. Açılan Alyans mekteplerinde muallimlik yapacak kişiler Paris'te vâki Yahudi öğretmen okullunda yetiştirilmiştir (Ergin, 1977: 805-807).

Alyans okullarında görevli müdür ve öğretmenler, Batı kültürüne hakim ve Fransa kültürünün Yahudi öğrencilere taşıyıcılarıydı. Cemiyetin yöneticileri ve öğretmenler Fransız İhtilalli'nin fikirleriyle dolu kişilerdi. Türkiye'de bulunan Alyans okulları dâhil diğer bölgelerde bulunan mekteplerde ders programlarının tamamı Fransızca idi, derslerde Fransa'da okutulan ilkökul kitapları kullanılırdı. Tabiat Bilgisi ve Matematik dersleri Fransızca okutulmuş ayrıca Fransa coğrafyası ve tarihi eğitimi verilmiştir. 1903 tarihinde Alyans erkek okullarının ders programında İbranice, Lisân, Fransızca, Aritmetik, Coğrafya, Tarih, Fen ve Hayat Bilgisi, Din Tarihi, Müzik, Jimnastik ve Resim bulunmaktaydı. Bu derslerin yanı sıra öğrencilere Fransızca şarkılar öğretilir, Fransa edebiyatından kitaplar okutulurdu. İzmir'de 1878-1879 tarihlerinde kurulan Musevi cemaatine ait Alyans İsrailiyet Mektebi rüşdiye derecesine sahip olup 4 Temmuz 1894 tarihinde müdür Gabriel Arye Efendi adına ruhsat almıştır. Yine İzmir'de 1873 tarihinde açılan Alyans İsrailiyet Mektebi, rüşdiye derecesinde olup, 4 Temmuz 1894 tarihinde Gabriel Arye Efendi adına ruhsat almıştır (Özeçoğlu, 2009: 241-249).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Musevi cemaatine hizmet amaçlı kurulan Alyans mekteplerinde önemli Yahudi memurlar yetişmiştir. Yahudi memurlarının eğitim gördükleri okullardan en önemlisi ilkökul derecesinde eğitim veren *Yahudi Millet Mektebi*'dir. Yahudi memurlardan Samuel Barzilay Efendi, Selanik ve Galata Alyans mekteplerinde okumuş,

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahâne’de eğitim görüp doktor olmuştur. Avram Efendi ise Adapazarı Terakki Mektebi’nden sonra İstanbul Balat’ta vâki Alyans İsrailiyet Okulu’nda iki sene eğitim almıştır. Bu okulun ardından Mekteb-i Hukuk-ı Şahâne’den “pekiyi” seviyede diploma ile mezun olmuştur. Ruşçuk’da doğan Alberto Samuel Efendi, Varna Alyans İsrailiyet Mektebi’nde eğitim gördükten sonra, Paris’e gitmiş, Fransızca eğitim almış ardından Almanya ve Cenevre Dârülfünûn’unda eğitim görerek Osmanlı İmparatorluğu’na geri dönmüştür. İsak Efendi İzmir’de doğmuş, Alyans İsrailiyet Mektebi’nde eğitimini tamamladıktan sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahâne’den 1893 tarihinde mezun olarak hekim olmuştur. Yine İzmirli İsak İlyaoğlu Efendi, İstanbul’da doğan Mayer Şıvatman Efendi, Rafael Levi Efendi, Samuel Barzilay Efendi ve Nesim Menahim Amon Efendi, Edirneli Musa Avram Efendi, Tıbbiye’den mezun olarak doktor olan Yahudi memurlardandır. Zahirre tüccarı olan Samuel Efendi ise Beyoğlu Alyans İbtidai Mektebi’nde eğitim görmüş, Üsküdar İdâdi Mektebi’ne devam etmiştir. Osmanlı memurlarının genelinin Alyans İsrailiyet okullarından mezun olması bu okulun önemini vurgulamaktadır (Özger, 2011: 384-389).

Osmanlı Devleti’nde kurulan gayrimüslim okullarının yabancı okullara dönüşmesi sürecinde bu okulların ruhsat alarak açılması meselesi gündeme gelmiştir. Türkiye’de açılan Alyans İsrailiyet okullarında ruhsat alma hususunda tabii ki çabaları olmuştur. Örneğin Çanakkale Biga’da bulunan Alyans Mektebi’nin ruhsatsız olarak eğitim verdiğini bilmekteyiz. Bu sebeple Biga İdâdi Müdürü İsmail Hakkı Bey Biga sancağında mevcut gayrimüslim okullarının ruhsatı olmasına rağmen, Fransa idaresi altında eğitim veren Alyans İsrailiyet Mektebi’nin ruhsatı olmayışının uygun görülmediğini beyan etmiştir. 1876 tarihinde Selanik’te açılan Alyans İsrailiyet Okulu’nun 1894’te ruhsat alması ve gayrimüslim mektebi statüsüne girmesi bu konu ile ilgili başka bir örnektir. 1900 yılından sonra da Alyans mektepleri Maârif Nezâreti tarafından gayrimüslim mektepleri statüsünde görülmüştür (Koyuncu, 2013: 109-110).

Osmanlı eğitiminin modernleşme çabaları bağlamında Kavala’da eğitime yönelik çalışmalar olduğunu görmekteyiz. Çalışmamızın önceki başlıklarında belirttiğimiz gibi eğitimin modernleşmesi ve yayınlanan nizamnâmeler çerçevesinde Kavala’da rüşdiyeler, öğretmen okulları ve kız okulları gibi kurumlar açılmıştır. Toplumun, eğitimin ilerlemesi için gayret ettiğinden de bahsetmiştik. Yine Kavala’da çok kültürlü yaşantının olduğunu bilmekteyiz. Bu sebeple gayrimüslim okullarının kasabada bulunması gayet zaruri bir durumdur. Kavala’da vâki yabancı okullardan olan Alyans İsrailiyet Mektebi’nin 1909 tarihinde varlığını görmekteyiz (BOA, DH, MUİ, 28/23, 1909). 1900 yılından itibaren Alyans

mekteplerinin gayrimüslim mektepleri statüsünde sayıldığını bilerek bu okulun da ruhsata sahip olduğu tahminini yürütebiliriz. Alyans İsrailiyet Mektebi'nin ruhsatına veya rutsat sorununa dair bir kaynak bulunmayışı bizi bu tahmini yapmaya yöneltmiştir.

30 Ekim 1909 tarihinde Kavala'da eğitim veren Alyans İsrailiyet Mektebi'nin müdürü Mösyö Basatun Efendi'dir. Vazifesine devamının, Bulgar tabiiyetinde bulunmasından dolayı uygun olmadığına karar verilmiştir (BOA, DH, MUI, 28/23, 1909). Mösyö Basatun Efendi'nin yüksek ihtimalle Bulgar milliyetçiliğini savunması ya da yabancı devletlerin azınlıkları kışkırtması sonucu devlet aleyhinde tutumda bulunması bu duruma sebep olmuş olabilir. 1789 Fransız İhtilali sonucu milliyetçilik akımı güçlenmiş ve Osmanlı'da yaşayan azınlıkları da etkilemiştir. İhtilale kadar Hıristiyan tebaa olarak adlandırılan halk bundan böyle kendini Sırp, Bulgar ve Rum gibi gruplara ayırmıştır. Tanzimat ve Islahat fermanlarının yayınlanmasının ardından hak ve hürriyetlerini kazanan Bulgarlar milliyetçilik fikrini daha fazla benimsemiş, misyonerlik hareketleri ile de milli arzular içerisine girmişlerdir (Burma, 2012: 68). Zira Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bilindiği üzere Avrupalı ülkeler azınlıkları taraflarına çekmeye gayret etmişler, kendi din ve mezheplerini yaymaya çalışmışlar bunun için de eğitim kurumlarını seçmişlerdir. Açtıkları yabancı okullarda kendi siyaset ve fikirleri doğrultusunda öğrencileri yetiştirmişler, milli benliklerini, duygularını kullanarak kendi devletlerini kurmaları yönünde azınlıkları kışkırtmışlardır.

Yine 30 Ekim 1909 tarihinde Alyans İsrailiyet Mektebi müdürü Mösyö Pasat Efendi'nin Bulgaristan yanlısı tutumundan dolayı görevine devam etmesinin uygun olmadığı Maârif Nezâreti'ne bildirilmiştir. Fakat 3 Kasım 1909 tarihinde Maârif Nezâreti Mektûbi Kalemi'nde yazılmış belgeye göre Alyans İsrailiyet Mektebi'ne Bulgaristan'dan Pasat Efendi'nin müdür olmasında bir engel görülmemiştir. (BOA, DH, MUI, 28/23, 1909). Mösyö Pasat Efendi'nin Bulgar tebaasından olmasından başka bir sebep yoksa müdürlüğüne engel olunmamasına karar verilmiştir (BOA, MF, MKT, 1142/51, 1909). Osmanlı topraklarında Fransa etkisiyle ve Museviliğe hizmet gayesiyle kurulmuş Alyans okullarında eğitimciler hakkında tahkikat yapılmakta, hangi amaçla eğitim verdikleri araştırılmakta ve gerektiğinde görevlerine son verilmektedir. Yukarıda incelediğimiz arşiv belgeleri bu hususu bize kanıtlamaktadır.

“Tebaa-yı ecnebiyeden olup mekâtibde müstahdem bulunan muallimlere yapılacak muamelenin istizanına dair” başlıklı bir telgrafta belirtildiğine göre Selanik'te bulunan Müslüman hususi mekteplerinin bazılarında gayrimüslim tebaadan muallim ve müdür istihdam edilmektedir. Buna göre Selanik Maârif müdürü 22 Aralık 1909'da bu okullarda

görevli ecnebi muallimlere, henüz karar bağlanmamış maârif kanunları açıklanana kadar istisna olarak muamele edilmesine izin istemiştir. Fakat 28 Aralık 1909'da gelen telgrafla, henüz karara bağlanmamış bulunan maârif kanunları kesinleşene kadar gayrimüslim muallim ve müdürlere ecnebi olmalarından başka bir sebep ve mahzur yok ise mezkûr mevki ve işlerine ilişilmemesi gerektiği bildirilmiştir (BOA, MF, MKT, 1142/51, 1909).

Arşiv belgelerine ve devlet salnâmelerinden alınan bilgilere göre Kavala'da Müslüman öğrencilere eğitim veren mekteplerin bulunmasının yanında gayrimüslim cemaatlere ait eğitim kurumları da bulunmaktadır. Bölgede bulunan gayrimüslim cemaatler kendi hakları çerçevesinde okullarını açmışlar ve dinlerine uygun eğitim vermişlerdir. Fakat bu durum zamanla Avrupalı devletlerin müdahaleleri ile değişmiş, cemaat okulları yabancı okullar statüsüne girmiştir. Tüm devlette olduğu gibi bu durum Selanik ve Kavala için de geçerli olmuştur.

SONUÇ

Osmanlı Devleti çok uzun yıllar varlığını devam ettirmiş, geniş topraklarda hüküm sürmüş, birçok kültür, din ve inanca sahip insanı bünyesinde barındırmıştır. Devletin hüküm sürdüğü her bölgenin önemli olmasının yanında Balkan coğrafyası da önemli bir yere sahiptir. Bunun sebebi kozmopolit bir nüfus yapısını teşkil etmesi, azınlıkların çoğunlukta yaşadığı bölgelerden birisi olması veyahut Osmanlı'nın son dönemlerinde özellikle Avrupa'nın gözünü üzerinden çekmediği bir bölge olmasından kaynaklanmaktadır.

Çalışmamız Balkanların önemli şehirlerinden biri olan Selanik'e bağlı Kavala'yı konu almıştır. Araştırmamız, Kavala kazâsının Osmanlı modernleşme döneminde eğitim alanında yaşadığı değişiklikleri, bölgede kurulan modern mektepleri, bu mekteplerin açılış tarihleri, dersleri, sınavları ve muallimleri gibi konuları ihtiva etmektedir. Kavala eğitimi hakkında yapılan literatür araştırmasında yeterli bilgilerin olmayışı bizi bu çalışmaya sevk etmiştir. Arşiv belgelerinin transkripsiyonu ve sentezlenmesi ile elde edilen bilgilere, devlet salnâmeleri, kitaplar, tezler ve makalelerden alınan bilgiler eklenmiştir.

Bu bilgilere göre; Osmanlı hakimiyetine geçişinden sonra Kavala'da nüfus artışı gözlenmiştir. Ayrıca Kavala ticari bakımdan önemli bir limana sahip olan küçük bir kasabadır. Kavala'nın küçük bir yer olması tabii ki tarihinin önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Bunun aksine Kavala hakkında tarihi bilgilere sahip olmak, bağlı bulunduğu Selanik Vilayeti ve hatta Balkan coğrafyası hakkında da bilgi sahibi olmak demektir.

Özellikle 19. yüzyıl dönemi üzerine yoğunlaşan çalışmamızda, Kavala'nın eğitimi hakkında bilgiler edinmeye ve nihayetinde alandaki araştırmalara katkı sunmaya çalıştık. Osmanlı modernleşme döneminde eğitimin yeniliğe ve iyileşmeye ihtiyacı olduğunun farkına varılmıştır. Bu sebeple modern mektepler açılmasının, bu mekteplerde dinî eğitimin yanı sıra pozitif bilimlerin öğretilmesinin, çağdaş öğretmenlere ihtiyaç olduğunun farkına varılmıştır. Öncelikle ilköğretim seviyesinin üzerinde eğitim veren düzenli bir kurum oluşturulmak istenmiş, ortaokul seviyesinde eğitim verecek rüşdiyelerin açılması ve sayısının artırılması hedeflenmiştir. Buna göre Osmanlı modernleşme süreci boyunca özellikle, devletin son yüzyıllarında Kavala'da rüşdiyelerin eğitim verdiğini görmekteyiz. II. Mahmud Dönemi'nde rüşdiyeler açmak ve bu mektepleri taşra genelinde yaygınlaştırmak adımı izlenmiştir. Osmanlı modernleşme döneminde Selanik'te ve Kavala'da, okullaşmayı yaygınlaştırmak, eğitim seviyesini ilerletmek gibi amaçlarla modern eğitime sahip yeni usûle uygun rüşdiye mektepleri açılmıştır. Kavala ile alakalı transkripsiyonu yapılan arşiv belgelerine göre rüşdiyelerin sayısı, tam olarak hangi tarihte açıldığı veyahut mektebin bulunduğu mahalle hakkındaki bilgiler yetersizdir. Belgelerde rüşdiyelerin hangi yıllarda eğitim verdiğini, ders programları, sınav zamanları ve imtihan cetvelleri gibi bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca rüşdiyelerde muallimlerin aldığı maaşlar hakkında bilgi edinilmiş ve bu maaşların devletin sıkıntıya düştüğü dönemde azaldığı hatta bu sebeple muallim ihtiyacının karşılanamadığı anlaşılmıştır.

Osmanlı eğitim tarihi açısından çok önemli bir yere sahip olan 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi eğitimi planlı bir şekilde yürütmeyi amaçlamıştır. Bu nizamnâme eğitim tarihi açısından en geniş kapsamlı düzenlemedir. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'ne göre eğitimin karma hale getirilmesi, ıslah edilecek ve yeni usûlde eğitim verecek mekteplere muallim yetiştirilmesi, azınlık okullarının korunması gerekmektedir. Hazırlanmasında Maârif Nazırı Safvet Paşa ile diğer Osmanlı bürokratlarının emeği geçen ve beş bölüm, yüz doksan sekiz maddeden oluşan nizamnâme tüm eğitim kurumlarının şubelerini konu almıştır. Mekteplerde okutulacak dersler, muallimler, müdürler, maaşları, kız ve erkek çocuklarının eğitimleri gibi hususlara değinilmiştir. Eğitim ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim şeklinde sınıflara ayrılmıştır. Ayrıca öğretmen yetiştirme meselesi ve üniversite konusu bu nizamnâmede işlenmiştir.

Osmanlı eğitiminde bu denli kapsamlı çalışmaların yapılması, devletin son dönemlerinde eğitimin değerinin anlaşıldığının bir göstergesidir. Yapılması planlanan ıslahatlar taşra sathında da uygulanmak istenmiştir. Yaptığımız araştırmalarda bu ıslahatların Kavala'ya da

yansıdığını görmekteyiz. Kavala kazâsında açılan modern mekteplerde Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nin kâidelerinin uygulandığı, Maârif Nezâreti'ne okullara ilişkin raporlar gönderildiği, derslerin yeni usûle göre okutulduğu anlaşılmaktadır.

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi çerçevesinde ilkokul eğitimi zorunlu hale getirilmiş ve dinî eğitimin daha ağırlıkta olduğu sıbyan mekteplerini ıslah etme çalışmaları başlamıştır. Bu amaçla sıbyan mekteplerinin yeni usûlde eğitim vermesi, her mahalle ve köyde en az bir tane sıbyan okulunun olması kararlaştırılmıştır. Var olan sıbyan mekteplerini ıslah etmek amaçlanmış ve yeni açılacak olan ilkokul seviyesindeki eğitim kurumlarına da ibtidâî mektepleri adı verilmiştir. Nizamnâme gereğince ibtidâî mekteplerinin taşrada yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Kavala'da modernleşme doğrultusunda ibtidâî mektebinin açıldığını öğrenmekteyiz. Kazâda 1898 tarihinde modern eğitim verecek olan bir ibtidâî mektebi açılmıştır. Nizamnâme gereğince ibtidâî mekteplerinde dinî derslerin yanı sıra pozitif bilimlerinde öğretilmesine karar verilmiştir.

Ayrıca modernleşme döneminin en önemli noktalarından bir tanesi olan öğretmen yetiştirme hususuna dair Kavala'da çalışmalar görülmüştür. Kazâ ile çevresinde bulunan kazalarda görevli idareciler ve halk muallim yetiştirmek gerekliliğinin farkına varmış, bunun için dârümuallimîn açmaya çabalamıştır. Belgelerimizde öğretmen okullarının hangi yılda eğitim verdiği, ders programları gibi bilgiler yer almaktadır. Hatta halkın eğitime ne kadar istekli olduğu anlaşılmıştır. Kavala'da yaşayan Müslümanlar kendi aralarında topladıkları gelir ile dârümuallimîn açma girişiminde bulunmuşlardır.

Osmanlı eğitiminin modernleşmesi çalışmaları sonucunda Kavala'da gerçekleşen bir diğer gelişme inas (kız) mekteplerinin açılmasıdır. 1887 tarihinde Maârif Encümeni reisi Ahmet Faik Efendi ve yine encümen üyesi olan Abdurrahman Efendi'nin yardımlarıyla Kavala'da bir ibtidâî mektebi kurulmuştur. Bu mektep için senelik iki yüz lira kadar da gelir elde edilince, bununla kazâda bir bölüm kız okulu inşa etmeye teşebbüs edilmiştir.

Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslim tebaa kendi dinlerine göre eğitim vermekte serbestti. Başlangıçta ibadethanelerinin yanında sadece dini eğitim veren gayrimüslim okulları, devletin son zamanlarında eğitim kurumları haline gelmiştir. Tabii ki bu gelişmede Avrupalı devletlerin yardımları yadsınamaz. Osmanlı Devleti döneminde Kavala'da Rum cemaatine, Musevilere ve Katolıklara ait mektepler bulunmaktadır. Kavala kazâsı küçük bir yer olmasından dolayı okul sayıları az olsa da Selanik Vilayeti'nde bu okulların sayısı hayli fazladır. Selanik'te ve Kavala'da eğitim veren bu kurumların isimleri ve hangi mahallelerde

bulduklarından çalışmamızda bahsettik. Bu okullar gayrimüslimlerin bilinçlenmesinde, milli duygularının farkına varmalarında etkili olmuştur.

Azınlık okulları, zaman içerisinde ve Avrupalı ülkelerin yardımları sonrasında birer yabancı okul kurumu haline gelmiştir. Her ülke kendi milli ideolojisi doğrultusunda dindaşlarını etkilemeye çalışmıştır. Bunun içinde gayrimüslim halkı yanına çekmek, devlete karşı kışkırtmak amacıyla eğitimi kullanmışlardır. Özellikle gayrimüslim halkla tüccarlar vasıtasıyla iletişime geçen yabancı devletler azınlık okullarına maddi destekte bulunmuşlardır. Başlangıçta imparatorluğun ücra kısımlarında açılan yabancı okullar zamanla genele yayılmışlardır. Özellikle yoksul ve kimsesizlere eğitim veren bu okullar azınlıkların milli duygularını güçlendirerek kendi devletlerini kurmaları gerektiğini hatırlatmış, en önemliside yabancı devletler kendi din ve inançlarından olan tebaayı kullanarak Osmanlı iç siyasetine karışma fırsatı bulmuştur.

Yabancı devletlerin Osmanlı tebaası olan gayrimüslimler ile temasa geçerek onları kendi ideolojileri çerçevesinde yönlendirmeleri devletin zararına olmuştur. Zira yabancı ülkeler azınlık halkı devlete karşı kışkırtmak için çeşitli yollar denemiş, bunlardan en etkilisi eğitim olmuştur. Avrupa'nın bu çabaları sonuçsuz kalmamış, tarihte görüldüğü gibi her millet kendi devletini kurma girişimlerinde bulunarak nihayi bir şekilde başarılı olmuştur.

Genel anlamda sonuca baktığımızda bu çalışmada, Osmanlı tarihi boyunca kozmopolit bir yapıya sahip olan Selanik ve Kavala'da modernleşme çerçevesinde açılan mektepler, ders programları, sınavlar, görevli muallimler, öğrencilerin isimleri ve notları ile ilgili çeşitli bilgiler sunulmuştur. Osmanlı modernleşme döneminde taşrada uygulanmak istenen eğitim esaslarının yansımalarını ve Balkanlar'da bu değişimlerin yaşandığına şahit olduk. Çalışmanın sonucunda modern mekteplerde verilen yeni usûl eğitim programının uygulandığı görülmektedir ve bu durumda günümüz okullarının derslerini karşılaştırıp yorum yapmak mümkün olabilmektedir. Aynı zamanda modern mekteplerde sınav metodlarını, sorularını öğrenmek o dönemde modernleşmenin ne düzeyde uygulandığını da göstermektedir. Yaptığımız bu çalışma ile eğitim tarihine biraz da olsa katkıda bulunmak istedik. Gayemiz, Balkan tarihi araştırmalarında, eğitim alanında yapılacak çalışmalara küçük bir ekleme yapmaktır.

BOA, MF, MKT, 381/51, 1898
BOA, MF, MKT, 381/51, 1898
BOA, MF, MKT, 381/51, 1898
BOA, MF, MKT, 404/59, 1898
BOA, MF, MKT, 404/59, 1898
BOA, MF, MKT, 404/59, 1898
BOA, MF, MKT, 432/12, 1898
BOA, MF, MKT, 432/12, 1898
BOA, MF, MKT, 381/51, 1899
BOA, MF, MKT, 432/12, 1899
BOA, MF, MKT, 453/55, 1899
BOA, MF, MKT, 453/55, 1899
BOA, MF, MKT, 453/55, 1899
BOA, MF, MKT, 478/1, 1899
BOA, MF, MKT, 478/1, 1899
BOA, MF, MKT, 478/1, 1899
BOA, MF, MKT, 490/23, 1899
BOA, MF, MKT, 490/23, 1900
BOA, MF, MKT, 1142/51, 1909
BOA, MF, MKT, 1142/51, 1909
BOA, MF, İBT, 27/120, 1891
BOA, MF, İBT, 31/141, 1893
BOA, MF, İBT, 34/86, 1893
BOA, MF, İBT, 31/34, 1894
BOA, MF, İBT, 34/86, 1894
BOA, MF, İBT, 53/28, 1898
BOA, MF, İBT, 131/48, 1902
BOA, MF, İBT, 131/48, 1902
BOA, MF, İBT/131/48, 1902
BOA, MF, İBT, 150/157, 1904
BOA, MF, İBT, 282/43, 1910
BOA, MF, İBT, 284/32, 1910
BOA, MF, İBT, 284/50, 1910
BOA, MF, İBT, 284/50, 1910

BOA, MF, İBT, 284/50, 1910
 BOA, MF, İBT, 477/45, 1910
 BOA, MF, İBT, 477/45, 1910
 BOA, MF, İBT, 477/45, 1910
 BOA, MF, İBT, 477/45, 1910
 BOA, MF, İBT, 477/45, 1910
 BOA, MF, İBT, 477/45, 1910
 BOA, MF, İBT, 381, 73, 1911
 BOA, MF, İBT, 381/73, 1912
 BOA, ŞD, 216/8, 1899
 BOA, ŞD, 2020/14, 1893
 BOA, İ, AZN, 9/5, 1894
 BOA, Y, A, RES, 104/ 50, 1899
 BOA, Y, A, RES, 104/50, 1899
 BOA, TFR, I, SL, 56/5584, 1904
 BOA, DH, MKT, 2440/68, 1898
 BOA, DHİ MKT, 2440/ 68, 1898
 BOA, DH, MKT, 1128/85, 1906
 BOA, İ, MF, 12/47, 1906
 BOA, DH, MUİ, 28/23, 1909
 BOA, DH, MUİ, 28/23, 1909
 BOA, DH, MUİ, 28/23, 1909
 BOA, HR, TH, 376/127, 1909
 BOA, İ, HR, 417/65, 1909

2. Tetkik Eserler

- Açık, K. (2016, Kış). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Olan Dönemde Rüşdiye, İdadi ve Sultani Mekteplerindeki Arapça Derslerinin Yabancı Dil Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, (65), 313-342.
- Akıncı, T. (2018). *Osmanlı'da Selanik (1869 - 1924)*. İstanbul:Belge Yayınları.
- Aksu, A. (2008). Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerine Yapılan Çalışmalar.*Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*,6(12), 207-242.

- Aktürk, S. (2017). Amerikan Misyonerlerinin 1863-1885 Yılları Arasında Mardin’de Tesis Ettikleri Okullar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*,5(1), 20-41.
- Akyüz, Y. (2006). Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Dârülmualimîn’in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20 (20), 17-58.
- Akyüz, Y. (2011). Osmanlı Döneminden Cumhuriyet’e Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*,1(2), 9-22.
- Alan, G. (2001). Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu’da ki Rumlar ve Pontus Meselesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,(10), 183-208.
- Altın, H. (2008). 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesive Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,13 (1), 271-283.
- Altınova, A. (2010). *Osmanlı Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arslan, İ. (2010). 19. Yüzyılda Balkanlar’da Bir Liman Şehri Kavala. *History Studies Journal*, 2 (3), 26-35.
- Artuk, İ. (2007). Nişan.*Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (C 33, 154-156). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bağçeci, Y. (2008, Yaz). Osmanlı Devleti’nde Amerikan Misyonerlerinin Ermenilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3 (4), 169-192.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bozaslan, M.ve Çokoğullar, E. (2015). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Modern Eğitimin İnşası: Devletin Kurtarılmasından Devletin Kurulmasına. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 309-329.
- Burma, M. (2012). Bulgaristan’ın Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ayırılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları. *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 67-90.
- Çağır, M. ve Türk, İ. C. (2017). 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi Ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(11), 37-50.
- Çakır, İ. (2016). *H. 1310 (M. 1892) Tarihli Selanik Vilayet Salnamesi’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir.
- Delilbaşı, M. (1987, Nisan). Selanik ve Yanya’da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması. *Belleten*, LI(199), 77.

- Demirel, F. (2012). Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşmesi Sürecinde Hiyerarşi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 507-530.
- Dikmen, Ç. B.ve Toruk, F. (2017, Aralık). Sıbyan Mekteplerinin Mimarisi: Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Örneği. *Vakıflar Dergisi*, (48), 35-73.
- Doğanay, F. K. (2011). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Rüşdiye Mektepleri*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Duman, T. ve Dilaver, H. H. (1996). İstanbul'da Açılan İlk Dârülmualimîn. *Erdem İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 9(26), 651-658.
- Duran, A. (2017, Nisan). Meşrutiyet Dönemi Eğitimdeki Yenileşme Hareketleri ve Cumhuriyet Dönemine Bıraktığı Miras. *Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 62-77.
- Eren, E. (2017). Osmanlı Devleti'nde Yabancı Okullar. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 87-102.
- Ergin, O. (1977). *Türk Maârif Tarihi*(Cilt I-II). İstanbul: Eser Matbaası.
- Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Gökmen, E. (2006). Aydın Vilayeti'nde Sıbyan Mekteplerinin İptidâi Mekteplere Dönüştürülmesi. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 20(20), 149-173.
- Gölen, Z. ve Temizer, A. (2017). *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri 3* (Cilt III.). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Gülsoy, U. (1999). İslahat Fermanı.*Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (C 19. 185-190). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Günay, N. (2006). Cumhuriyet Öncesinde Maraş'ta ki Yabancı Okullar. *Atatürk Araştırma Merkezi ATAM Dergisi*, 22 (64), 387-414.
- Issa, F. (2021). *Tanzimat Döneminde Osmanlı Bosnası'nda Rüşdiye Mektepleri (1851-1878)*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- İnci, İ., ve Özdemir, B. (2021). XIX. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda İlköğretimle İlgili Gelişmelerin Manisa'ya Yansımaları. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 258-273.
- Kahraman, S. A. (2017). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Gümülcine, Kavala, Selanik, Tırhala, Atina, Mora, Navarin, Girit Adası, Hanya, Kandiye, Elbasan, Ohri, Tekirdağı* (Cilt 1). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Kansu, A. (1998). Türkiye Yahudilerinin Eğitiminde Modernleşme Ya Da "Alliance " Okullarının Türkiye’de ki İşlevi. *Toplumsal Tarih*, IX(49), 61-64.
- Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri (1856-1861)* (Cilt VI.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)* (Cilt V.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kaya, U. (2013, Mart). Dârümuallimîn İle İlgili Bir Nizamnâme Layihası Ve Dârümuallimîn’e Giriş Sürecinde Bir İmtihan. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*,(5).
- Keklik, E. (2018). *II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Eğitimi: Problemler, Tartışmalar, Teklifler*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kenanoğlu, M. (2008). Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Eğitimi Üzerine. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6 (12), 181-206.
- Kiel, M. (2002). Kavala. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (C25, 60-62). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kiel, M. (2009). Selanik. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)* (C 36, 352-357). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*.Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Koyuncu, A. (2013, Güz). Tanzimat Dönemi Eğitim Reformları Işığında Çanakkale’de Gayrimüslim ve Ecnebi Mektepleri. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, (15), 77-127.
- Köse, F. B. (2017). Osmanlı Döneminde Beytülmakdis’te Eğitim Kurumları ve Faaliyetleri. *Journal of Islamicjerusalem Studies*, 17 (1), 21-36.
- Kurt,H. veSarı, H. İ. (2017, Temmuz). Kavala Şehrinin (Yunanistan) Turizm Potansiyeli. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (36), 71-82.
- Kurtaran, U. (2013, Kış). Sultan Birinci Mahmud Dönemi (1730-1754) Islahat Hareketleri. *Turkish Studies*, 8(2), 167-179.
- Lütfi Budak, ve Budak. Ç. (2014). Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne İlkokul Programları (1870-1936). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1), 377-393.
- Maden, S. ve Önal, A. (2018, Ağustos). Elektronik Bilişim Ağı (EBA)’ndaki Ortaokul Türkçe Dersi İçeriklerinin Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 101-121.

- Nazıroğlu, B. (2015). Osmanlı'da Öğretmenlik Anlayışı Üzerine Bir Deđerlendirme. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 1-10.
- Ocak, G.ve Bulut, R. (2013, Aralık). Sosyal Bilgiler Programındaki Coğrafya Konuları İle İlgili Etkinliklere İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (28), 27-44.
- Oğuz, A. (2013). *1876 Selanik Vakası Osmanlı'nın Balkan Siyaseti*. Ankara: Grafik Ofset Matbaacılık Reklamcılık.
- Ortaylı, İ. (2005). Millet.*Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (C 30, 66-70). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Oruç, H. (2014). *1320 Sene-i Hicriyyesine Mahsus Selanik Vilayet Salnamesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özeçoğlu, H. (2009). *Modernleşme Sürecinde İzmir'de Müslim ve Gayrimüslimlerin Eğitimine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım (1856-1908)*.Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Özger, Y. (2011). Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Bazı Yahudi Memurların Sosyo-Kültürel Durumları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16), 381-401.
- Özkan, R. (2018, Yaz). Dârümuallimîn'in İlk Nizamnâmesi ve Prof. Dr. Yahya Akyüz. *Akademik Matbuat*, 2(1), 1-15.
- Öztürk, C. (1993). Dârümuallimîn.*Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (C 8, 551-552).İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı
- Öztürk, C. (2008). Rüşdiye. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* (C 35, 30-35).İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı
- Polat, H. (2021). XIX. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı'da Eğitimin İyileştirilmesi Girişimleri Çerçevesinde Gayrimüslim ve Yabancı Okullar. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 32-42.
- Sakaoğlu, N. (1991). *Osmanlı Eğitim Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sayhan, S. (2011, Eylül). Yabancı Özel Okullar.*Sosyoloji Konferansları*, (24).
- Sezer, A. (1999). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyonerlerin Türkiye'de ki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16.
- Somel, S. A. (2010). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908), İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Somel, S. A. (2013). *Gayrimüslim Okulları Nasıl Azınlık Okullarına Dönüştü. Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları: Sorunlar ve Çözümler Projesi Raporu* (Cilt 1). İstanbul: Tarih Vakfı.

- Sönmez, F., Tavacıgil, E. ve Pişmişoğlu, S. (2021). Kayseri'deki Osmanlı Son Dönem Sıbyan-İptidai Mekteplerinden Bir Örnek: Barbaros İptidai Mektebi, 1908-1910. *Online Journal of Art and Design*, 10(1), 175-198.
- Şen, A. (2013, Güz). Osmanlı'dan Günümüze Eğitimde Modernleşme Çabaları. *Ekev Akademi Dergisi*, 17(57).
- Şimşek, H. (2014). Osmanlı Döneminde Kısa Süreli Öğretmen Yetiştirme Uygulamaları (Darülameliyat ve Taşrada Öğretmen Yetiştirme). *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, XI (11), 77-95.
- Taşdemirci, E. (2001). Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,(10).
- Taşer, S. (2010). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Eğitim Yönetimi ve Denetimi*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Taşkın, Ü. (2008, Bahar). Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3).
- Türk, İ. C. (2020). II. Meşrutiyet Dönemi Yabancı Mekteplerinden Zükura (Erkeklerle) Mahsus İngiliz Mektebi (Tedrisat Programı, Talimatı Dahiliyesi, Değerlendirilmesi). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(4), 2197-2223.
- Uçman, A. (1995). Encümen-i Dâniş.*Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA) (C 11, 176-178)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ünal, U. (2014). Osmanlı Eğitiminde Modernleşme. İstanbul: Bion Matbaacılık.
- Yavuz, N. (2008, Yaz). Birinci Balkan Harbi ve Selanik'in Kaybı. *Akademik Bakış Dergisi*, 1(2),139-154.
- Yetişgin, M. ve Dumanoğlu, S. C. (2017). Osmanlı Dârümuallimîn Mektebi: Maraş Dârümuallimîni. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(4), 1083-1100
- Yıldız, H. (2012, Kasım). Diyarbakir Dârümuallimîni'nin Tarihçesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (8).
- Yücel, M. S. (2016). *Türkiye'de Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları (1925-1926)*. Doktora Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

EKLER

EK 2: Kavala Rüşdiye Mektebi Öğrenci Şehadetnamesi Transkripsiyonu

Devlet-i Âliye-yi Osmanî
 Maârif-i Umumiye Nezâreti
 Mekâtib Rüşdiye Şehadetnamesi
 İş bu şehadetname ihrakımızdan tasdik olunur
 Kavala Kaymakamı

Selanik Vilayeti dahilinde Kavala Mekteb-i Rüşdiye'si müntehi sınıf-ı şakirdanından balada isim ve künyesini muharrer Raşid Efendi Mekâtib-i rüşdiyede tahsili meşrut olan derslerin umumundan ledi'l-imtihan kazandığı numaralar mecmu'una nazaran aliyyü'l-alâ derecede şehadetname ahzına kesb-i istihkak eylemiş olduğundan mekatib-i idadiyeden her hangisine isterse bilâ imtihan kabul edilmek üzere iş bu şehadetname ita kılındı.

- İsim ve Künyesi: İbrahimzâde Raşid Efendi
- Doğum Yeri: Kavala
- Doğum Tarihi: 1315
- Tam Numara: 190
- Kazandığı Numara: 175.5
- Tavır ve Hareket: 10

3 Ramazan 330 ve 3 Ağustos 328

Fransızca muallimi (mühür)

Muallim sâni (mühür)

Muallim evvel (mühür)

EK 4: Selanik Rüşdiye Mektebi Öğrenci Şehadetnamesi Transkripsiyonu

Selanik Selimiye Rüşdiye Mektebi Şehadetnamesi

Umumi Numarası 164

İş şehadetname tarafımızdan tasdik olunmuştur.

Tarihî Umumî	Coğrafya	Hesap	Hendese	Kavâid- i Osmanî	Kıraât-1 Türkçe	Farisî	Arabî	Ulûm-1 Dinîye	Kur'ân-1 Kerim
9	8	6	6	8	9	6	5	7	6
Malumât- ı Fenniye	Kitâbet	Resim	İmlâ-yı Türkî	Hüsn-i Hat Türkî	Fransızca	Jimnastik	Tavır ve Hareket	Yekûn	
9	9	8	10	8	8	7	10	129	

Selimiye Mektebi şakirdanından Muslihiddin Arif Efendi'nin mahdumu Osman Tevfik Efendi'nin balada muharrer dersleri marifetimizle imtihanı icra kılınarak ibraz eylediği malumata göre takrir kılınan numaraların mecmu 129'a baliğ olmakla kendisinin derecesi alâ olduğunu musaddak iş bu şehadetnâme ita kılındı.

6 Eylül 330 ve 5 Eylül 328

Muallim (mühür)

Muallim (mühür)

Muallim (mühür)

Muallim (mühür)

Muallim (mühür)

Muallim (mühür)

Muallim (mühür)

Muallim (mühür)

Müdür-i mekteb (mühür)

EK 5: Tablo 1. Mekteb-i İbtidâ-i Hamidî Öğrencilerinin Notlarını Gösteren Cetvel

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

ایضاً اردو و عربی سے سیکھا جانے والی حریفوں کی شکرتوں کا اعداد و جمعہ دیکھیں یہ جدول

ردیف نمبر	اساتذہ	انگریزی سے شکر دانی							مجموعہ
		زادہ کرم	جمیرہ	عمد جاں	رضوانہ	فراتہ کبیرہ	امداد	حباب	
۱	حافظہ خدیجہ انور	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۸۰
۲	امراۃ = حریفہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۸۰
۳	مظہرۃ = حریفہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۷۸
۴	مظہرۃ = حریفہ	۸	۸	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۷۵
۵	عزیزۃ = حریفہ	۹	۹	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۷۵
۶	سیرت = حریفہ	۹	۹	۱۰	۱۰	۸	۱۰	۱۰	۷۴
۷	حمیدہ اچھا = حریفہ	۹	۹	۱۰	۱۰	۸	۱۰	۱۰	۷۴
۸	الہامۃ = حریفہ	۷	۷	۷	۸	۸	۱۰	۱۰	۶۴
۹	امراۃ = حریفہ	۷	۷	۷	۸	۸	۱۰	۱۰	۶۴
۱۰	امراۃ = حریفہ	۸	۸	۷	۸	۸	۱۰	۱۰	۵۹
۱۱	اسدیا = حریفہ	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۴۹
مجموعہ ایضاً									
انگریزی سے شکر دانی									
ردیف نمبر	اساتذہ	انگریزی سے شکر دانی							مجموعہ
		زادہ کرم	جمیرہ	عمد جاں	رضوانہ	فراتہ کبیرہ	امداد	حباب	
۱	حمیدہ اچھا = حریفہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۸	۱۰	۹	۷۵
۲	سیرت = حریفہ	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۹	۸	۷۴
۳	خدیجہ اچھا = حریفہ	۹	۱۰	۸	۸	۸	۸	۸	۶۹
۴	عزیزۃ = حریفہ	۱۰	۱۰	۸	۸	۷	۸	۸	۶۹
۵	امراۃ = حریفہ	۱۰	۱۰	۸	۸	۷	۸	۷	۶۶
۶	اسدیا = حریفہ	۹	۹	۸	۸	۷	۸	۷	۶۴
۷	حمیدہ اچھا = حریفہ	۹	۹	۸	۸	۸	۸	۸	۶۰
۸	سیرت = حریفہ	۸	۸	۷	۸	۸	۸	۷	۵۹
۹	حمیدہ اچھا = حریفہ	۹	۹	۸	۸	۷	۸	۸	۵۴
انگریزی سے شکر دانی									
ردیف نمبر	اساتذہ	انگریزی سے شکر دانی							مجموعہ
		زادہ کرم	جمیرہ	عمد جاں	رضوانہ	فراتہ کبیرہ	امداد	حباب	
۱	حریفہ = حریفہ	۱۰	۹	۸	۱۰	۸	۸	۸	۵۴
۲	حمیدہ اچھا = حریفہ	۱۰	۹	۸	۱۰	۸	۸	۸	۵۴
۳	خدیجہ اچھا = حریفہ	۱۰	۹	۸	۹	۸	۸	۸	۵۴
۴	عزیزۃ = حریفہ	۱۰	۹	۸	۹	۸	۸	۸	۵۰
۵	مظہرۃ = حریفہ	۱۰	۸	۸	۹	۸	۸	۸	۴۹
۶	حریفہ = حریفہ	۱۰	۸	۷	۹	۷	۷	۷	۴۶
۷	رضوانہ اچھا = حریفہ	۱۰	۸	۷	۹	۷	۷	۷	۴۶
۸	عزیزۃ = حریفہ	۱۰	۷	۷	۹	۷	۷	۷	۴۶
۹	سیرت = حریفہ	۱۰	۹	۷	۸	۷	۷	۷	۴۵
۱۰	اساتذہ = حریفہ	۱۰	۹	۷	۷	۷	۷	۷	۴۴
۱۱	الہامۃ = حریفہ	۱۰	۸	۷	۷	۷	۷	۷	۴۴
۱۲	حمیدہ اچھا = حریفہ	۱۰	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۴۲
۱۳	امراۃ = حریفہ	۱۰	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۴۲
۱۴	سیرت = حریفہ	۱۰	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۴۱
۱۵	حمیدہ اچھا = حریفہ	۱۰	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۴۱

۱۱۷-۱۳۲ ۵۳/۲۸ 2000 2 sh-605

EK 6: Tablo 2. Lisân-i Osmanî'ye Ait İmtihan Cetveli

لسان عثمانیه مخصوص درقه عثمانیه در

صنعت الیقه نوع اولرب بی موز انضصال و دیکریه موز انضصال در	مرفوع قسره . و زده .
حرکه اوجیدر فتمه کسه . ضمیر . لسان عثمانیه در حرکه مقاضه اولساندره (ا) (و) . (ه) . (ی) و برونده موز اولنبر اولنور	حرکه قاید . و لسان عثمانیه حرکه مقاضه استعمال اولسان هاترا مرفورده .
بی نوع اولویبه (مجرد) . (مفعول به) . (مفعول لیه) . (مفعول عن) . مضاف الیه . مضاف	عبارة آره سده اسم علامه اولا امول قاید . و زده
در برکله دیکریه اسم معناه مربوط بولنم سنه . اضافه دبر لر اوج قسره . لاسیه . بیانیه . تشبیه در	اضافه نیدر لر . وقایع قسره . تعدادیت .
« علم در بای » اضافه تشبیه قسره	« علم در بای » دیکره اولنور بوترکیب صافک هاع قسره
صفت مضم موصوف سراض اولر و ترکیب فوجیفی یا بیلور صفت موصوف بین مطابقت ماضی مظهر	ترکیب توصیفی ماضی یا بیلور وصف موصوف بین مطابقت لایمیده
بشدر دضربیه ، ضمیر فعلی ، ضمیر شخصی . ضمیر وصفی . ضمیر اضافی . در	ضمیر قاید . صای .
بشدر مصدر اصلی . مصدر اسمی . مصدر ناگیدی . حاصل مصدر . مصدر تفضیفی در	مصدر قاید . و زده .
مصدر وقتدر حقیقده (م) و تبتقرده « ما » علاوه سبیل اولور	مصدر فعلی و ماضی اولر لر
ادات مصری موز ابره رن ماده اصلیه بر سببه علاوه یا بیلور	هاترا مصدر ماضی یا بیلور .
ماده اصلیه نیک افری مفعول دیا حده « لاسم » و اربهم بر لانون « ارفی سائله اولور کلام ، علاوه سبیل یا بیلور	بعض معلول بر موزل یا مقصده قاعده نه در .
باشدر بر معنا افاده تشبیه کم دیکره محتاج اولان حرف اداوه دبر لر	ادات نیدر لر .
بوترکیبه (آتخه) کلمسی اداوه القفا در	« آتخه قاید » دبر لر بوترکیب ایدیه کلمات میانده اداوه لایمیده وصف تشبیه . و اداوتیدر .
آبورد قده موزده بوجوب موی ابره ک خط و بتر کوه کندی معلوم آاید و ا قصد بوجود لونه .	

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

OSMANLI ARŞIVI		
MF.MKT		
381	51	10

EK 9: Tablo 5. Tarih Dersine Ait İmtihan Cetveli

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

تاریخ مخصوص دفتر امتحانیه دره	
حضرت اولاد همواره ده بولوتدیر .	جده ده بولوتدیر
برجونه نده بده اقلیح قوللاران کبدر .	حضرت شیخ عبدالسلام
حضرت نوح علی کسی زده اظوره دی . ولکبیر سیرتیمون اب تالا دبلدی .	کسی جردی طاغنه او طوره رنه جمله خلق طرف من مورنا بید اولاد هده حضرت نوح ضایع السلام زرننده کلکلا ای کوره خلی ای تانی دنبری
اسباط بنی اسرائیل نه دیکدر .	حضرت جعفر بن ادلادی داهادی دیکدر
بنی اسرائیل هالا هیولده زرننده کلکلا کبدر .	صوای تیره قرن سنه طولاندیر
عولور بون کبدره دیر .	حضرت عیسی علیه السلام ایمان ابدننده اون ابلی صهایه زرننده کلکلا برون دیر
مسلمانله زنده ظهور ایدن .	مسلمانله ابتا جزیره العربیه ظهور ایدن
قرن اول صلا اهل علی علیه السلام زنده ظهور ایدن منوره به هجرت بیره قرن وقت قوللاری کیم ایدی . اصولیه دوق کیم تاسیس ایدی . کیمدی .	حضرت ابابکر الصدیق رضوه عنده صفیری ایدی سام دالمس حضرت معاویه . و برنجیره کذا صیاده حضرت معاویه در
دولت علی عثمانیه نه تاسیس کیده .	دولت عثمانیه نه تاسیسده اظفر یازده حضرت غازی عثمان الحانده
بیرنجده اظفره بنی یازده کبدر .	بیرنجی بادشاه حضرت فاتح سلطان محمد خان و طوق زنجیه باور سلطان سلیم خانده حضرت زنجیه
هنجور فده منده بیجه بیوی ارباب خط زنجیه کورند معلوما اید و اقصیه قنوه .	

امام صلوات

OSMANLI ARŞIVI
MF.MKT
381 51 14

EK 10: Tablo 6. Farisî Dersine Ait İmtihan Cetveli

فارسی درسته امتحانه درتیه -

اگر ابراب زندگی بارد . فکر از ایشا فحی بید نخوری . با فردمایم رفز کار میر . کزنی بود یا شکر نخوری	
بالاده سحر - شویچی تجمه ایبیکز	اگر بولوط صیات صوی یا غدر برس . اهل سکود اغا بنده میوه سیمه سیمه
اب رنده کی نفس ترکیب -	آنچه کز ایلد قنور ضماج انیم . پزراهه فرناشتون شکر سیمه سیمه
بارد نه کله اولور -	فعل مضارع اولور
بارد کله سوله ادهدی قنور اولور	بارد . کلمه ستن مصدری . بار برن . امر صری . بار . مصدره صری بار شوره (ی) صری اولور
ب کله می بولده ارا سجه - آسجه -	دا . ه . فرا بمل فعل مضارع (ی) صفت اولور ایچون شاد کله قیاسید
نخوری نه کله متقی بوضه سفیدی	ب کلمه کی برارده آسجه
میر نه کله مصدری نفس کلور	فعل مضارع نفس مخاطبه صفتید
کز بولده نه ایچونده اهل نه ایسی	میر . نمی صافدر مصدری . برور کلور
نخوری نه کله سفید ایبیکز	کز . برورده فعل ایچونده . اصل کله از در
نخوری یا نفس ترکیب -	نخورم . نخوریم نخورید . نخورد . نخوری نخوردا
تجو درتیه امتحانه ده مندره کله جوایبی میوه الیرله کوزد کله دستینه سور و معاینه دانه می ایبیکز نه میوه اولور	ترکیب اضافی . در

اه کوزد

معاذ کله سوله
جوایبی
صاف کله

اه کوزد

OSMANLI ARŞIVI
 MF.MKT
 381 51 15

EK 15: Tablo 11, Kavala Dârülmua'llimîni Ders Programı

س

فوائد الصلحین درسی روزی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مِخْرَقَاتُ الدِّیْنِ

تصحیح صفحه	تصحیح صفحه	عکس اسم درس
۱	۱	فوائد بریم بخوبی
۲	۲	عروج و نزول
۳	۳	تاریخ و احوال اهل بیت
۴	۴	تاریخ
۵	۵	جغرافیا
۶	۶	احوال اهل بیت
۷	۷	سلسله سنی و اهل بیت
۸	۸	حج و عمره
۹	۹	حساب
۱۰	۱۰	خط
۱۱	۱۱	الهی و دوطه ترجمه
۱۲	۱۲	صنعت
۱۳	۱۳	زائنه
۱۴	۱۴	
۱۵	۱۵	
۱۶	۱۶	
۱۷	۱۷	
۱۸	۱۸	
۱۹	۱۹	
۲۰	۲۰	
۲۱	۲۱	
۲۲	۲۲	
۲۳	۲۳	
۲۴	۲۴	
۲۵	۲۵	
۲۶	۲۶	
۲۷	۲۷	
۲۸	۲۸	
۲۹	۲۹	
۳۰	۳۰	
۳۱	۳۱	
۳۲	۳۲	
۳۳	۳۳	
۳۴	۳۴	
۳۵	۳۵	
۳۶	۳۶	
۳۷	۳۷	
۳۸	۳۸	
۳۹	۳۹	
۴۰	۴۰	
۴۱	۴۱	
۴۲	۴۲	
۴۳	۴۳	
۴۴	۴۴	
۴۵	۴۵	
۴۶	۴۶	
۴۷	۴۷	
۴۸	۴۸	
۴۹	۴۹	
۵۰	۵۰	
۵۱	۵۱	
۵۲	۵۲	
۵۳	۵۳	
۵۴	۵۴	
۵۵	۵۵	
۵۶	۵۶	
۵۷	۵۷	
۵۸	۵۸	
۵۹	۵۹	
۶۰	۶۰	
۶۱	۶۱	
۶۲	۶۲	
۶۳	۶۳	
۶۴	۶۴	
۶۵	۶۵	
۶۶	۶۶	
۶۷	۶۷	
۶۸	۶۸	
۶۹	۶۹	
۷۰	۷۰	
۷۱	۷۱	
۷۲	۷۲	
۷۳	۷۳	
۷۴	۷۴	
۷۵	۷۵	
۷۶	۷۶	
۷۷	۷۷	
۷۸	۷۸	
۷۹	۷۹	
۸۰	۸۰	
۸۱	۸۱	
۸۲	۸۲	
۸۳	۸۳	
۸۴	۸۴	
۸۵	۸۵	
۸۶	۸۶	
۸۷	۸۷	
۸۸	۸۸	
۸۹	۸۹	
۹۰	۹۰	
۹۱	۹۱	
۹۲	۹۲	
۹۳	۹۳	
۹۴	۹۴	
۹۵	۹۵	
۹۶	۹۶	
۹۷	۹۷	
۹۸	۹۸	
۹۹	۹۹	
۱۰۰	۱۰۰	

درود و حمد و نیت و غیره

علاوه بر موارد مذکور در جدول فوق الذکر در این کتابچه موارد زیر نیز درج گردیده است:

۱- رساله در حدیث اهل بیت

۲- رساله در حدیث اهل بیت

۳- رساله در حدیث اهل بیت

۴- رساله در حدیث اهل بیت

۵- رساله در حدیث اهل بیت

۶- رساله در حدیث اهل بیت

۷- رساله در حدیث اهل بیت

۸- رساله در حدیث اهل بیت

۹- رساله در حدیث اهل بیت

۱۰- رساله در حدیث اهل بیت

۱۱- رساله در حدیث اهل بیت

۱۲- رساله در حدیث اهل بیت

۱۳- رساله در حدیث اهل بیت

۱۴- رساله در حدیث اهل بیت

۱۵- رساله در حدیث اهل بیت

۱۶- رساله در حدیث اهل بیت

۱۷- رساله در حدیث اهل بیت

۱۸- رساله در حدیث اهل بیت

۱۹- رساله در حدیث اهل بیت

۲۰- رساله در حدیث اهل بیت

۲۱- رساله در حدیث اهل بیت

۲۲- رساله در حدیث اهل بیت

۲۳- رساله در حدیث اهل بیت

۲۴- رساله در حدیث اهل بیت

۲۵- رساله در حدیث اهل بیت

۲۶- رساله در حدیث اهل بیت

۲۷- رساله در حدیث اهل بیت

۲۸- رساله در حدیث اهل بیت

۲۹- رساله در حدیث اهل بیت

۳۰- رساله در حدیث اهل بیت

۳۱- رساله در حدیث اهل بیت

۳۲- رساله در حدیث اهل بیت

۳۳- رساله در حدیث اهل بیت

۳۴- رساله در حدیث اهل بیت

۳۵- رساله در حدیث اهل بیت

۳۶- رساله در حدیث اهل بیت

۳۷- رساله در حدیث اهل بیت

۳۸- رساله در حدیث اهل بیت

۳۹- رساله در حدیث اهل بیت

۴۰- رساله در حدیث اهل بیت

۴۱- رساله در حدیث اهل بیت

۴۲- رساله در حدیث اهل بیت

۴۳- رساله در حدیث اهل بیت

۴۴- رساله در حدیث اهل بیت

۴۵- رساله در حدیث اهل بیت

۴۶- رساله در حدیث اهل بیت

۴۷- رساله در حدیث اهل بیت

۴۸- رساله در حدیث اهل بیت

۴۹- رساله در حدیث اهل بیت

۵۰- رساله در حدیث اهل بیت

۵۱- رساله در حدیث اهل بیت

۵۲- رساله در حدیث اهل بیت

۵۳- رساله در حدیث اهل بیت

۵۴- رساله در حدیث اهل بیت

۵۵- رساله در حدیث اهل بیت

۵۶- رساله در حدیث اهل بیت

۵۷- رساله در حدیث اهل بیت

۵۸- رساله در حدیث اهل بیت

۵۹- رساله در حدیث اهل بیت

۶۰- رساله در حدیث اهل بیت

۶۱- رساله در حدیث اهل بیت

۶۲- رساله در حدیث اهل بیت

۶۳- رساله در حدیث اهل بیت

۶۴- رساله در حدیث اهل بیت

۶۵- رساله در حدیث اهل بیت

۶۶- رساله در حدیث اهل بیت

۶۷- رساله در حدیث اهل بیت

۶۸- رساله در حدیث اهل بیت

۶۹- رساله در حدیث اهل بیت

۷۰- رساله در حدیث اهل بیت

۷۱- رساله در حدیث اهل بیت

۷۲- رساله در حدیث اهل بیت

۷۳- رساله در حدیث اهل بیت

۷۴- رساله در حدیث اهل بیت

۷۵- رساله در حدیث اهل بیت

۷۶- رساله در حدیث اهل بیت

۷۷- رساله در حدیث اهل بیت

۷۸- رساله در حدیث اهل بیت

۷۹- رساله در حدیث اهل بیت

۸۰- رساله در حدیث اهل بیت

۸۱- رساله در حدیث اهل بیت

۸۲- رساله در حدیث اهل بیت

۸۳- رساله در حدیث اهل بیت

۸۴- رساله در حدیث اهل بیت

۸۵- رساله در حدیث اهل بیت

۸۶- رساله در حدیث اهل بیت

۸۷- رساله در حدیث اهل بیت

۸۸- رساله در حدیث اهل بیت

۸۹- رساله در حدیث اهل بیت

۹۰- رساله در حدیث اهل بیت

۹۱- رساله در حدیث اهل بیت

۹۲- رساله در حدیث اهل بیت

۹۳- رساله در حدیث اهل بیت

۹۴- رساله در حدیث اهل بیت

۹۵- رساله در حدیث اهل بیت

۹۶- رساله در حدیث اهل بیت

۹۷- رساله در حدیث اهل بیت

۹۸- رساله در حدیث اهل بیت

۹۹- رساله در حدیث اهل بیت

۱۰۰- رساله در حدیث اهل بیت

MF. IBT 477/45

MF. IBT.00477

EK 18: Musevi Cemaatinden Mişan Efendi'nin Kavala Kazâsı Yenimahalle'de Bulunan Hanesinin Musevi Çocukları İçin Mektep Yapılmasına İzin Verildiğini Belirten Belgenin Transkripsiyonu

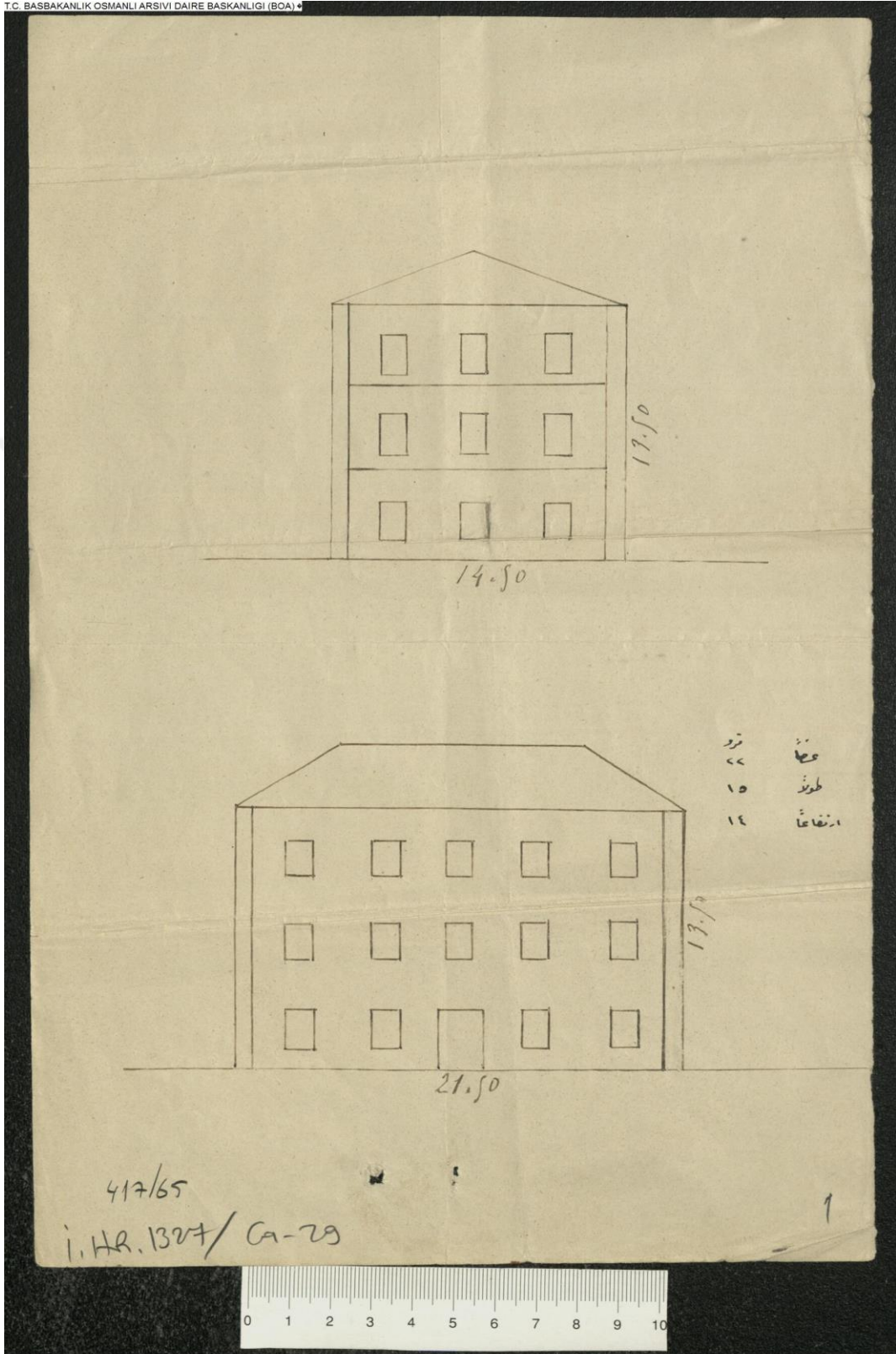
BÂB-I ÂLÎ HAZİNE EVRAKI

İRADAT-I SENİYYEYE MAHSUS MELFUFAT CETVELİDİR

İrade-i Seniyyenin Hülasası	Tarihi	İrade-i seniyye Numarası	
Mekteb ittihaz olunmak üzere Musevi cemaatinden Mişan Efendi Kavala' da ki hanesini cemaat-i merkumeye terk eylediğinden ol veçhile istimaline ruhsat itası hakkında.	22 B 324	1663	
Balada ki irade'-i seniyyenin melfufu bulunan evrakın envai.		Melfufat numarası	Adedi melfufat
Şurayı devn mülkiye dairesinde mazbatadır.		1601	1
Harita		594	1/2

EK 20: Kavala'da Fransız Rahibelerinin İnşa Etmek İstedikleri Mektep ve Manastır

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Canan Çokatak

Doğum Yeri:

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğretimi: Erciyes Üniversitesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans: Amasya Ünivesitesi Tarih Bölümü